

Kapittel V. Perioden 2000-2010 – Teknologisk videreutvikling og konsolidering

1. Hovedtrekk

Mye av det som har skjedd på betalingssystemområdet fra 2000 og utover har dreid seg om å ta i bruk, effektivisere og bygge ut de omlegningene som kom gjennom 1990-årene. Flere tiltak ble gjennomført for å styrke betalings- og oppgjørssystemene. En viktig lovendring kom med loven om betalingssystemer, som ga Norges Bank konsesjonsansvar for interbanksystemene. En høyt prioritert oppgave for Norges Bank ble derfor å kartlegge risikobildet i betalingssystemet og sammen med næringen bidra til sikrere og mer effektive avregnings- og oppgjørssystemer.

Det var først etter 2000 at nettbank virkelig ble tatt i bruk og etter hvert tok over for blankettbasert giro. Det samme kan sies om betaling med kort, som erstattet en stor del av bruken av sjekk og kontanter. Dette, sammen med overgangen til chipkort (smarkort) mot slutten av tiåret, bidro til økt effektivitet og sikkerhet. Det internasjonale fokuset i betalingsformidlingen ble også sterkere enn tidligere. Det gjaldt både infrastruktur for betalingsoverføringer til andre land og regelverksendringer som ble en del av det norske regelverket gjennom EØS-avtalen.

2. Norges Banks stilling og rolle på betalingssystemområdet, 2000-10

i. Lovgivning

Norges Bank blir konsesjonsmyndighet for interbanksystemer

Som omtalt i kapittel IV.2.i (”Lovgivning”) ble Lov om betalingssystemer m.v. vedtatt 17. desember 1999 og trådte i kraft 14. april 2000. Loven innebar at Norges Bank ble konsesjonsmyndighet for interbanksystemer. Etter kapittel 2 i loven kan interbanksystemer ikke etableres eller drives uten etter tillatelse av Norges Bank¹³⁶. I Finansdepartementets forskrift av 13. april 2000 ble det understreket at interbanksystemer som var i drift ved ikrafttredelsen av betalingssystemloven måtte søke om konsesjon innen utgangen av 2000.

Interbanksystemer er i loven definert som systemer basert på felles regler for avregning, oppgjør eller overføring av penger mellom kredittinstitusjoner. Formålet med reguleringen var å bidra til at interbanksystemene ble organisert slik at hensynet til finansiell stabilitet ble ivaretatt. Det skulle særlig legges vekt på å motvirke risiko som følge av likviditets- eller soliditetsvikt hos deltakerne i systemene. I lovens forarbeider ble det understreket at konsesjonsordningen skulle være et supplement til, og ikke en erstatning for den selvreguleringen banknæringen inntil da hadde utøvd i betalingssystemene. I tråd med dette representerte loven en rammeregulering, hvor det er få konkrete krav til detaljert utforming av systemene. Norges Banks oppgave som konsesjonsmyndighet ble dermed å vurdere systemene opp mot lovens formål.

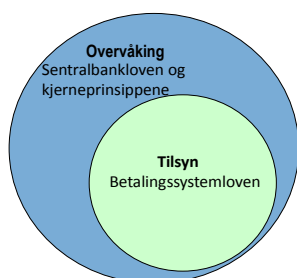
---

¹³⁶ May Helle Lund og Kjetil Watne, ”Ny lov om betalingssystemer mv.”, PEK 2/2000.

En annen del av Norges Banks rolle som overvåker har vært å påse at også systemer uten konsesjon følger de internasjonale anbefalingene for interbanksystemer. Denne rollen følger av sentralbankloven som gir Norges Bank ansvaret for et effektivt betalingssystem. De mest aktuelle anbefalingene er de 10 kjerneprinsippene som BIS har nedfelt i Core Principles for Systemically Important Payment Systems (se underkapittel 3.v, ”Internasjonalt samarbeid”). Disse kjerneprinsippene gir retningslinjer for hvordan juridisk, finansiell og operasjonell risiko bør avgrenses og for hvordan systemene skal bli så effektive som mulig.

Forskjellen mellom tilsyn og overvåkning er illustrert i figur 9. Overvåkning omfatter alle systemer, uavhengig av om de har konsesjon. I mange land overvåker sentralbankene også systemer for betalingstjenester. Gjennom sine kostnadsundersøkelser følger Norges Bank opp kostnadseffektiviteten i denne delen av betalingssystemet.

Figur 9: Norges Banks overvåking og tilsyn med interbanksystemene

Kilde: Norges Bank

Kapittel 3 i loven omhandler systemer for betalingstjenester. Dette er brukerrettede systemer, for eksempel kortløsninger, nettbankordninger og andre betalingsløsninger som tilbys publikum og bedrifter. Systemer for betalingstjenester skal meldes til Kredittilsynet, som kan sette krav til bruk av standarder, tekniske løsninger og regelverk for disse systemene.

Lov om betalingssystemer fikk i 2010 et nytt kapittel 5¹³⁷ som omhandler tilgang til betalingssystemer. Gjennom denne tilføyelsen ble betalingstjenestedirektivets regler om tilgang til betalingssystemer gjort gjeldende i norsk rett ved at såkalte betalingsforetak skal ha rett til å delta i eksisterende interbanksystemer, men likevel slik at konsesjonsbelagte interbanksystemer kan nekte betalingsforetak slik adgang.

¹³⁷ Se prp. 84 L (2009-10), Endringer i lov om finansieringsvirksomhet og finansinstitusjoner (finansieringsvirksomhetsloven) m.v. og enkelte andre lover (samleproposisjon).

Endringer i sentralbankloven av betydning for betalingsystemområdet

Sentralbankloven fra 1985 hadde opprinnelig ikke bestemmelser om hvor Norges Banks sedler og mynt skulle produseres. Sedler og mynt ble derfor produsert ved Den Kongelige Mynt (DKM) på Kongsberg og sedler trykket ved Norges Bank Seddeltrykkeri (NBS) i Oslo. Ved endringen av 17. desember 1999 i Lov om Norges Bank heter det blant annet: ”Banken kan bestemme at andre kan produsere pengesedler og mynter etter avtale med banken” og ”Banken treffer bestemmelse om sedlenes og myntenes pålydende og utforming”. Endringene, som innebar at Norges Bank fikk noe større selvstendighet på kontantområdet, trådte i kraft 14. april 2000.

En endring i Lov om Norges Bank av 20. juni 2003, som trådte i kraft fra 1. januar 2004, innebar at sentralbankloven fikk en ny paragraf 27 om opplysningsplikt. Bestemmelsen omfattet også opplysninger om betalingsformidling, og ga Norges Bank et formelt grunnlag for å innhente opplysninger om betalingssystemet. Norges Banks statistikk om betalingsformidling består av prisstatistikk og statistikk om utviklingstrekk i betalingsformidlingen. Innsamling av informasjon til denne statistikken hadde vært basert på frivillighet fra rapportørene.

Lovendringen av 20. juni 2003 innebar også opphevelse av valutareguleringsloven fra 1950. Med virkning fra januar 2004 ble Norges Banks forskrift om valutaregulering av juni 1990 opphevet. Forskriften hadde vært det operative hjemmelsgrunnlaget for krav om rapportering av betalinger mellom Norge og utlandet, som inngikk i utenriksregnskapet. Denne hjemmelen ble videreført i en ny forskrift av desember 2003 fra Finansdepartementet, ”Forskrift om melde- og rapporteringsplikt til Norges Bank om betalinger mellom innlendinger og utlendinger m.v.”. Det ble ikke foretatt noen endringer i de respektive rapportkravene.

Lovendringer av betydning for betalingsystemområdet

Lov om finansavtaler

En ny lov om finansavtaler trådte i kraft 1. juli 2000. Loven regulerer blant annet avtaleforholdet mellom kunde og bank og innførte regler for ansvarsforhold ved bruk av betalingsinstrumenter, som for eksempel giro og betalingskort. Loven fjernet i prinsippet float i betalingsformidlingen, det vil si at betalingsmottaker skulle få beregnet renter i tiden det tar å overføre et beløp. I lov om finansavtaler er det etter 2000 foretatt en del endringer. De største endringene kom i juni 2009 da Norge implementerte de privatrettslige reglene fra EUs ”Payment Services Directive” (”Betalingsstjenestedirektivet”) i loven. Disse lovendringene trådte i kraft fra november 2009. Lovendringen innebar blant annet at det ble fastsatt en lovbestemt overføringstid for betalingene og det kom også nye regler for hvordan rente skulle beregnes. Også i reglene for ansvar for misbruk av konto eller betalingsinstrumenter kom det endringer. Siden Norge allerede hadde en

moderne finansavtalelovgivning¹³⁸, medførte ”Betalingstjenestedirektivet” vesentlig færre endringer enn hva som var tilfellet i de fleste europeiske land,

Lov om registrering av finansielle instrumenter

En ny verdipapirregisterlov (Lov om registrering av finansielle instrumenter) ble vedtatt i juli 2002 og trådte i kraft i januar 2003. I loven fikk avregnings- og oppgjørsavtaler for verdipapirer et utvidet rettsvern. Dette bidro til å redusere risikoen i verdipapiroppgjøret. Den nye loven, kombinert med nye tekniske løsninger utarbeidet av VPS og Norges Bank, gjorde det mulig med flere verdipapiroppgjør pr. dag. Det ble etablert to verdipapiroppgjør pr. døgn samt krav til bankene om båndlegging av likviditet hvert døgn før oppgjør. Samtidig førte lovendringen til at det norske verdipapiroppgjørssystemet bedre kunne tilpasses internasjonale anbefalinger.

Loven muliggjorde også andre viktige endringer idet den ga rettigheter i VPS rettsvirkninger umiddelbart etter registrering. En del av loven trådte først i kraft på det tidspunkt da VPS ble omdannet til allmennaksjeselskap fra februar 2003. Loven opphevet også VPS’ monopol på registrering av verdipapirer, noe som på sikt kunne bidra til økt konkurranse på området. Ved å innføre flere sikrede oppgjør pr. dag, det vil si oppgjør der alle debetposisjonene blir dekningskontrollert, økte både effektiviteten og sikkerheten i verdipapiroppgjøret.

Lov om hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger m.v.

I 2009 kom lov om hvitvasking og terrorfinansiering. Den erstattet en lov fra 2003 om tiltak mot hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger. Norge er medlem av Financial Action Task Force (FATF), som er en internasjonal organisasjon opprettet for å bekjempe hvitvasking av penger. FATFs anbefalinger er implementert i norsk lov. Etter hendelsene i USA 11. september 2001 vedtok FATF et sett med tilleggsanbefalinger for å hindre at terrorister og deres støttespillere fikk adgang til å benytte det finansielle system for overføring av betalinger som kan finansiere terrorvirksomhet. En av tilleggsanbefalingene fastsatte blant annet krav til hvilken informasjon om avsender og mottaker som skulle følge betalingsoverføringen.

Lov om finansiell sikkerhetsstillelse

Ny lov om finansiell sikkerhetsstillelse ble vedtatt i april 2004 og trådte i kraft 1. juli 2004. Loven bygget på EU-direktiv 2002/47/EF. Loven la forholdene til rette for sikkerhet benyttet ved grensekryssende transaksjoner med sikte på å samordne konkurs- og panteregler for å redusere usikkerhet dersom en av partene i en avtale ikke kunne innfri sine forpliktelser.

Banker som deltar i Norges Banks oppgjørssystem, kan ta opp lån i Norges Bank under forutsetning av at det ble stilt sikkerhet for lånet (”Forskrift om bankenes adgang til lån og innskudd i Norges Bank” fra 25. februar 2009, nr. 240). Sikkerheten består av norske obligasjoner pantsatt i VPS og utenlandske obligasjoner pantsatt i verdipapirsentralene i

---

¹³⁸ Utredningen som var utgangspunkt for finansavtaleloven ble oversatt til engelsk. Den oversatte versjonen var viktig bakgrunnsmateriale for EU-kommisjonen da den startet arbeidet med Payment Services Directive.

Danmark (VP Securities) og Sverige (Euroclear Sweden), samt Euroclear (i Belgia) og Clearstream (i Luxembourg). Etter lov om finansiell sikkerhetsstillelse, som trådte i kraft i 2004, kunne Norges Bank realisere pant umiddelbart etter at en bank var satt under offentlig administrasjon. Det ville da være hensiktsmessig at de pantsatte verdipapirene hadde en markedsbasert verdi i stedet for et system som var basert på papirenes pålydende verdi. Bruk av markedsverdi reduserte Norges Banks risiko ettersom låneadgangen ble justert når markedsverdien endret seg. Ordningen førte også til lavere satser for avkortning.

Økt globalisering, europeisk integrasjon, finansielle og teknologiske nyvinninger har ført til vesentlige endringer i den finansielle sektoren gjennom 2000-årene og på den måten ført til behov for endringer i "Oppgjørsdirektivet" ("Settlement Finality Directive"). Økt internasjonal integrasjon har også ført til koblinger/linker mellom nasjonale systemer på tvers av landegrensene. I direktiv 2009/44/EF kom EU med mer hensiktsmessige regler på dette området. Direktivet gjør endringer i direktiv 1998/26/EF om endelig oppgjør i betalingssystemer og i oppgjørssystemer for verdipapirer og i direktiv 2002/47/EF om finansiell sikkerhetsstillelse, med hensyn til sammenkoblede system (linked systems) og gjeldsfordringer (credit claims). Et forslag til innarbeiding av disse reglene i den norske betalingsystemloven har vært på høring og saken var høsten 2011 til behandling i Finansdepartementet.

Banklovkommisjonen - Ansvarsfordelingen mellom kunde og bank ved bruk av nettbank

I desember 2008 kom Banklovkommisjonen med sin utredning om ansvarsfordelingen mellom kunde og bank ved bruk av nettbank, NOU nr. 21 2008 "Nettbankbasert betalingsoverføring". Kommisjonen var bedt om å utrede en eventuell regulering av tapsfordelingen mellom kunde og institusjon der kunden selv gjorde feil ved betalingsoverføringen, for eksempel inntasting av feil kontonummer, inntasting av kontonummer i beløpsrubrikk etc. Denne utredningen berørte temaer som også var behandlet i rådsdirektiv 2007/64/EF om betalingstjenester i det indre marked, "Betalingstjenestedirektivet". Banklovkommisjonens forslag ble vurdert sammen med et forslag om gjennomføring av betalingstjenestedirektivet i norsk rett. En arbeidsgruppe kom her med forslag til implementering.

Lov om e-penger

Et viktig grunnlag for bruk av e-penger var lov om e-pengeforetak som ble vedtatt av Stortinget i 2002. Dette vedtaket iverksatte bestemmelsene i EUs to direktiver om e-penger fra 2000, 2000/46/EF og 2000/28/EF. Loven trådte i kraft i april 2003. Loven gjelder for foretak som utsteder betalingsmidler i form av elektroniske penger (e-pengeforetak), med unntak av banker og andre kredittinstitusjoner. Loven fastsatte at Kredittilsynet skulle føre tilsyn med e-pengeforetakene. Innenfor sentralbanksystemet i euroområdet ble det etablert et sett med generelle krav til e-pengesystemer som var basis for overvåkingen av slike systemer. I mars 2002 la sentralbankene i EU frem en rapport som blant annet ga retningslinjer om sikkerhet i disse systemene. ECB ga i november 2002 ut en rapport som diskuterte sentralbankenes rolle med hensyn til elektroniske betalingsinstrumenter for netthandel.

I 2009 kom EU-kommisjonen med et nytt e-pengedirektiv (direktiv 2009/110/EF). Det tas sikte på å innarbeide direktivet i den nye finansloven, og et lovforslag har vært ute på høring. I og med at Banklovkommisjonen våren 2011 kom med forslag til slik lov, vil det ta noe tid før denne loven kan vedtas. Som en midlertidig løsning er det foreslått at direktivet gjennomføres med et nytt kapittel 4c i finansieringsvirksomhetsloven som angir de mer overordnede bestemmelsene, blant annet krav om konsesjon m.v. De mer spesielle materielle reglene om e-pengeforetak er foreslått inntatt i en ny forskrift om e-pengeforetak.

Verdipapirhandelsloven

Verdipapirhandelsloven fra 1997 ble erstattet av en ny lov om verdipapirhandel fra 29. juni 2007. Den nye loven hadde innarbeidet EU-lovgivning som var EØS-relevant for direktivene:

- Direktiv 2004/39/EF om markeder for finansielle instrumenter (forkortet MiFID).
- Direktiv 2004/109/EF om utsteders informasjonsplikter (rapporteringsdirektivet).
- Direktiv 2004/25/EF om overtakelsestilbud.

Formålet med lovendringene var å øke kapitalmarkedets effektivitet gjennom økt tillit og økt harmonisering innen EU/EØS-området. Harmonisering skulle gjøre det enklere og billigere for bedrifter å hente inn kapital i det europeiske kapitalmarkedet. Lovendringene bygget på Verdipapirmarkedsløvtalgetts to delutredninger, NOU 2005: 17 "Om overtakelsestilbud (tilbudspått og frivillige tilbud ved oppkjøp av selskaper)" og NOU 2006: 3 "Om markeder for finansielle instrumenter - gjennomføring av MiFID og transparency direktivet". Utredningene ble fulgt opp i Ot.prp. nr. 34 (2006-2007), jf. Innst.O. nr. 70 (2006-2007). Dessuten ble flere kapitler i den gamle loven ført videre i den nye loven uten ytterligere forarbeider.

Til utfylling av lovene ble det fastsatt ny forskrift til verdipapirhandellden (verdipapirforskriften) og ny børsforskrift. Videre ble det fastsatt forskrifter om ikrafttredelse av verdipapirhandellden, overgangsregler og delegering. Endringer som relaterte seg til gjennomføring av MiFID trådte i kraft 1. november 2007 og endringer knyttet til gjennomføring av rapporteringsdirektivet og direktivet om overtakelsestilbud trådte i kraft 1. januar 2008.

De fleste reglene relaterer seg til verdipapirer notert på "regulert marked". Regulert marked er definert i børsloven i tråd med det som er den EØS-rettslige definisjonen. Av de regulerte markeder som finnes på Oslo Børs er børslisten for aksjer, grunnfondsbevis og obligasjoner regulerte markeder. Det samme gjelder Oslo Axess. Det selvregulerte obligasjonsmarkedet, ABM (Alternative Bond Market), er ikke et regulert marked etter lovdefinisjonen.

ii. Norges Banks oppgaver og organisasjon på betalingsområdet

Organisasjonsendringer

Sentralbanksjef Svein Gjedrem (1999-2010) videreførte og styrket den konsentrasjon om kjerneoppgaver som Norges Bank hadde startet opp omkring midten av 1990-årene. Samtidig ble det etablert klarere linjestyring. Utgangspunktet for linjestyringen var at organisasjonsområdene i

Norges Bank selv skulle ha styring med alle forhold av betydning for måloppnåelse innenfor sine respektive ansvarsområder. Siktemålet var å trekke ut potensielle synergieffekter og klargjøre ansvarslinjene, og derved gjøre Norges Bank bedre rustet til å møte utfordringene fremover. Konsentrasjon om kjerneoppgavene pengepolitikk, finansiell stabilitet og kapitalforvaltning og overgangen til full linjestyring nødvendiggjorde at det ble foretatt visse endringer i Norges Banks organisasjon fra 1997 (se kapittel IV.2.ii, ”Ytterligere omorganiseringer”); dels ved å skille ut virksomhet i egne selskap, dels ved utkontraktering av virksomhet, dels ved nedbygging og dels ved en revurdering av organisasjonsstrukturen.

Mange grunner talte for en sterkere samordning av Norges Banks arbeid med betalingsformidling og kontanthåndtering. For at ett område skulle få fullt ansvar for alle oppgaver innenfor betalingssystemområdet, ble KOBE (avdeling for kontante betalingsmidler) fra februar 2000 overført fra Område III til Område II. Videre ble den delen av Norges Banks IT-avdeling, som hadde ansvaret for den IT-tekniske delen av bankoppjøret, overført fra Område IV til Område II i april 2000. Dette medførte at sentralbankens ansvar for både politikk, forretning og IT på betalingssystemområdet ble samlet i Område II. Dette ble fulgt opp i omorganiseringen i 2001, der Norges Banks hovedansvarsområder ble fordelt på følgende fire områder:

- Pengepolitikk (PPO).
- Finansiell stabilitet (FST).
- Kapitalforvaltning (NBIM).
- Administrasjon med stabs- og støttefunksjoner (NBA).

Norges Banks arbeid på betalingssystemområdet hadde i betydelig grad gått ut på å synliggjøre kostnadene ved de forskjellige typer betalingsmidler og prissette sentralbankens tjenester knyttet til betalingsformidlingen. Gjennom organisasjonsendringen i kunne også rammene for tilbudet av tjenester i tilknytning til seddel og mynt fastlegges som en del av Norges Banks generelle arbeid med betalingsformidling.

Siden det er et klart skille mellom sentralbankvirksomheten og kapitalforvaltningen, ble organisasjonskartet høsten 2010 endret i samsvar med dette. Sentralbankvirksomheten består av kjerneområdene Pengepolitikk og Finansiell stabilitet. I tillegg finnes området Administrasjon. Kapitalforvaltning ble skilt ut som en egen del av Norges Bank, og forvalter Statens pensjonsfond utland og mye av valutareservene.

Norges Banks tilsyns- og overvåkningsoppgaver på betalingssystemområdet

I sin tale ”Finansiell stabilitet – erfaringer og utfordringer” på Sparebankforeningens årsmøte i oktober 1999 beskrev sentralbanksjef Svein Gjedrem de ulike elementene i Norges Banks arbeid med å opprettholde den finansielle stabiliteten. Arbeidet kunne deles i tre:

- Løpende overvåkning av faktorer som har betydning for den finansielle stabiliteten.
- Arbeid for å redusere risikoen i betalingssystemene og gjøre systemene mer robuste.
- Vurderinger av virkninger av pengepolitikken og den øvrige økonomiske politikken.

Om betalingssystemene uttalte Gjedrem:

”Det er som nevnt gjennomført flere tiltak for å styrke betalings- og oppgjørssystemene. Samtidig har det skjedd en kraftig økning i omfanget av betalinger. Mulighetene for smitte av bankproblemer gjennom betalingssystemet er fortsatt til stede. Det er en høyt prioritert oppgave i Norges Bank å kartlegge dette risikobildet og sammen med næringen bidra til sikrere og mer effektive systemer. Det blir samtidig stadig viktigere at våre oppgjørssystemer får god internasjonal tilknytning.”

Behandling av konsesjonssøknader

Etter betalingssystemloven skulle Norges Bank vurdere om de igangværende interbankssystemene skulle underlegges konsesjon. Hovedstyret ble 29. mars 2000 forelagt kriterier for å skille mellom konsesjonspliktige systemer og systemer som skulle unntas. Følgende momenter ville være særlig viktige i en slik vurdering:

- Systemets reelle og potensielle risiko.
- Omsetning og deltakelse i systemet.
- Systemets betydning for risiko i andre systemer.
- Systemets betydning for tillit til og effektivitet i betalingssystemet som helhet.

Før bestemmelsene i betalingssystemloven trådte i kraft, ble det distribuert et rundskriv som beskrev lovens innhold i korte trekk. Det ble også utarbeidet en veiledning for aktuelle søkere (fra 12. mai 2000). Videre ble det gitt informasjon om loven i Norges Banks kvartalsskrift, Penger og Kreditt. I forkant ble det dessuten avholdt møter med representanter for de to bankforeningene for å informere om arbeidet på området, drøfte tolkninger av ulike sider ved loven samt innhente synspunkter på særskilte forhold ved konsesjons- og tilsynsrollen.

Systemer som fikk konsesjon eller fritak for konsesjon

På søknadstidspunktet hadde det kommet 5 søknader om konsesjon/fritak for konsesjon:

- NICS.
- Gjensidige NOR Sparebank.
- FöreningsSparbanken Oslo (Swedbank fra 2006).
- SpareBank 1 SMN (Midt-Norge).
- Sparebanken Vest.

Etter loven kunne Norges Bank gjøre unntak fra konsesjonskravet for systemer som ble antatt ikke å ha betydning for den finansielle stabilitet. Søknadene fra FöreningsSparbanken, SpareBank 1 SMN og Sparebanken Vest ble derfor fritatt for konsesjon av Norges Banks hovedstyre i mars 2001. Samtidig ble det gitt konsesjon til interbanksystemene til NICS og Gjensidige NOR Sparebank,

NICS Operatørkontor var etablert av norske spare- og forretningsbanker gjennom en avtale fra 11. desember 2000. Kontoret skulle ivareta operatørrollen for NICS-systemet. På søknadstidspunktet foretok NICS avregning av:

- Masetransaksjoner gjennom et system for multilaterale nettoavregninger i to nivåer for giro- sjekk-, minibank, EFTPOS, interbanktransaksjoner og lignende med to daglige oppgjør i Norges Bank.
- NICS-SWIFT netto som var et system for multilaterale nettoavregninger av transaksjoner med 6 daglige avregninger i Norges Bank.
- NICS-SWIFT brutto var et system for oversendelse av store beløpssmessige enkelttransaksjoner med oppgjør i Norges Bank.

Systemet leverte også NICS/NBO likviditetsoversikt. Derved fikk den enkelte deltakerbank oversikt over status i avregningene i NICS og status på konto i Norges Bank, herunder transaksjoner som var lagt i et køsystem i NBO på grunn av manglende dekning på oppgjørskonto. Alle norske banker deltok direkte eller indirekte i NICS masseavregningen. Pr. 30. november 2000 deltok 22 banker i NICS-SWIFT avregningen og NICS-SWIFT brutto. NICS Operatørkontor fikk godkjenning som ansvarlig enhet for banknæringens felles avregningssystem. Avregningssystemet til NICS Operatørkontor ble driftet av BBS.

Gjensidige NOR Sparebank fikk også godkjent sitt oppgjørssystem i mars 2001, inkludert den delen av avregningen i EDB Fellesdata som ble gjort opp i Gjensidige NOR Sparebank. Allerede før det ble gitt konsesjoner etter betalingsystemloven hadde Gjensidige NOR Sparebank drevet et oppgjørssystem som pr. 1. januar 2001 hadde 92 deltakerbanker i tillegg til Gjensidige NOR Sparebank¹³⁹. På søknadstidspunktet hadde disse bankene samlet 31,5 prosent av forvaltningskapitalen til norske banker. Dette systemet hadde vesentlig lavere omsetning enn NICS. Siden mange sparebanker deltok, var systemet viktig for vanlige kundebetalinger.

DnBs interbanksystem fikk som tredje system innvilget konsesjon i juni 2001. På søknadstidspunktet var DnB oppgjørspartner for Voss Veksel- og Landmandsbank og Privatbanken ASA. En så begrenset oppgjørsvirksomhet krevde ikke konsesjon. DnB opplyste imidlertid at

---

¹³⁹ For systemer som var etablert før lovens ikrafttredelse hadde Finansdepartementet i forskrift av 13. april 2000 fastsatt overgangsregler.

den i løpet av 2001 tok sikte på å etablere seg som oppgjørsbank for ytterligere 85 mindre sparebanker i Terragruppen. Med et slikt omfang ville oppgjørsvirksomheten kreve konsesjon.

Analysen som ble utført i forbindelse med konsesjonsvurderingen viste at kreditt- og likviditetsrisikoen i de ulike oppgjørssystemene var begrenset. Statistikk fra systemene viste at det normalt var begrensede eksponeringer som oppsto mellom deltakerne i disse systemene. Systemene hadde også etablert mekanismer for å håndtere problemsituasjoner¹⁴⁰. Ved konsesjonsbehandlingen av systemene ble det avdekket enkelte mangler, for eksempel i avtalene mellom deltakerne. Konsesjonene ble derfor gitt på vilkår av at disse manglene ble utbedret. Notifiseringen til EFTAs overvåkningsorgan ESA (European Surveillance Authority), som var en forutsetning for at transaksjonene skulle ha rettsvern dersom en bank i interbanksystemet ble satt under administrasjon, skjedde først når manglene var utbedret. Alle de konsesjonsbelagte interbanksystemene er blitt notifisert til ESA.

DnB og Gjensidige NOR Sparebank fusjonerte i 2003 og den nye banken fikk navnet DnB NOR¹⁴¹. Konsesjonene til de to interbanksystemene, som de to bankene opererte, ble slått sammen til en konsesjon i november 2005. Innholdet i de to tidligere konsesjonene ble i stor grad videreført, men det ble stilt krav om månedlig rapportering av systemet for å følge opp driftsstabiliteten det første året etter fusjonen. I tillegg ble det stilt krav om at DnB NOR skulle utarbeide en selvevaluering av sitt system og at det i avtalene med deltakerbankene ble innarbeidet en bestemmelse om at godskrivning på kundens konto først finner sted når oppgjør har funnet sted.

SpareBank 1 SMN har fra 2006 driftet et oppgjørssystem for en gruppe SpareBank 1-banker. Disse bankene hadde tidligere foretatt oppgjør i Swedbank. I 2011 var det bare systemet til SpareBank 1 SMN som ikke var underlagt tilsyn. Norges Bank kan, når det anses ønskelig, vurdere om systemet skal omfattes av konsesjonsplikten¹⁴².

De to private oppgjørsbankene, DnB NOR og Sparebank 1 SMN, gjør opp på vegne av andre banker i masseoppjøret i Norges Bank. DnB NOR er den største private oppgjørsbanken i Norge. Ved utgangen av 2010 deltok 103 små og mellomstore banker i interbanksystemet til DnB NOR. Som oppgjørsbank gjør DnB NOR opp tre ganger daglig deltakerbankenes transaksjoner som blir avregnet i masseoppjøret i NICS. Dessuten er det oppgjør av enkeltstående betalingstransaksjoner som blir sendt inn fra deltakerbankene direkte til DnB NOR, blant annet betalinger til utlandet.

Posisjonene til deltakerbankene i nettoavregningene til NICS inngår i posisjonen DnB NOR får i oppjøret i NBO. I oppjøret garanterer DnB NOR for posisjonene til de underliggende bankene.

¹⁴⁰ Kjetil Watne, "Tilfredsstill norske betalingssystemer de nye BIS-anbefalingene?", PEK 2/2001.

¹⁴¹ Fra 11. november 2011 ble DnB NOR, Postbanken og Vital slått sammen og fikk navnet DNB.

¹⁴² Fokus Bank og SEB utfører i svært begrenset omfang oppgjørstjenester for andre banker.

Oppgjørsresultatet for den enkelte deltakerbanken blir deretter bokført på oppgjørskontoen banken har i DnB NOR. Det blir ikke stilt krav om at deltakerbankene har dekning for posisjonene sine i form av innskudd i DnB NOR eller at det er stilt pant. Deltakerbankene er gitt kredittlinjer av DnB NOR. Ved utgangen av 2010 var den totale kredittrammen for alle deltakerne på vel 9 milliarder kroner.

Nærmere om Norges Banks tilsyns- og overvåkningsoppgaver

Formålet med betalingssystemloven var å bidra til at systemene organiseres slik at hensynet til finansiell stabilitet ble ivaretatt. Norges Bank skulle etter betalingssystemloven føre tilsyn med godkjente interbanksystemer. Sentralbanken skulle imidlertid ikke detaljstyre systemene eller overta operatørens ansvar for driften av systemene. Så lenge kravene i betalingssystemloven var oppfylt, kunne operatørene selv bestemme hvordan systemene skulle utvikles og drives. Forarbeidene til betalingssystemloven gjorde det klart at loven var et supplement til næringens egen regulering av systemene, og ikke en erstatning. I utøvelsen av tilsynsmyndigheten ble det derfor lagt vekt på at det er bankenes eget ansvar å drive interbanksystemene slik at hensynet til både risiko og effektivitet blir tilstrekkelig ivaretatt.

Da Norges Bank fikk ansvar for å følge opp det norske interbanksystemet, var det en rekke forhold som ikke var klarlagt i loven. Det var derfor nødvendig å trekke på ressurser i Norges Bank som kunne bidra på dette området. Det ble etablert et internt Konesjonsforum, der det deltok juridisk kompetanse og andre med praktisk/teknisk erfaring fra avregnings- og oppgjørsarbeid. De senere år har Konesjonsforum hatt en mindre viktig rolle.

I juni 2004 ble de konesjonsbelagte interbanksystemene pålagt ytterligere rapportering til Norges Bank:

- Det skulle utarbeides et testopplegg for avbrudds- og katastrofeløsninger.
- Det skulle utarbeides en årlig risiko- og sårbarhetsanalyse.
- Det skulle foreligge endringsprosedyrer som sikret at alle endringer skulle være godkjent av ansvarlig instans.

Norges Bank kan kreve at operatøren gir de opplysninger som ansees nødvendige for å påse at systemet innrettes og drives i samsvar med bestemmelser gitt i eller i medhold av loven. Finner Norges Bank at systemet ikke er innrettet slik, kan sentralbanken gi de pålegg som er nødvendige for å rette på forholdet. Tilsynet med systemene består i å følge opp systemenes meldeplikt for endringer av betydning for eier-, organisasjons-, eller driftsforhold m.v., en årlig rapportering av omsetning, deltakelse og eksponeringer, samt om gjennomføring av systemenes tester av avviks- og katastrofeløsninger. Systemene kan imidlertid endre seg både når det gjelder deltakelse og risikoforhold, og kan dermed få en annen betydning for den finansielle stabiliteten. Tilsynsrapportene har vist at verken systemene eller bruken av dem har utviklet seg i en retning som har krevd tiltak fra Norges Bank. På grunnlag av opplysninger gitt i konesjonssøknadene

og senere oppfølging, har Norges Bank fremholdt at interbanksystemene har vært forsvarlig utformet med tanke på å håndtere uforutsette driftsavbrudd.

På samme måte som en rekke andre sentralbanker (for eksempel ECB, Bank of England og Sveriges Riksbank) har publisert egne dokumenter der de redegjør for sin politikk for å bidra til stabilitet og effektivitet i betalingssystemene, trakk Norges Bank i en artikkel i PEK 1/2002 opp rammene for overvåkning av og tilsyn med betalingssystemet. Dette ble i 2007 supplert i en artikkel i PEK¹⁴³ om behovet for overvåkning og tilsyn og hvordan Norges Bank utøver sin virksomhet på dette feltet.

I tilsynsarbeidet har Norges Bank kontakt med den ansvarlige operatøren. I praksis vil det si NICS Operatørkontor og ansvarlig avdeling for betalingsvirksomheten i DnB NOR. Det avholdes to årlige tilsynsmøter med hvert system, men det er også kontakt med systemene utenom disse møtene. Etter avtale med ansvarlig driftsoperatør har Norges Bank også hatt møter med systemleverandørene BBS (del av Nets fra 2010) og AS EDB (del av EDB ErgoGroup fra 2010). Ved noen anledninger har funksjonærer fra Norges Bank også deltatt i såkalte stedlige tilsyn som Kredittilsynet (Finanstilsynet fra 2010) har foretatt dersom det har vært hensiktsmessig for tilsynsarbeidet. Så langt har Norges Bank i tilsynsarbeidet ikke hatt kontakt med systemenes deltakerbanker, men i prinsippet er det ikke noe som hindrer dette. Systemene skal hvert år utarbeide en årsrapport om virksomheten i det året som har gått. En nærmere beskrivelse av hva årsrapporten skal inneholde er gjengitt på Norges Banks hjemmeside under oppfølging av interbanksystemer.

Overvåkning av Norges Banks oppgjørssystem

Opgjørssystemet til Norges Bank (NBO) er unntatt fra betalingssystemloven. Før 2005 ble NBO ikke fulgt opp gjennom tilsyn. Da IMF i 2005 gjennomførte en vurdering av det norske finansielle systemet, ble dette påpekt og anbefalt endret. Norges Bank har fulgt opp IMF's anbefaling, og kom derved på linje med det som er praksis i de fleste sentralbanker.

I prinsippet blir NBO fulgt opp som systemene med konsesjon, men rapporteringskravene er noe annerledes. Mens interbanksystemene rapporterer deltakelse, omsetning, eksponering, likviditet og testing av avbrudds- og katastrofeløsninger en gang i året, skjer dette hvert halvår for NBO. NBO skal også gi overvåkningsmyndigheten i Norges Bank øyeblikkelig beskjed dersom det skjer avbrudd som karakteriseres som "alvorlig". For de andre systemene skjer dette først når avbruddet vurderes som "kritisk". Ansvar for henholdsvis overvåkning av NBO og drift av NBO ligger i to forskjellige avdelinger, men innen samme organisasjonsområdet i Norges Bank.

---

¹⁴³ Harald Haare og Inger-Johanne Sletner, "Betalingssystemet en kilde til risiko. Behovet for overvåkning og tilsyn", PEK 2/2007.

Notifisering av interbanksystemer

Interbanksystemer med konsesjon og som har oppfylt alle konsesjonskravene kan bli notifisert til ESA¹⁴⁴. Notifikasjon medfører at betalingsystemlovens kapittel 4 om rettsvern og sikkerhet for avregnings- og oppgjørsavtaler gjelder for disse systemene (finalitetsreglene). Det innebærer at avtaler om avregning og oppgjør kan gjøres gjeldende selv om det er innledet insolvensbehandling i en deltakerbank. Dette er en del av gjennomføringen i norsk rett av EU-direktivet om endelig oppgjør i betalingsystem og verdipapiroppgjørssystem. Norges Bank skal ifølge loven om betalingsystemer gi melding til ESA om systemer som omfattes av loven. Norges Bank har notifisert NBO samt oppgjørssystemet til DnB NOR¹⁴⁵ og avregningssystemet til NICS til ESA. Norges Bank har også notifisert til ESA systemet for verdipapiroppgjør (kronedelen av oppgjøret) og det norske systemet for derivatoppgjør etter at disse systemene ble godkjent av Kredittilsynet i desember 2001.

Avbrudd i interbanksystemet

Faktiske hendelser har avdekket svakheter av operasjonell karakter i interbanksystemene. Spesielt urovekkende var driftsstansen som inntraff i systemene til EDB Business Partner ASA (som eide selskapene EDB Fellesdata og EDB Teamco) 2. august 2001. EDB Business Partner var en sentral leverandør av IT-tjenester til norske banker. Hendelsen rammet blant annet funksjoner i avregning og oppgjør som var omfattet av konsesjonen til Gjensidige NOR Sparebank, og som EDB Fellesdata utførte på vegne av banken.

Årsaken til avbruddet var en utilsiktet sletting av en database, noe som førte til at konti ikke var tilgjengelige verken for kreditering eller debitering. Systemene var ikke i full drift igjen før etter en uke. Gjensidige NOR Sparebank sørget for å låne ut igjen den betydelige likviditetsopphopning som banken fikk som følge av feilen. Etter dette ble det satt i verk oppfølgingstiltak både fra Kredittilsynet, Norges Bank og banknæringen for å redusere risikoen for at alvorlige driftsavbrudd skulle inntreffe i fremtiden. Norges Bank har blant annet pålagt de aktuelle interbanksystemene kvartalsvis rapportering av driftsavbrudd og av tiltak for å følge opp disse. I august 2001 innledet Kredittilsynet og Norges Bank i fellesskap en tilsynsprosess for å få klarlagt de underliggende årsakene til driftsstansen hos EDB Fellesdata. Kredittilsynets inspeksjoner hos EDB Fellesdata og EDB Teamco AS avdekket enkelte mangler i selskapenes overordnede målsetting, styring, kontroll og koordinering seg i mellom. Kredittilsynets konklusjoner ble offentliggjort i februar 2002. EDB Business Partner ASA var enig i bemerkningene, og iverksatte tiltak for å rette opp de forholdene som ble påpekt.

Kredittilsynet rettet også kritikk mot de banker som var berørt av hendelsen. Disse burde hatt bedre kontroll med avtalene som var inngått ved utkontraktering av viktige deler av bankenes IT-virksomhet. Bankene burde spesielt passe på at de hadde de nødvendige avtaler, ressurser og den

---

¹⁴⁴ EFTAs overvåkningsorgan, European Surveillance Authority (ESA).

¹⁴⁵ Oppgjørssystemet til Gjensidige NOR Sparebank ble etter fusjonen inkorporert i oppgjørssystemet til den nye banken.

kompetanse som trengtes for å passe på risikoen knyttet til den utkontrakterte virksomheten. Etter avbruddshendelsen startet banknæringen opp et arbeid for å bedre stabiliteten i interbanksystemene, blant annet ved å sette strengere krav til testing og informasjon ved driftsforstyrrelser og beredskap.

Norges Banks Årsrapport om betalingssystem

Fra 2001 har Årsrapporten hatt sentralbanksjefen som ansvarlig redaktør og inkludert en signert leder av sentralbanksjefen. Før rapporten utarbeides får Hovedstyret presentert en skisse av disposisjon/innhold. Den endelige rapporten legges frem for Hovedstyret før publisering. ”Årsrapport om betalingssystem” har et omfattende statistikkvedlegg som tallmessig beskriver utviklingen i det norske betalingssystemet, blant annet prisutviklingen. Dette tallmaterialet har trolig bidratt til å styrke prisbevisstheten i det norske betalingsmarkedet.

Innholdet i årsrapporten ble høsten 2010 vurdert av et ekspertpanel, med både norsk og internasjonal deltakelse. I sin evalueringsrapport konkluderte panelet at rapporten i hovedsak har et meget godt og relevant innhold og at det var god balanse mellom beskrivelse og analyse. Norges Banks rolle på dette fagfeltet kunne imidlertid beskrives klarere og sentralbankens arbeid med interbanksystemene kunne behandles mer eksplisitt. Panelet ga dessuten uttrykk for at det burde arbeides mer med å tilpasse rapporten bedre for et internasjonalt publikum og gjøre den mer internasjonalt kjent.

Norges Banks rapport om Finansiell stabilitet

Rapportene om finansiell stabilitet har vært vurdert av et eksternt ekspertpanel to ganger, først i 2003 av et panel med tre deltakere; fra henholdsvis IMF, Bank of England og Handelshøyskolen BI. En oppfølging av denne vurderingen ble gjort i 2006. I oppfølgingsrapporten gjentas panelets vurdering om at Norges Banks halvårsrapporter om finansiell stabilitet er av meget høy kvalitet, også internasjonalt sett. De endringer som var foretatt i rapporten om finansiell stabilitet etter den første vurderingen hadde ytterligere forbedret kvaliteten.

I oppfølgingsrapporten er det også en del vurderinger av temaet betalingsinfrastruktur. Det fremholdes at en fleksibel og robust betalingsinfrastruktur er et kritisk element i den finansielle stabiliteten. Selv om betalingsinfrastrukturen er av fundamental betydning for finansiell stabilitet, behandles betalingssystemspørsmål i de fleste sentralbankrapporter om finansiell stabilitet i første rekke når det skjer større endringer i strukturen. Ekspertpanelet kastet derfor frem tanken om å behandle dette temaet på en mer systematisk måte, noe som ikke nødvendigvis ville kreve en større omlegning av rapporten. Det var imidlertid viktig å rette oppmerksomheten mot den avgjørende betydning en robust infrastruktur har for finansiell stabilitet og den faren det er for at svakheter i infrastrukturen gir opphav til smitteeffekter. Man kunne i tillegg også behandle enkeltstående infrastrukturspørsmål. Dette kunne for eksempel skje i et eget kapittel i rapporten. Et mulig fremtidig tema kunne være problemene med oppdelingen av infrastrukturen i ulike nivåer (banker med direkte oppgjør i sentralbanken og banker som foretar oppgjør gjennom en oppgjørsbank). Et annet tema

kunne være å belyse farene for finansiell stabilitet ved at infrastrukturen er avhengig av noen få leverandører.

Statens konsernkontoordning

Etter år 2000 har konsernkontoordningen for staten vært videreført etter de prinsipper som ble trukket opp på 1990-tallet (se kapittel IV.2.ii, ”Norges Bank som statens bankforbindelse”). Betalingstjenester for staten innenfor statens konsernkontoordning utføres av bankene etter avtale med Senter for statlig økonomistyring. Hver statlig virksomhet inngår selv avtale om betalingstjenester med en eller flere av de bankene som kan tilby betalingstjenester til staten. Etter offentlig anbudsinnbydelse i juni 2010 ble det inngått avtaler med SpareBank 1 Alliansen som omfatter fire banker; SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 SR-bank, SpareBank 1 Nord-Norge og Sparebanken Hedmark. Sammen med DnB NOR og Nordea er det totalt seks banker som yter betalingstjenester for staten. I løpet av høsten 2010 vurderte statlige virksomheter sin bankforbindelse i lys av de nye rammeavtalene. Frem til utgangen av desember 2010 hadde 42 virksomheter valgt ny bankforbindelse. Avtalene gjelder frem til 31. desember 2013 med mulighet for ett års forlengelse. Gjennom hele perioden 2000-10 lå antall etater som deltok i konsernkontoordningen på omkring 1000.

iii. Norges Banks eksterne relasjoner på betalingssystemområdet

Beredskapsutvalget for finansiell infrastruktur

For å effektivisere og tilpasse Norges Banks arbeid med beredskap i finansiell sektor til strukturen og sårbarhetsforholdene i et moderne betalingssystem, besluttet Norges Banks hovedstyre i oktober 2000 å etablere Beredskapsutvalget for finansiell infrastruktur (BFI). Beredskapsutvalget, som erstattet Det sentrale beredskapsråd for kontinuitet i betalingssystemene og enkelte andre beredskapsorganer i finansiell sektor, hadde to hovedoppgaver:

- Komme frem til og koordinere tiltak for å forebygge og løse krisesituasjoner og andre situasjoner som kan resultere i store forstyrrelser i den finansielle infrastruktur.
- Forestå nødvendig koordinering av beredskapssaker innenfor finansiell sektor, herunder på grunnlag av sivilt beredskapssystem, samordne utarbeidelse og iverksettelse av varslingsplaner og beredskapstiltak ved sikkerhetspolitiske kriser og krig. Beredskapsutvalget hadde fra starten ledelse og sekretariat i Norges Bank og deltakere fra myndighetsorganer og sentrale aktører i finansiell sektor.

Systematisk beredskapsarbeid og øvelser var nødvendig for å avdekke svakheter og komme frem til tiltak for å forstå hvordan den operasjonelle risikoen kunne reduseres i betalingssystemet. I Norge er dette arbeidet blitt samordnet innenfor BFI. Fylkesberedskapsrådene for finansiell sektor ble avviklet med virkning fra juli 2001. I samarbeid med bankforeningene ble det etablert en ny ordning med lokal kontaktperson i hvert fylke.

BFI har etablert arbeidsrutiner for å varsle og informere om oppståtte og potensielle problemsituasjoner i finansiell infrastruktur, og har fastlagt hvilken rolle utvalget bør ha i håndteringen av slike problemer. Utvalget har arrangert flere beredskapsøvelser i finansiell sektor. Erfaringer fra avvikssituasjoner og beredskapsøvelser i finansiell sektor har blitt gjennomgått, og konsekvensene av en mulig arbeidskonflikt i finansnæringen har blitt drøftet særskilt. Videre har nytt regelverk om beredskapsordninger innen strømforsyning og telekommunikasjon blitt presentert i BFI, og enkelte beredskapssaker innen sivilt beredskapssystem er samordnet i utvalget. Utvalget har også vurdert beredskapsmessige sider ved at bankers IT-drift skjer i andre land. Fra 1. juni 2010 ble ansvaret for ledelse og sekretariat for BFI overført til Finanstilsynet.

Stengedoktrinen ved arbeidskonflikter

Det er banknæringens ansvar å vurdere eget handlingsmønster under en arbeidskonflikt, og det er konsesjonshaverenes ansvar å sørge for at interbanksystemene klarer å håndtere en slik situasjon både før, under og etter konflikten. På dette grunnlag ba Norges Bank konsesjonshaverne om å utarbeide en sårbarhetsanalyse over de operasjonelle konsekvensene ved at betalingssystemene ble stengt. Dette ble drøftet særskilt på tilsynsmøter, og både NICS Operatørkontor og DnB NOR Bank leverte sårbarhetsanalyser i 2004. Begge systemene mente at de på grunnlag av analysene og risikoreduserende tiltak hadde funnet frem til prosedyrer for å håndtere en slik situasjon. Under regimet til stengedoktrinen ville sentrale deler av betalingssystemet bli stengt ved en omfattende arbeidskonflikt i banknæringen. Begrunnelsen for dette var at næringen mente bankene ble påført for stor risiko dersom betalingssystemet ble holdt oppe, uten at det var personale på plass i bankene som kunne kontrollere at risikoen var på et håndterbart nivå og rette opp eventuelle feil. For publikum ville en stenging av betalingssystemet medføre at det ble vanskelig å få betalt regninger, benytte kort osv. Varekjøp ville følgelig måtte betales med kontanter. Norges Bank tok systemenes vurderinger til etterretning.

Stengedoktrinen er siden 2008 blitt avløst av en såkalt konfliktavgrensningsavtale. Denne avtalen går blant annet ut på at ikke alle aktiviteter i bankene stenges under en arbeidskonflikt, men at enkelte transaksjoner til og fra utlandet vil kunne gjennomføres under arbeidskonflikten.

Samarbeid med andre norske institusjoner

Samarbeid med Kredittilsynet/Finanstilsynet¹⁴⁶ og Finansdepartementet

Norges Bank har som tidligere nevnt ansvar for interbanksystemer og Finanstilsynet har ansvar for systemer for betalingstjenester. Det er en nær sammenheng mellom disse to delene av den norske betalingsinfrastrukturen og det vil være grenseflater for ansvaret til de to institusjonene. En nær kontakt mellom de to institusjonene på et vidt spekter av betalingsformidlingsoppgaver er derfor nødvendig, og det avholdes derfor kvartalsvise kontaktmøter mellom de berørte

---

¹⁴⁶ Kredittilsynet skiftet 21. desember 2009 navn til Finanstilsynet.

avdelingene i institusjonene. Rammene for samarbeidet på området for betalingssystemer finnes i to samarbeidsavtaler. En omfatter samarbeidet på betalingssystemlovens område, og en annen beskriver samarbeidet på området verdipapirsystemer. Begge avtalene har i 2011 vært gjenstand for revisjon.

Det er halvårlige treparts møter mellom Finansdepartementet, Finanstilsynet og Norges Bank om problemstillinger knyttet til finansiell stabilitet. På disse møtene vil også spørsmål av betydning for det norske betalingssystemet og den norske betalingsinfrastrukturen kunne være et viktig tema. Dette var for eksempel tilfelle under den internasjonale finanskrisen i 2007-2009. Disse møtene startet opp etter at IMF i sin FSAP-vurdering av det norske finansielle systemet i 2005 anbefalte at det ble innført regelmessige møter hvor toppledelsen i de tre institusjonene er representert. Hovedtemaene har vært finansiell stabilitet og beredskap

Samarbeid med banknæringen

På betalingssystemområdet har Norges Bank lang tradisjon for å samarbeide og ha kontakt med banknæringen. Særlig omfattende var denne kontakten i siste halvdel av 1980-årene og på 1990-tallet da det norske betalingssystemet gjennomgikk store endringer. Over årene har samarbeidet skjedd på ulike måter og i forskjellige sammenhenger.

Etter år 2000 har de halvårlige møtene med eierne av de konsesjonsbelagte interbanksystemene vært et viktig kontaktforum. Kontakten med eierne av interbanksystemene har også funnet sted i forbindelse med endringsmeldinger fra disse. Utenom disse møtene har det vært jevnlig kontakt om andre aktuelle problemstillinger. På banknæringens faste møter med sentralbanksjefen deltar også medarbeidere fra betalingssystemområdet. Medarbeidere fra Norges Banks har også deltatt både som foredragsholdere og deltakere på møter og seminarer som er blitt arrangert nasjonalt og internasjonalt på betalingssystemområdet. Norges Bank har siden 2006 hatt observatørstatus i Fagutvalg Avregning og Oppgjør (FAO). FAO er opprettet av finansnæringen og har som formål å forberede endringer i eksisterende regelverk på avregnings- og oppgjørsområdet. Beslutningen om endringer tas på styrenivå i Finansnæringens Fellesorganisasjon.

Finansnæringen omorganiseres

Med virkning fra 1. januar 2010 etablerte Sparebankforeningen og Finansnæringens Hovedorganisasjon den felles Finansnæringens Fellesorganisasjon (FNO). FNO representerer mer enn 180 finansforetak og finanskonsern som er aktive i det norske markedet og som enten er medlemmer i Sparebankforeningen eller Finansnæringens Hovedorganisasjon. Foretakene driver finansiell virksomhet av ulik karakter:

- Sparebanker.
- Forretningsbanker.
- Livsforsikringsselskaper.
- Skadeforsikringsselskaper.
- Finansieringsforetak.

- Fondsforvaltningsselskaper.
- Verdipapirforetak.
- Finanskonsern.

Samarbeidsorganisasjonen er etablert for å styrke finansnæringen i Norge. Regelverket for finansnæringen blir stadig mer komplisert og omfattende. Det krever spisskompetanse og et sterkt faglig miljø i næringsorganisasjonene. FNO har om lag 100 medarbeidere med kompetanse på ulike fagområder. Sparebankforeningen består fortsatt som selvstendig organisasjon med et begrenset antall ansatte og med enkelte oppgaver som er spesifikke for sparebankene (gaveinstituttet og Sparebankbladet). Også FNH består fortsatt, men har ingen selvstendig administrasjon.

Norges Banks internasjonale relasjoner på betalingssystemområdet

Kontakt med andre sentralbanker og internasjonale institusjoner

Norges Banks nære samarbeid med nordiske og enkelte andre sentralbanker, samt institusjoner som BIS, ECB og EU-kommisjonen, ble videreført i perioden 2000-2010. Norges Bank har hatt flere medarbeidere på hospitantopphold i avdelingen for betalingssystemer i ECB. Disse oppholdene har hatt varighet fra 6 måneder til nærmere 2 år. Medarbeidere har også hatt opphold ved EU-kommisjonen i Brussel og i Bank of England. De sistnevnte oppholdene har gjerne hatt noe kortere varighet. Oppholdene har styrket den faglige kunnskapen og bidratt til å knytte verdifulle kontakter. Samtidig har en gjennom oppholdene lært andre om det norske betalingssystemet. I tillegg til Norges Banks egne arrangementer på betalingssystemområdet har medarbeidere deltatt på internasjonale seminarer og konferanser. De viktigste stedene har vært ECB, Bank of England og Federal Reserve Bank of New York og Chicago.

Beredskapsarbeid mellom nordiske sentralbanker

Sentralbanker og tilsynsmyndigheter i de nordiske landene samarbeider for å ivareta beredskapsmessige hensyn i forhold til banker som er aktive i flere nordiske land. Som et ledd i dette samarbeidet ble det i 2002 i fellesskap mellom de nordiske sentralbankene og tilsynsmyndighetene foretatt en nærmere gjennomgang av gjeldende prosedyrer og regelverk på dette området. I Norden har flere finansinstitusjoner de senere årene bygd ut sin grensekryssende tjenesteyting, etablert filialer i andre nordiske land og gjennomført oppkjøp og dannet finanskonsern som består av institusjoner i flere land. Eksempler på dette er Danske Banks overtakelse av Fokus Bank¹⁴⁷ og etableringen av finanskonsernet Nordea, der tidligere Kreditkassen inngår. For at sentralbankene i denne situasjonen skal kunne ivareta sin oppgave med å bidra til finansiell stabilitet, er det etablert et samarbeid mellom sentralbankene og tilsynsmyndighetene i de nordiske landene.

---

¹⁴⁷ Fokus Bank er nå navnet på Danske Banks virksomhet i Norge. Nordea Norge er et datterselskap eid av Nordea konsernet.

3. Aktiviteter, hendelser og utviklingstrekk på betalingssystemområdet, 2000-10

i. Systemer for betalingstjenester

Sedler og mynter

Bruk av kontanter

Verdien av sedler og mynter i sirkulasjon utgjorde i perioden 2000-10 en gradvis mindre del av verdien av publikums betalingsmidler. Målt i forhold til BNP Fastlands-Norge falt kontantandelen fra 3,9 prosent i 2000 til 2,6 prosent i 2010, mens andelen av kontanter i forhold til betalingsmidler i alt (M1) i samme periode ble redusert fra 11,8 prosent til 6,4 prosent, jf. tabell 1 i kapittel II. Begge andeler er lavere enn i de fleste andre industriland. Isolert sett skulle lav inflasjon og lavt rentenivå ha stimulert til bruk av kontanter, men mer effektiv og billigere tilgang på elektroniske betalingsinstrumenter bidrog til fortsatt nedgang i bruken av kontanter til betalinger. En utvalgsundersøkelse¹⁴⁸ over privatpersoners betalingsvaner viste at om lag 25 prosent av betalingstransaksjonene på handelssted ble gjort med kontanter i 2007; resten ble utført med kort. Kontanter benyttes ikke bare til transaksjonsformål på handelssted. Kontanternes rolle som betalingsmiddel ved person-til-person-betalinger og som middel for formuesoppbevaring og deres bruk i den svarte økonomien er blant annet drøftet i et par artikler i PEK.^{149,150}

Norges Bank trekker seg ut av kontanthåndteringen

Mens Norges Bank forsyner bankene med kontanter, har bankene stått for den videre distribusjon til publikum. Som omtalt i kapittel IV.3.i ("Systemer for betalingstjenester") bestemte Norges Bank mot slutten av 1990-årene at sentralbankens oppgaver og dimensjonering i større grad skulle rettes mot lovpålagte oppgaver (kjerneoppgaver). Dette bidrog til at det i perioden 2000-10 fant sted betydelige endringer i defineringen av Norges Banks ansvar og i utførelsen av Norges Banks oppgaver på kontantområdet^{151,152} Hovedhensikten med disse endringene var å finne en ansvars- og arbeidsdeling som fremmet samlet effektivitet innen kontantforsyningen, og vilkår som fremmet samlet effektivitet i det norske betalingssystemet. Videre var det et siktemål å effektivisere utførelsen av Norges Banks oppgaver på området.

Sommeren 2000 økte Norges Bank sine priser på kontanttjenester og utvidet omfanget av prisingen på tjenester for kontanthåndtering og distribusjon til bankene. 6. september 2000 besluttet Norges Banks representantskap å avvikle ett kassekontor og 5 av de 13 avdelingene i Norge, og å organisere de gjenværende avdelingene som en resultatenheter som ble drevet på

¹⁴⁸ Olaf Gresvik og H. Haare, "Payment habits at point of sale. Different methods of calculating use of cash and cards in Norway", Norges Bank Staff Memo 6/2008.

¹⁴⁹ Aris Kaloudis og Ola Storberg, "Kontanternes plass i det norske betalingssystemet", PEK 4/2000.

¹⁵⁰ Olaf Gresvik og Aris Kaloudis, "Økt kontantbeholdning – redusert kontantforbruk: Et paradoks?", PEK 3/2001.

¹⁵¹ Trond Eklund og Leif Veggum, "Endringer i organiseringen av seddel- og myntforsyningen", PEK 1/2002.

¹⁵² Trond Eklund, Ragnhild L. Solberg og Leif Veggum, "Norges Banks rolle i kontantforsyningen", PEK 3/2005.

forretningsmessige vilkår. Etter omfattende diskusjon ble det bestemt å avvikle Norges Banks kontanthåndtering ved de 8 gjenværende distriktsavdelingene og etablere denne virksomheten som et eget selskap, hvor også noe virksomhet fra private banker inngikk. Sammen med en del banker opprettet Norges Bank 1. juli 2001 Norsk Kontanthåndtering AS (NOKAS). Selskapet var opprinnelig eid av Norges Bank (33,5 %) og private banker (66,5 %), og fikk ansvar for håndtering av kontanter i Norge. NOKAS fikk lokaler i Norges Banks hovedkontor og tidligere avdelingskontorer, og sto for distribusjonen av kontanter mellom Norges Bank og banker og postkontorer rundt om i Norge. Norges Banks mål med opprettelsen av NOKAS var å oppnå en mer effektiv kontanthåndtering sett under ett. Siden mye av seddelbehandlingen kunne skje på høyhastighetsmaskiner som utførte flere oppgaver samtidig, var det både stordrifts- og breddefordeler i kontanthåndteringen, Etableringen av NOKAS ga muligheter til å utnytte dette også etter at Norges Bank avvirket sin virksomhet.

Ved etableringen av NOKAS ble det inngått avtale om at NOKAS skulle drive sentralbankens depoter, samt destruere slitte sedler, på oppdrag fra Norges Bank. Norges Bank ville fortsatt ha ansvaret for å sikre at samfunnet har tilgang til kontanter, samt overordnede funksjoner som å fastsette sedlenes og myntenenes pålydende og utforming, bestemme vilkår for bankenes innskudd og uttak av kontanter, og bestemme kriterier for destruksjon av sedler.

Norges Bank solgte seg ut av NOKAS i januar 2006. Også bankene har etter 2007 vært ute av eiersiden til NOKAS. Selskapet er nå et datterselskap av Vakt Service, som er Nordens tredje største sikkerhetskonsern. Selskapet driver virksomhet i Norge og Sverige. Vakt Service skiftet i 2007 navn til NOKAS.

Norges Bank avvikler produksjon av mynter og sedler

Med utgangspunkt i lovendringen av 14. april 2000 vedtok Representantskapet i september 2000 at DKM på Kongsberg ble omdannet til aksjeselskap med virkning fra 1. januar 2001. Aksjeselskapet skulle videreføre den virksomheten som hadde vært drevet av Norges Bank på Kongsberg. DKM ble i juni 2003 solgt til Samlerhuset AS Norge og Mint of Finland. Virksomheten fikk etter hvert navnet Det norske Myntverket (DNM). I forbindelse med salget ble det inngått en avtale om kjøp av norske sirkulasjons- og minnemynter fra selskapet. Avtalen gjaldt for perioden frem til utgangen av 2009. Deretter har oppdraget om å produsere norske mynter vært på internasjonalt anbud. DNM vant konkurransen for leveranser i perioden 2010-2013. NBS opprettholdt produksjonen av norske sedler frem til 1. juli 2007, da den ble avvirket. Etter dette tidspunktet har Norges Bank dekket sitt behov for sedler ved kjøp fra utenlandske leverandører, basert på anbudskonkurranser.

Endrede vilkår for bankenes innskudd og uttak av kontanter i Norges Bank

Etter 2000 ble det gjennomført flere endringer som alle tok sikte på å klargjøre sentralbankens rolle og ansvar innen kontantforsyningen. Etter at de forretningsmessige tjenestene var avvirket startet arbeidet med å foreta endringer i vilkårene for bankenes innskudd og uttak av kontanter i

Norges Bank, Våren 2005 kom nye vilkår for innskudd og uttak av kontanter i Norges Bank. Disse endringene medførte at:

- Bankene må foreta en kvalitets-sortering i resirkulerbare / ikke-resirkulerbare kontanter før innlevering til Norges Bank.
- Det skjedde en økning i minstekvantum ved inn- og utlevering.
- Det kom mer spesifiserte krav til forpakkingsform.
- Det kom eksplisitt prising av ekspedisjonsavgifter.

Utgangspunktet for endringene var Norges Banks målsetning om å ivareta forsyningsplikten på en måte som fremmet effektiviteten i betalingssystemet. Effektive løsninger forutsatte blant annet at ulike funksjoner ble ivaretatt av de aktører som hadde best forutsetninger for å ivareta dem på en god måte, og at disse hadde insentiver til kontinuerlig å søke de løsningene som ga best effektivitet samlet sett. Dette tilsa at Norges Bank bare skulle ha ansvar for funksjoner der Norges Bank ble antatt å ha bedre forutsetninger enn banker og andre aktører til å finne gode løsninger. Norges Bank måtte som utsteder sørge for at bankene hadde muligheter til å hente sedler og mynt når det var behov for økt tilførsel samlet sett. Videre måtte bankene kunne levere inn sedler og mynter når de hadde overskuddsbeholdinger samlet sett, og bytte slitte og utgåtte kontanter med kontanter av god kvalitet. Når det gjaldt videre distribusjon til brukerne, og omfordeling mellom banker og filialer, hadde bankene bedre forutsetninger enn Norges Bank til å finne effektive løsninger. I den forbindelse vurderte Norges Bank det som viktig at bankene hadde kontroll over hele logistikken, inkludert valg av lokalisering og vilkår rundt mellomagrings- og omfordelingspunkter. Et viktig insitament til kontinuerlig å søke de beste løsningene var at bankene også bar kostnadene med dette.

Bankene hadde i flere år betalt ekspedisjonsavgifter ved ordinære inn- og utleveringer av resirkulerbare kontanter i Norges Bank. Da NOKAS ble etablert, ble disse ekspedisjonskostnadene fakturert fra NOKAS, til dels sammen med øvrige tjenester som bankene etterspurte. Dette medførte at prisen på selve ekspedisjonstjenesten ikke ble synliggjort for bankene i tilstrekkelig grad. Det ble dermed vanskelig for bankene å etterspørre «rett» omfang av tjenesten innskudd/uttak. Det ble derfor besluttet at Norges Bank selv skulle fakturere bankene for ekspedisjonskostnader som påløp i NOKAS som følge av at NOKAS var sentralbankens depotforvalter.

Det at bankene fra 1. januar 2005 ble direkte belastet for ekspedisjonsavgifter fra Norges Bank innebar et klarere skille mellom tjenester til sentralbanken og andre tjenester utført av depotforvalter (NOKAS). Dette bidrog til større bevissthet med hensyn til hva de ulike tjenester på kontantområdet faktisk kostet. Ekspedisjonsavgiftene skulle dekke depotforvalters (det vil si NOKAS) kostnader med inn- og utlevering av kontanter.

Endringer i depotstrukturen

Etter at NOKAS overtok håndteringen av sedler og mynt ivaretok Norges Bank fortsatt sin plikt ved å forsyne bankene med kontanter gjennom sentralbankdepoter lokalisert ulike steder i landet. Antall sentralbankdepoter og lokaliseringen av disse ble vurdert i 2005, og det ble besluttet å beholde bare 5 sentralbankdepoter.

I 2005 fastsatte Norges Bank et nytt regelverk hvor Norges Bank kunne gi bankene kompensasjon for tapte renteinntekter for kontanter som bankene oppbevarte ved private depoter. Private kontantdepoter med rentekompensasjon skulle bidra til effektiv omfordeling og sirkulasjon av kontanter, uten at pengene ble transportert til Norges Banks depoter. Kontantene skulle i størst mulig grad sirkulere mellom bankene og bankenes kunder, og kun reell overskudds- eller underskuddslikviditet skulle leveres til eller hentes fra Norges Bank.

En forutsetning for å opptjene rentekompensasjon var at sedler i disse depotene skulle være kvalitetssortert slik at sedler som var skadd eller slitt ble sortert fra. Ikke-resirkulerbare sedler skulle ikke settes i omløp fra depotet. Depotet måtte dessuten stå for en vesentlig del av den samlede omfordeling av kontantene innen den aktuelle region. Alle banker i regionen som uttrykte ønske om det skulle på like vilkår kunne benytte depotet og tjenester som ble tilbudt i tilknytning til driften av depotet, inkludert bonusavtaler. Bankene og/eller den som drev depotet (depotforvalteren) skulle ikke ekskludere konkurrenter fra et marked eller opptre på en måte som hemmet konkurransen bankene i mellom. Dette innebar blant annet at kontantene måtte være eiet av bankene og ført i den enkelte banks balanse for at rentekompensasjon kunne gis.

Den nye ordningen førte til færre transporter og mer effektiv behandling av kontantene. Utgangspunktet for endringen var Norges Banks målsetning om å ivareta forsyningsplikten på en måte som fremmet effektiviteten i betalingssystemet. Norges Bank måtte imidlertid som utsteder sørge for at bankene hadde muligheter til å hente sedler og mynter når det var behov for økt tilførsel. Videre måtte bankene kunne levere inn sedler og mynt når de hadde overskuddsbeholdninger, og bytte slitte og utgåtte kontanter med kontanter av god kvalitet.

Forfalskninger av sedler og oppgraderinger i seddelrekken

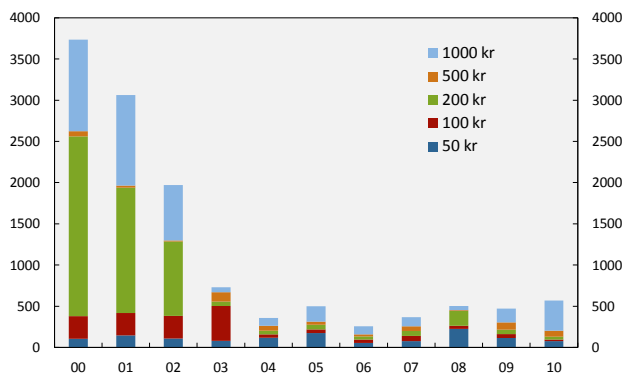
Selv om omfanget av forfalskninger i Norge har vært lavt i forhold til mange andre land, var tallet økende inntil år 2000. Utfordringene man sto overfor på 1990-tallet er beskrevet i en artikkel i PEK¹⁵³. Utover på 2000-tallet har forfalskningene gått ned og ligget på et lavt nivå. For 2009 ble det beregnet at det var ca. 4 falske norske sedler for hver million sedler i omløp. For Danmark, Sverige, Australia, eurolandene og Storbritannia ble det tilsvarende tallet beregnet til henholdsvis 2, 3, 7, 67 og 293. Den markante reduksjonen i antall forfalskninger etter 2000 har sammenheng med at Norges Bank i perioden 2002-2004 gjennomførte oppgraderinger av 50-, 100- og 200-kronesedlene, blant annet ved at de ble utstyrt med metalliske elementer som var

---

¹⁵³ Jan Waaler, "Falskmynteri: ny teknologi gir nye utfordringer", PEK 2/1994.

lette å se for publikum og vanskelige å etterligne. Reduksjonen i antall falske norske sedler i perioden 2000-10 fremgår av figur 10.

Figur 10: Antall på inndratte falske sedler 2000–2010

Kilde: Kripas

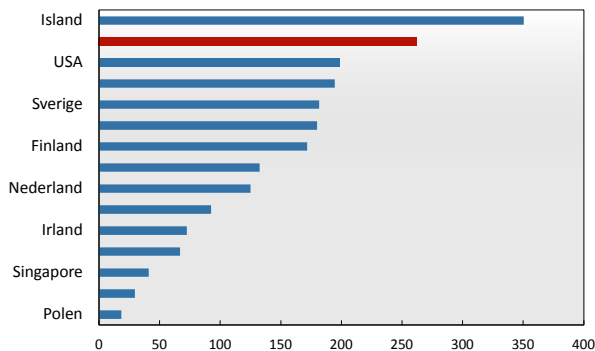
Utvikling av betalingstjenester basert på kontopenger

Kortbetalinger

Utviklingen i kortbruken

Etter år 2000 har det vært en betydelig økning i kortbruken. Allerede i 2001 var betalingskort blitt det mest populære betalingsinstrumentet i norske forretninger og andre brukersteder, med mer enn halvparten av alle ikke-kontante transaksjoner. I 2007 utgjorde antall korttransaksjoner om lag 75 prosent av publikums totale antall betalinger. Som det fremgår av den internasjonale sammenligningen i figur 11 var kortbruken i Norge nær verdenstoppen i 2009. Ser man på omsatt verdi utgjorde korttransaksjonene om lag 86 prosent av totalverdien av publikums betalinger. Det resterende bestod av kontanttransaksjoner. Kortbruken har økt i alle deler av befolkningen, men er størst i de yngste aldersgruppene. For disse er kort nesten enerådende som betalingsinstrument. Dette har bidratt til at gjennomsnittsbeløpet for et varekjøp og minibankuttak med kort falt fra nær 636 kroner i 2000 til 478 kroner i 2010.

Figur 11: Korttransaksjoner pr. innbygger. Betalinger og kontantuttak 2009

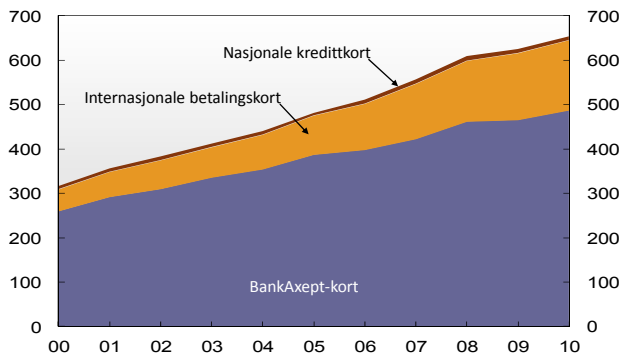
Kilder: Norges Bank, ECB, BIS/CPSS og Seðlabanki Íslands

Det er tre hovedtyper av betalingskort:

- Debetkort - beløpet belastes konto når kortet blir brukt. BankAxept er det vanligste debetkortet i Norge. Visa har også utstedt mange debetkort i Norge.
- Faktureringskort - brukeren får hver måned en faktura på kjøp som er betalt med kortet, og nedbetaler hele summen ved forfall, men disse er samtidig også kredittkort.
- Kredittkort - brukeren har på forhånd fått en kredittgrense og kan velge å betale hele eller deler av summen ved forfall. Kortselskapene MasterCard og Visa har utstedt flest kredittkort i Norge.

Hovedtyngden av korttransaksjoner er BankAxept transaksjoner (debetkorttransaksjoner). Også kort som gir tilgang til mer enn et kortsystem har imidlertid vist klar økning i perioden 2000-10. For eksempel er ofte BankAxept og Visa kombinert i samme kort. Selv om BankAxept som regel blir benyttet i Norge og Visa særlig brukes i utlandet, har de internasjonale kortsystemene økt sin andel av den innenlandske kortbruken. Utviklingen i bruken av BankAxept og nasjonale og internasjonale kredittkort i perioden 2000-2010 fremgår av figur 12.

Figur 12: Bruk av betalingskort. Milliarder kroner. 2000–2010

Kilde: Norges Bank

I utlandet kan BankAxept kort bare brukes på steder med mye handel av nordmenn, som for eksempel grensehandel i Strømstad. BankAxept transaksjoner utgjorde i 2010 83 prosent av betalingene med norske kort. I de fleste europeiske land foregår storparten av betalingene med debetkort. For eksempel ble debetkort i 2009 benyttet i mellom 73 og 96 prosent av kortbetalingene i Belgia, Danmark, Sverige, Nederland og Storbritannia.

Nærmere om BankAxept/Nets

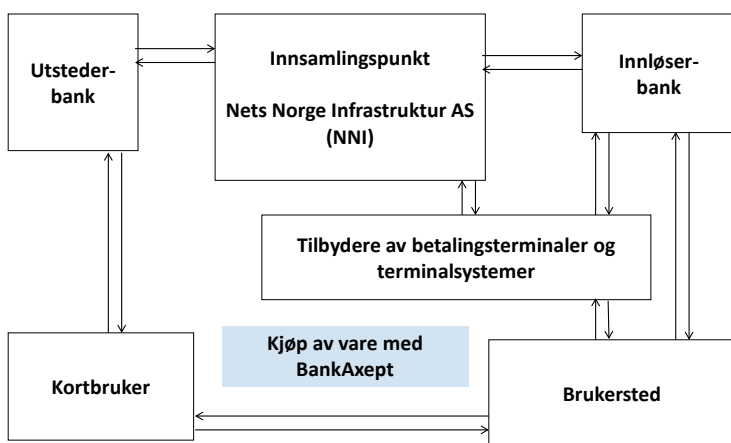
Som omtalt i kapittel IV.3.i ("BankAxept etableres") har BankAxept siden begynnelsen av 1990-årene vært det nasjonale systemet for debetkorttransaksjoner i Norge. Bankene har avtalt at alle BankAxept transaksjoner skal samles inn gjennom en felles sentral som blir operert av BBS. Mot slutten av 2009 fusjonerte BBS med kortbehandlingsselskapet Teller og dannet selskapet Nordito. I 2010 fusjonerte Nordito med det danske selskapet PBS Holding og etablerte Nets, som har hovedkontor og konsernledelse i Danmark. Etter dette har Nets Norge Infrastruktur AS (NNI), som er et datterselskap av Nets behandlet BankAxept transaksjonene. Avtaleverket til BankAxept blir administrert av FNO og sikkerhetskravene blir fastsatt av BSK (Bankenes Standardiseringskontor).

For at en butikk skal kunne tilby betalinger med BankAxept kort må den ha en avtale med en bank om at butikkens bankkonto blir kreditert alle kortinnbetalinger som over en periode er gjort på butikkterminalene. Terminalene til butikken kan enten leies eller kjøpes av banker eller andre leverandører. Videre må kundene (betalerne) ha en avtale med en bank om å knytte et BankAxept kort til kontoen sin. Ved bruk av BankAxept kortet må kunden taste inn en PIN-kode

på terminalen, som blir kontrollert sentralt av Nets Norge Infrastruktur (NNI). Eventuell godkjenning blir deretter formidlet fra NNI til kundens bank som kontrollerer om kortet ikke er sperret og om det er dekning. Svaret (ja eller nei) sender kundens bank tilbake til NNI som videresender denne informasjonen til butikkterminalen, der resultatet blir vist på skjermen. Alt dette skjer normalt på under 1 sekund. NNIs transaksjonsoversikt blir deretter sendt til NICS for avregning og oppgjør mellom bankene. Dette finner sted tre ganger daglig, og frem til oppgjørstidspunktet er det autoriserte beløpet båndlagt på betalerens konto. Etter oppjøret formidler NICS transaksjonsdataene til butikkens bank for godskriving av butikkens konto og til kundens bank for belastning av kundens konto.

En skjematisk fremstilling av transaksjonsgangen til en BankAxept transaksjon er gjengitt i figur 13. I nedre del av figuren er relasjonen mellom kjøper og selger, mens behandlingen av korttransaksjonen er illustrert i øvre del av figuren.

Figur 13: De ulike deltakerne i en korttransaksjon (BankAxept)

Kilde: Norges Bank

Tilknytningsavgift til BankAxept-systemet

Det er fastsatt priser som nye banker må betale for tilgang til blant annet BankAxept-systemet. Betalingen er ment å dekke felleskostnadene de etablerte bankene har hatt ved utvikling og tilpasning av felles infrastruktur for BankAxept kort, både for minibanker og butikkterminaler. En komponent i prisberegningen er antall BankAxept kort den nye banken har utstedt etter to år. Banken må betale en engangsavgift pr. kort for det antall kort som overstiger 17 500 på dette tidspunktet. Det var derfor særlig banker med rask vekst i kortkundemarkedet som ble belastet. Skandiabanken påklaget dette til Konkurransetilsynet høsten 2002, men klagen ble ikke tatt til følge.

Chip overtar for magnetstripen

De største norske bankene startet i 2002 et samarbeid med sikte på utvikling og utprøving av smartkort med chip. BBS var koordinator. Smartkortet skulle etter hvert erstatte debet- og kredittkortene med magnetstripe. Chipen i smartkortet skulle lagre informasjonen som i tidligere betalingskort var lagret på magnetstripen. Chipen kunne imidlertid inneholde mer informasjon og var mer sikker mot kopiering. Innføringen av smartkort ville således øke sikkerheten ved kortbetalinger.

Det var særlig to funksjoner det var aktuelt å inkludere i et smartkort. Den første var chipbasert debet- og kredittkort basert på den internasjonale EMV-standarden (EuroCard, MasterCard og Visa). Den andre funksjonen var e-pengekort, der et beløp lastes ned på kortets minne. Dette beløpet kunne så benyttes til betaling. Innføring av smartkort i Norge krevde en oppgradering av betalingsautomatene. Frem til omkring 2005 ble majoriteten av korttransaksjoner i Norge utført med magnetstripekort som ble kontrollert online med identifikasjonsbekreftelse ved PIN-kode. PIN og on-line dekningskontroll har vært en viktig grunn til at misbruk av kort har vært relativt lite utbredt i Norge sammenlignet med en del andre land. En stor del av svindelsakene i Norge utover på 2000-tallet dreide seg om såkalt "skimming" hvor magnetstripen ble kopiert og hvor koden ble forsøkt avslørt. Chip kan ikke skimmes og informasjon som er nødvendig for å lage falske kort kan derfor ikke hentes ut av en chip. Overgangen til en chipløsning for kortene og terminalene har særlig foregått i stort tempo siden begynnelsen av 2009. Ifølge FNO hadde mer enn 99 prosent av alle BankAxept betalingskort chip i desember 2010, og innen utgangen av 2011 skal all behandling av BankAxept kort på grunnlag av magnetstripen ha opphørt. BankAxept vil da være et rent chipkort basert system.

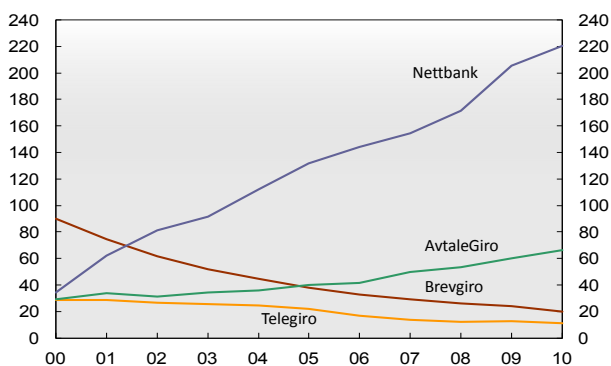
Girobetalinger og nettbank

Bruk av nettbank til betaling av regninger m.v. er den betalingstjenesten som har vist sterkest vekst gjennom perioden 2000-2010. I 2010 utgjorde nettbankbetalinger 66 prosent av alle regningsbetalinger, mens andelen av blankettgiroer fra bedrifter og private har vist en betydelig reduksjon. Direkte debitering (stort sett AvtaleGiro) sto for knapt 12 prosent, mens betalinger fra bedriftsterminaler, faste elektroniske oppdrag og kontante innbetalinger utgjorde omkring 17 prosent av regningsbetalingene. Mens det i begynnelsen av 2000-tallet særlig var aldersgruppene under 50 år som benyttet nettbank, har det i årene etter 2005 også vært en sterk økning for de eldre aldersgruppene. Figur 14 viser utviklingen i sammensetningen av personkunders betalingstjenester i perioden 2000-2010.

Overgang til nettbank, elektronisk fakturering og direkte debitering ventes å fortsette i årene fremover. Dette vil bidra til billigere og mer effektive betalingstjenester. Ikke minst vil overgang fra papirbaserte fakturaer til elektronisk fakturering fortsatt kunne resultere i innsparinger. I 2010 var 13 prosent av fakturaene til privatkunder sendt som efaktura fra bedrifter og offentlige instanser. Potensialet for innsparinger er særlig stort for betalinger mellom foretak og mellom foretak og offentlige etater. I juni 2010 endret Finansdepartementet "Bestemmelser for

økonomistyring i staten” slik at alle fakturaer til og fra statlige virksomheter skulle være elektroniske innen 1. juli 2011. Regjeringens ambisjon er at det fra sommeren 2012 skal være på plass et juridisk krav om at leverandører til statlige virksomheter må levere eFaktura. Ambisjonen er at det samme systemet skal gjelde for kommuner og annen offentlig forvaltning fra 1. juli 2013.

Figur 14: Betalingstjenester rettet mot personkunder for betaling av regninger med mer. Millioner transaksjoner 2000–2010

Kilde: Norges Bank

Priser/ inntekter og kostnader/kostnadsdekning i betalingsformidlingen

Priser

Norges Bank har i mange år innhentet priser for bankenes betalingstjenester til privatkunder og bedriftskunder (se underkapittel IV.3.i ”Prising av og kostnader ved betalingstjenester”). Disse er gjengitt i vedlegg til Norges Banks årsrapporter for betalingssystem. For perioden 2000-10 økte prisene på papirbaserte betalingsinstrumenter betraktelig, mens prisene på de elektroniske tjenestene ble redusert. For privatkunder blir det gjerne skilt mellom kunder som ikke er programkunder og kunder som deltar i et program. Prisene som programkundene står overfor er lavere enn de prisene som tas av kunder utenfor programmet.

Norges Bank har innhentet priser for overføringer til utlandet og priser for mottak av beløp fra andre land. Også her er elektroniske overføringer betydelig billigere enn manuelt utførte oppdrag. Avhengig av tjeneste er prisene for elektroniske oppdrag rundt 1/2 til 1/3 av prisene til de oppdrag som håndteres manuelt. Prisene for mottak av betalinger fra utlandet viste en nedadgående tendens i perioden 2005-10.

Kostnader

Som et ledd i arbeidet med å fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet har Norges Bank undersøkt kostnadene i betalingsformidlingen i 1988, 1994, 2001¹⁵⁴ og 2007. Formålet har blant annet vært å kartlegge kostnadene for ulike betalinger og kostnadsutviklingen over tid. Formatet for undersøkelsene har vært forskjellig. Kostnadstallene i de fire undersøkelsene er derfor ikke i alle henseender direkte sammenlignbare. I 2007 var omfanget av undersøkelsen større både med hensyn til antall tjenester og hvilke aktører i betalingskjeden som var med. Analysene kartla kostnader for produksjon og bruk av betalingstjenester hos bankene og deres underleverandører, Norges Bank, husholdningene og handelsstedene¹⁵⁵.

Priser som avspeiler de relative kostnadene ved å produsere de ulike betalingstjenestene gir brukerne insentiver til å velge de tjenestene som tilfredsstillir deres behov til lavest mulig kostnad. Dette bidrar til riktig bruk av ressurser og øker effektiviteten i betalingsformidlingen. Undersøkelsene bekreftet at utviklingen i perioden 1988-2007 hadde gått i riktig retning. Informasjon fra banknæringen kan tyde på at denne utviklingstendensen har stoppet noe opp etter 2007.

Datagrunnlaget i 2007-undersøkelsen ble hentet fra tre kilder; bankene, husholdningene og handelsstedene. Undersøkelsen dekket de mest brukte innenlandske betalingstjenestene som betalingskort, giro og kontanter. Bank-til-bank betalinger, grensekryssende betalinger og betalinger ved bruk av sjekker og e-penger var ikke med. Undersøkelsene dekket ikke alle kostnadene til alle betalingsmottakerne, for eksempel kostnader ved å utferdige giroer. Nordmenns kostnader ved bruk av betalingstjenester i utlandet ble heller ikke dekket.

De viktigste resultatene fra 2007-undersøkelsen var:

- De samlede kostnadene for samfunnet ved å bruke og produsere betalingstjenestene kort, giro og kontanter, ble beregnet til vel 11 milliarder kroner i 2007. Dette svarte til ca 0,5 prosent av totalt brutto nasjonalprodukt. Når kostnadene ble fordelt på aktørene som var involverte i betalingene, sto bankene for 5,0 milliarder kroner, underleverandører (hovedsakelig til bankene) for 2,4 milliarder kroner, husholdningene for 2,2 milliarder kroner og handelsstedene for 1,5 milliarder kroner.
- Når kostnadene ble fordelt på betalingstjenester, sto kortbetalinger for 5,4 milliarder kroner, typiske regningsbetalinger (girobetalinger) for 2,3 milliarder kroner, kontanttjenester i bankene (innskudd og uttak) for 3,0 milliarder og kostnaden ved selve kontantbetalingen for 0,5 milliarder kroner.
- Bankenes inntekter fra betalingsformidlingen har dekket inn en stadig høyere andel av deres kostnader siden den første kostnadsundersøkelsen til Norges Bank i 1988.

¹⁵⁴ Olaf Gresvik og Grete Øvre, "Bankenes kostnader og inntekter i betalingsformidlingen i 2001", PEK 4/2002.

¹⁵⁵ Olaf Gresvik og Harald Haare, "Kostnader i betalingssystemet", PEK 1/2009.

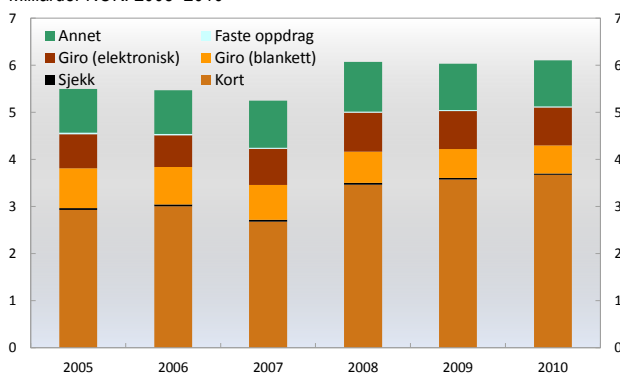
Kostnadsinndekningen i 2007 var 88 prosent når en ikke inkluderer kontanter og 71 prosent når kontanter blir regnet med, jf figur 16 nedenfor.

- Bankene har ulik grad av inndekning av kostnadene for de forskjellige produkter. Høyest er inndekningen for girotjenester og lavest er den for kontanttjenester.
- De gjennomsnittlige kostnadene for hver transaksjon i bankene har falt over tid.

Inntekter og kostnadsinndekning

Det fremgår av figur 15 at bankenes inntekter fra betalingsformidlingen var relativt stabile i perioden 2005-10. Heller ikke den relative sammensetningen av inntektene endret seg særlig i denne perioden. Inntektene fra kort viste imidlertid en viss økning, og kortinntektene var klart større enn inntektene fra de øvrige betalingsinstrumentene.

Figur 15: Bankenes inntekter fra betalingsformidling. Årlige tall. Milliarder NOK. 2005–2010

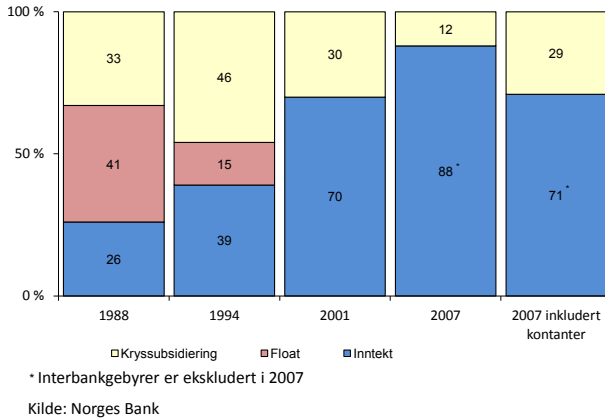

Kilde: Norges Bank

Tidligere var betalingsformidling et område som bankene i stor grad måtte subsidiere fra annen virksomhet. Som det fremgår av figur 16 har det vært en positiv utvikling med hensyn til kostnadsdekningen. Den delen av kostnadene som blir dekket av direkte inntekter/priser¹⁵⁶ økte jevnt i perioden. Selv om man inkluderer kostnadene ved kontanter (disse kostnadene var ikke inkludert i 1988, 1994 og 2001), er det i 2007 en liten forbedring i kostnadsinndekningen.

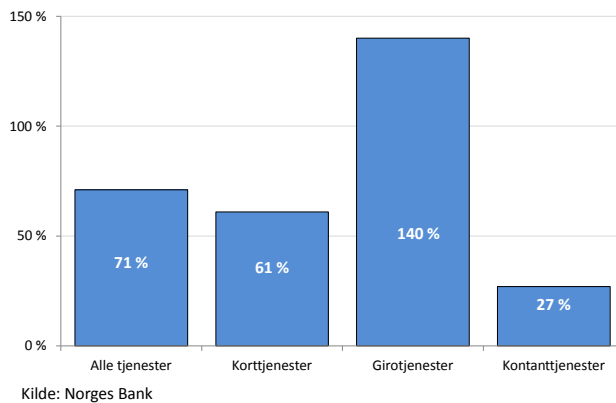
¹⁵⁶ Asbjørn Enge og Grete Øwre, ”Tilbakeblikk på innføringen av priser i norsk betalingsformidling”, PEK 3/2006.

Figur 16: Bankenes inndekning av kostnader i betalingsformidlingen for årene 1988, 1994, 2001 og 2007. I prosent

Med hensyn til inndekning for de ulike hovedgrupper av instrumenter, viser figur 17 ifølge Norges Banks beregninger at den i 2007 var lavest for kontanter. Heller ikke for kort ble kostnadene dekket, mens bankene hadde god overdekning for girotjeneste

Figur 17: Kostnadsinndekning totalt og for kort, giro og kontanter i 2007

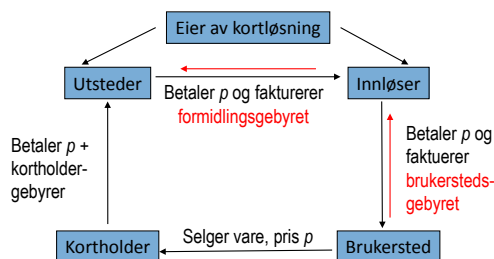

Kostnader ved internasjonale betalingskort

Hver gang et internasjonalt betalingskort benyttes, for eksempel Visa eller MasterCard, blir det betalt et gebyr (formidlingsgebyr) fra brukerstedets (forretningens) bank til banken som har utstedt kortet (henholdsvis innløser- og utstederbank). Dette sees som en rød vannrett pil øverst på figur 18, som viser en skjematisk illustrasjon av deltransaksjonene i en kredittkortbetaling.

Skal innløserbanken tjene penger på transaksjonen, må den kreve høyere gebyr fra brukerstedet enn det den selv må betale til kortutsteder. Dette er illustrert ved en rød loddrett pil til høyre i figuren.

Figur 18: Gebyrflyt ved transaksjoner med internasjonale betalingskort

Kilde: Norges Bank

Figur 18 illustrerer følgende situasjon:

Når kortholder trekker kortet og mottar varen, reserveres beløpet på kortholders konto (debetkort), eller utsteder fakturerer kortholder i ettertid (kreditt- og faktureringskort). Utsteder overfører beløpet til brukerstedets innløser. Innløseren er et finansieringsselskap eller en bank som behandler transaksjonene på vegne av brukerstedet. Innløserne av transaksjoner foretatt med de internasjonale betalingskortene (som Visa og MasterCard) betaler et formidlingsgebyr til utstederen. Gebyret beregnes som en prosentsats av handelens verdi.

Brukerstedet mottar oppgjør for handelen av innløseren som belaster brukerstedet med et brukerstedsgebyr. For å få dekket inn sine kostnader må innløser sette brukerstedsgebyret høyere enn formidlingsgebyret. Brukerstedsgebyrene varierer sterkt og avhenger av brukerstedenes omsetning og forhandlingsmakt. Mens gjennomsnittsgebyret over tid har gått ned i Norge, har gebyret for de minste brukerstedene endret seg lite.

Det er utstederbankene og innløserbankene som seg i mellom avtaler hvor stort formidlingsgebyret skal være for hver korttype. Dette kan være i strid med konkurranse-lovens § 10. Kortselskapene har praktisert enkelte interne regler, for eksempel "No Discrimination Rule" (NDR) og "Honor All Cards Rule" (HACR). NDR hindrer brukerstedene å ta forskjellig gebyr på ulike kredittkort. HACR pålegger brukerstedene å godta alle kort fra et kortforetak. Begge disse reglene reduserer brukerstedenes forhandlingsposisjon i markedet og kan bidra til økt gebyr på brukerstedene.

Konkurransetilsynet har i 2009 undersøkt formidlingsgebyrene og de interne reglene til Visa og MasterCard. I dokumentet "Konkurransen i Norge" fra januar 2009 konkluderer Konkurransetilsynet med at det er begrenset konkurranse i markedet for innløsning av internasjonale betalingskorttransaksjoner i Norge. En sammenligning av formidlingsgebyr i Norge og EU-landene viste at gebyrene på internasjonale betalingskort er relativt høye i Norge. Norske brukersteder måtte i gjennomsnitt betale et gebyr på nærmere 1,7 prosent av kjøpesummen for Visa- og MasterCard transaksjoner i 2006. Til sammenligning var gebyret pr. BankAxept transaksjon 10 til 20 øre. Det ble påpekt at enkelte bestemmelser i de internasjonale kortselskapenes regelverk kunne redusere brukerstedenes forhandlingsposisjon overfor innløserne, påvirke kortholders valg av betalingsinstrument og forsterke konkurransebegrensende effekter av formidlingsgebyret.

I EU har både Visa og MasterCard hatt saker med EU-kommisjonen hvor det har vært strid om lovligheten av de formidlingsgebyrer som har vært fastsatt. Begge selskapene har redusert sine grensekryssende formidlingsgebyr. Gjennom det nye betalingsdirektivet tillates brukersteder å ta gebyr fra kunden for bruk av et særskilt betalingsinstrument¹⁵⁷. NDR er således ikke tillatt i Norge. Både MasterCards opphevelse av HACR og Visas og MasterCards regelendring om pakking av tjenester har virket positivt for prisen for denne type transaksjoner i Norge ved at konkurransen er blitt større.

Interbankgebyrer for betalingstjenester

Et felles system for betalingsformidling, som det vi har i Norge, bidrar til at bankkunder kan få utført betalingstjenester som involverer flere banker uavhengig av hvilken bank de selv benytter. Kostnadene ved at en bank utfører en del banktjenester for kunder i andre banker blir fordelt mellom bankene i et system med interbankgebyrer. Utgangspunktet for å kunne generere en interbanktransaksjon som medfører belastning av konto i annen bank er at det skal foreligge et rettslig grunnlag som hjemler en slik belastning. Med rettslig grunnlag menes enten individuelle avtaler mellom to eller flere banker eller tillatelser i kraft av felles regler og rutiner for de enkelte betalingsformidlingstjenester. I tillegg må kontohavers fullmakt til slik belastning foreligge.

---

¹⁵⁷ Det enkelte medlemsland kan fastsette bestemmelser som begrenser brukerstedenes mulighet til å ta gebyr (surcharge) av kunden. Sverige har gjort det (forbud mot surcharging) og danskene har fra 1. juli 2011 delvis gjort det (forbud mot surcharge på debetkort).

Den opprinnelige avtalen om interbankgebyrer kom midt på 1980-tallet. Avtalen som gjaldt i 2011 ble utarbeidet i 2006/2007 av de to bankforeningene. Interbankgebyrene blir avregnet gjennom NICS og gjøres opp på månedlig basis. Selv om avtalen i utgangspunktet er et prissamarbeid, ga Konkurransetilsynet av effektivitetshensyn dispensasjon fra konkurranseloven frem til 1. juli 2006. Avtalen er senere forlenget.

Forbud mot eksklusivitetsavtaler i elektronisk fakturaformidling

Konkurransetilsynets vedtok i 2002 forbud mot eksklusivavtaler i elektronisk formidling av fakturaer (elektronisk faktura). Bakgrunnen for Konkurransetilsynets vedtak var eksklusivklausulen i samarbeidsavtalen mellom BBS og et stort antall banker. I følge klausulen fikk banker som samarbeidet med BBS ikke presentere elektroniske betalingskrav som var formidlet av andre enn BBS's nettbanker. Etter Konkurransetilsynets oppfatning begrenset eksklusivavtalen konkurransen i markedet for elektronisk presentasjon av betalingskrav i landets nettbanker, og samarbeidsavtalen ble derfor opphevet med hjemmel i konkurranseloven.

Nye betalingstjenester m.m.

eFaktura

I 2000 introduserte BBS og EDB Fellesdata i samarbeid med bankene og en del bedrifter eFakturaen. Dette var en utvidelse av bankenes tilbud til nettbankbrukere, og kom i alminnelig drift i Norge våren 2001. Ved bruk av eFaktura vil fakturaen ble presentert elektronisk i form av et betalingskrav i betalers nettbank, detaljert fakturainformasjon vil også være tilgjengelig på fakturautsteders eget system. E-faktura har bidratt til reduserte kostnader ved utsendelse av fakturaer (regninger) og forenklet betalers registrering av betalingsoppdraget. Det er et stort potensiale for større utbredelse av eFaktura og dermed også kostnadsbesparelser. Løsningen gir lavere kostnader for bankene og bedriftene siden volumene av papirgiro reduseres, og derved de manuelle operasjonene som er nødvendige. For bedriftene er dette en rimeligere måte å kreve inn penger på, og betalerne bruker kortere tid og mindre kostnader på å gjennomføre en betaling med e-faktura enn ved andre giro typer.

E- penger

E-pengeforetakene er ikke banker og e-penger er ikke å anse som bankinnskudd. E-penger er derfor ikke omfattet av innskuddsgarantien som gjelder for bankinnskudd. Lov om e-pengeforetak har imidlertid krav om at et e-pengeforetak skal ha investeringer i tilstrekkelig likvide eiendeler for et beløp som minst svarer til foretakets gjeld knyttet til utestående elektroniske penger. Loven fastsetter videre at Kredittilsynet/Finanstilsynet skal føre tilsyn med e-pengeforetak.

I desember 2003 fikk de fire første e-pengeforetakene i Norge konsesjon fra Finansdepartementet til å drive sin virksomhet. Det kunne i prinsippet trekkes et skille mellom kortbaserte og nettverksbaserte e-pengesystemer. Kortproduktene var basert på bruk av kort, ofte i situasjoner der en ellers ville ha brukt sedler og mynter, mens nettverksbaserte produkter særlig ville kunne

benyttes for å gjennomføre småbetalinger over internett. E-penger har i hovedsak hatt liten utbredelse i Norge fordi BankAxept kort er svært utbredt og blir priset lavt overfor betaler/kundene. EU har kommet med forslag til ny e-pengelovgivning, og det vil i 2011 bli arbeidet med å innarbeide dette i norsk lovgivning.

Nettbetalinger, videreutvikling

Norsk Tipping AS lanserte i april 2002 en ny betalingstjeneste for spill over internett. Bruk av tjenesten forutsatte et e-pengekort (Mondex) med integrert datachip i kortet (smarkort) og en kortleser som var koblet opp mot en PC. Kunden kunne overføre verdier fra sin bankkonto til smarkortet og omvendt. Det kunne ikke lagres større verdier enn 1500 kroner på kortet.

I 2005 la en rekke banker om sine løsninger for bedriftsterminalgiro (terminaler med faste telefonlinjer) og erstattet dette med nettbankløsninger for bedrifter. Dette førte til en mangedobling av antall transaksjoner med nettbankløsninger for bedrifter. Samtidig har antall transaksjoner med bedriftsterminalgiro sunket kraftig.

E-handel med mobiltelefon

Allerede høsten 1999 var det mulig å bestille og betale enkelte produkter og tjenester ved hjelp av en WAP-mobiltelefon. WAP (Wireless Application Protocol) er en åpen internasjonal standard for trådløs overføring av data, til for eksempel mobiltelefoner og Internett. Betalingen (med gebyrer) belastes enten bankkontoen direkte eller belastes telekortet/kontantkortet, som er betalt forskuddsvis. Det er også mulig å gjennomføre enkle banktjenester, som å sjekke saldo eller overføre penger mellom konti. Tjenesten minner om kontofon, som hadde vært i bruk lenge, men har et annet teknisk brukergrensesnitt og enkelte nye tjenester.

I 2001 utviklet Telenor Mobil i samarbeid med DnB en ny betalingsløsning basert på digitale medier under benevnelsen SmartPay. Denne ga mulighet til å betale for produkter og tjenester fra SmartPays leverandører ved hjelp av mobiltelefonen. Brukeren kunne enten betale med en forhåndsfylt e-penge ”lommebok”, eller med midler direkte fra egne bankkonti eller kredittkort. Kunder i en annen bank enn DnB måtte inngå avtale om Avtalegiro for at deres bankkonti skulle kunne benyttes i forbindelse med bruken av SmartPay tjenester.

Bruk av mobiltelefon ved betalinger

Bruk av mobiltelefon er svært utbredt i Norge, og potensialet for betalingstjenester for mobiltelefon er derfor stort. De fleste bankene i Norge tilbød i 2000-årene banktjenester for mobiltelefon ved bruk av tekstmelding (SMS). Kunden kan overføre penger mellom egne kontoer og få saldoinformasjon ved å sende en SMS til banken. I noen banker kan kundene også benytte SMS for å overføre penger til en på forhånd definert gruppe av mottakere og overføre penger til bankkonto fra kredittkort og betale regninger ved å godkjenne mottatte e-fakturaer. Mobiltelefonen kan også brukes til å betale og på Internett. Betalingene blir da gjort opp med penger fra en bankkonto eller fra en kreditt hos et kortselskap.

Både Visa og MasterCard har utviklet system for kontaktløse betalinger (Visa's PayWave og MasterCards PayPass). En brikke blir her plassert i et betalingskort eller en mobiltelefon. Kunden betaler ved at brikken kommuniserer med en betalingsterminal når den er plassert nær nok. De nye løsningene gir kundene nye muligheter til å velge, men sikkerheten ved disse løsningene er en utfordring for bankene.

BankID

Gjennom beslutninger i Finansnæringens Servicekontor og Sparebankforeningens Servicekontor etablerte bankene i 2000 "BankID Samarbeidet". Samarbeidet representerte et felles løft i banknæringen for å etablere et samordnet, avtalebasert PKI (Public Key Infrastructure) som basis for den enkelte banks utvikling av elektroniske tjenester gjennom åpne nett med et tilstrekkelig sikkerhetsnivå. De formelle vilkårene for samarbeidet ble i juni 2000 nærmere forankret i Regler om BankID av servicekontorenes styrende organer. I februar 2004 ble det inngått avtale mellom de to servicekontorene og BBS om drift, forvaltning og utvikling av en felles, operasjonell infrastruktur for BankID (BankID FOI). BankID Norge ble etablert i desember 2008 for å ivareta den felles operasjonelle oppfølgingen av BankID på vegne av banknæringen.

BankID er ikke en betalingstjeneste, men tjenesten har nær tilknytning til betalingsoperasjoner. Løsningen er basert på en samordnet infrastruktur utviklet av banknæringen. Målet med BankID har vært å skape enklere, tryggere og mer effektive tjenester på Internett. Personkunder kan benytte sin BankID også mot andre nettstedene enn nettbankene. I tillegg til å sikre korrekt pålogging der begge parter som deltar i kommunikasjonen blir legitimert, gjør BankID det mulig å signere elektroniske transaksjoner, meldinger eller dokumenter. BankID er utviklet av BBS på oppdrag fra banknæringen, som er eier av konseptet. BankID samarbeidet omfatter de aller fleste banker med virksomhet i Norge.

Det er også utviklet en type BankID der sikkerhetselementene er lagret på SIM-kortet i mobiltelefonen. Denne løsningen ble lansert i mars 2009, og det tas sikte på at BankID på mobil skal kunne benyttes på flere nettsteder og brukersteder utenfor banksystemet i situasjoner der en trenger sikker identifisering og signering. Kunder kan benytte BankID på mobil i kombinasjon med BankAxept når de handler på Internett. Kontobetaling på Internett med BankID på mobil og lading av kontantkort til mobil er andre bruksområder.

Bank Axess

Banknæringen ble i 2005 enig om et regelverk for tjenesten BankAxess. Dette er en tjeneste som blant annet kan benyttes for å betale handel på Internett uten at betaler gir fra seg kortopplysninger. Kunden legitimerer seg og godkjenner betalingen ved bruk av BankID. Denne fremgangsmåten for identifisering og signering på nettet har den norske banknæringen utviklet i fellesskap.

Til å begynne med var BankAxxess bare tilgjengelig for bruk ved netthandel. Tjenesten kan nå også brukes ved andre former for handel, for eksempel gjennom mobiltelefon eller digital-TV. Internasjonale betalingskort er det dominerende betalingsinstrumentet ved netthandel. BankAxxess gir kunder og brukersteder mulighet til å velge mellom flere betalingsmåter, noe som øker konkurransen. Når kjøper har angitt hva som ønskes kjøpt og valgt BankAxxess som betalingsmåte, får kjøper en spesifikasjon av den aktuelle belastning som deretter kan godkjennes (signeres) med BankID. I begynnelsen 2011 tilbød flere norske banker BankAxxess, og over 300 nettbutikker var registrert som brukersteder.

Post i butikk

Den teknologiske utviklingen og endrede kundebehov førte til at kundene i mindre grad benytter postkontorene. Nordmenn bruker nettbank, minibank og foretar kontantuttak i butikker, fremfor manuelle banktjenester på postkontoret. Høye faste kostnader knyttet til egendrevne postkontorer, kombinert med et fallende transaksjonsnivå, førte til nedleggelse av postkontorer og opprettelse av salgs- og serviceskranker i butikker.

Da Post i Butikk ble etablert gjennom en stortingsmelding i 2000, bestod Postens salgsnett av 881 egendrevne postkontorer og 376 filialer hos ulike samarbeidspartnere. De 18 første Post i Butikk ble åpnet i mars 2001. I tiden etter ble et stort antall postkontorer gjort om til Post i Butikk. I februar 2008 la regjeringen frem en stortingsmelding som åpnet for at ytterligere 124 postkontorer ble gjort om. Denne omleggingen skulle være avsluttet i løpet av 2010. I mars 2011 fantes 1252 Post i butikk.

Bank i butikk

I september 2007 presenterte DnB NOR i samarbeid med en Meny-forretning i Fredrikstad bankens nyeste tilbud til sine kunder - Bank i butikk. 20 av Norges-Gruppens butikker i Fredrikstad-området deltok senere i et pilotprosjekt om banktjenester i butikk. Når kunder i DnB NOR (inkl. Postbanken) kom til kassen i butikken, kunne de i tillegg til å handle dagligvarer få utført banktjenester som blant annet innebar å sette inn inntil 20.000 kroner, ta ut inntil 5.000 kroner, betale regninger opp til 15.000 kroner og få opplyst saldo på konto. Ordningen førte til at bankens kunder kunne få utført disse banktjenestene på flere steder enn tidligere samtidig som butikkene hadde lengre åpningstider enn bankfilialene. Ordningen finnes etter hvert i store deler av landet. I dag tilbyr også andre banker et Bank i butikk konsept, noen av disse etter å ha inngått samarbeidsavtale med DnB NOR.

Finansportalen

En viktig forutsetning for at forbrukerne skal kunne gjøre riktige valg ved kjøp av varer og tjenester, er at de har tilgang på god og pålitelig informasjon. Forbrukerrådet, Forbrukerombudet og Kredittilsynet publiserte i august 2004 en felles rapport, "Tiltak for å forbedre informasjonstilbudet til sluttbrukerne i finansmarkedet". Rapporten vurderte blant annet informasjonsproblemer ved såkalte "dagligbank" tjenester, det vil si tjenester knyttet til bankkonto som for eksempel regningsbetaling, bruk av kort og nettbank. Rapporten påpekte at

det ofte ikke var mangel på informasjon som var problemet, men heller at det var for mye informasjon og at denne var ustrukturert og vanskelig tilgjengelig.

En del tjenester kan være relativt kompliserte, og bruk av produktpakker og lojalitetsprogrammer kan gjøre prisbildet vanskelig tilgjengelig for kunden. Rapporten pekte også på at det kan være vanskelig å sammenligne priser mellom banker fordi ulike banker priset kontotjenester på forskjellig måte. For å bedre kundenes situasjon foreslo rapporten å opprette en sentral informasjonsdatabase/internettportal hvor aktuell informasjon ble samlet, sammenstilt og strukturert. Formålet var å tilby forbrukerne en oppdatert oversikt der informasjonen om ulike finansielle produkter ble formidlet via en uavhengig aktør og presentert på en standardisert måte.

Forbrukerrådet, Forbrukerombudet og Kredittilsynet utarbeidet i 2005 en konkret vurdering av hvordan en informasjonsportal kunne etableres, finansieres og driftes. Når prisene og egenskapene ved ulike betalingsinstrumenter var kjent, ville brukerne velge de løsningene som de samlet sett var best tjent med. Dette krever god informasjon. Finansportalen.no, som ble lansert i januar 2008, gjorde slik informasjon lettere tilgjengelig. Portalen er en uavhengig informasjonskanal rettet mot privatkunder. Den har sammenligninger av priser på dagligbanktjenester, lån, forsikringsvilkår og fakta om spareprodukter. Finansportalen har priser på en rekke ulike betalingstjenester rettet mot publikum innenfor betalingskort og regningsbetalinger¹⁵⁸. Tjenesten inneholder også informasjon om betingelser i kundeprogrammer.

Høsten 2010 lanserte Finansportalen ”Sende penger hjem”. Tjenesten sammenligner prisene for pengeoverføringer til ulike land fra en rekke ulike aktører, og viser hvordan man kan overføre penger billigst mulig. Tjenesten bruker kun informasjon fra lovlige pengeoverførere, og hjelper forbrukeren å sikre at mest mulig penger når frem til mottakeren. Lignende nettportaler er utviklet i andre europeiske land, noe som vil bedre muligheten for prissammenligning internasjonalt.

Konkurransetilsynet – konkurransesituasjonen

Konkurransetilsynets rapport ”Konkurransesituasjonen i finansmarkedene” fra 2002 konkluderte med at konkurransen mellom bankene så ut til å fungere tilfredsstillende. Det ble imidlertid påpekt at markedene for ulike betalingstjenester opplevdes som uoversiktlige for mange. Ett mulig tiltak for å bedre oversiktligheten ville være at bankkundene på bankenes hjemmesider kunne få mulighet til å definere egne produktpakker og få en pris på denne pakken.

I Konkurransetilsynets rapport ble det også påpekt at prisen for tilgang til bankenes fellessystemer kunne virke etableringshindrende. Disse reglene var utarbeidet av Finansnæringens Hovedorganisasjon (FNH) og Sparebankforeningen. Samarbeidet om reglene

---

¹⁵⁸ Prisstatisikken i Norges Banks årsrapport har fra og med 2010-rapporten hentet sine opplysninger fra Finansportalen.

krevde dispensasjon fra konkurranseloven. Konkurransetilsynet ga slik dispensasjon fordi samarbeidet ble ansett for å gi større fordeler for samfunnet enn om bankene skulle konkurrere på dette feltet.

ii. Interbanksystemet

Norges Banks oppgjørssystem

Oppstarten av Norges Banks nye oppgjørssystem (NBO) i november 1999, sammen med utviklingen av banknæringens felles avregnings- og transaksjonssystem i NICS, bidrog til man har hatt et fullverdig RTGS-system gjennom 2000-årene. Oppgjørssystemets betydning for den finansielle stabilitet og vektleggingen av effektiv bruk av oppgjørstjenester har imidlertid ført til at det også i perioden 2000-10 har vært behov for vurderinger av blant annet nye teknologiske, systemmessige og driftsmessige løsninger. For eksempel har fleksibilitet til å foreta funksjonelle og tekniske endringer og de samlede drifts- og utviklingskostnadene vært av viktige.

Lov om betalingssystemer av 1999 ga Norges Bank et direkte ansvar for norske interbanksystemer. Sammen med banknæringen har Norges Bank i perioden 2000-10 arbeidet systematisk med å forbedre avregnings- og oppgjørssystemene. I dette arbeidet er det blitt lagt stor vekt på de ti kjerneprinsippene for systemviktige betalingssystemer, som BIS publiserte i januar 2001. Kjerneprinsippene (Core Principles for Systemically Important Payment Systems) ble utarbeidet av CPSS, og de ti anbefalingene er presentert i underkapittel 3.v ("Viktige aktiviteter i BIS på betalingssystemområdet"). I figur 3 i kapittel II.4 gis det en illustrasjon av interbanksystemene i Norge.

Utviklingen av NBO

Nye risikoreduerende tiltak

Dersom betalingsmottakers konto krediteres med forpliktende virkning før betalingsmottakers bank har fått pengene (oppgjøret) fra betalers bank, oppstår det en kredittrisiko i betalingssystemet. På 1990-tallet ble en slik ordning praktisert. For hovedtyngden av vanlige kundebetalinger, det vil si betalingene som inngår i NICS-masseavregningen, gikk bankene i juni 2000 over til å kreditere betalingsmottakernes konto etter at oppgjør var foretatt (utsatt kundekreditering). Denne omlegningen bidrog til å redusere bankenes kredittrisiko i betalingsformidlingen, men førte samtidig til at det tok lengre tid før betalinger nådde frem til betalingsmottaker. Denne effekten ble motvirket ved at det samtidig ble innført et morgenoppgjør for NICS-masseavregningen i Norges Bank, slik at bankene kunne oppdatere kundekontoene oftere. For banknæringen var det særlig viktig at store utbetalinger til personer, som lønn, trygd og pensjoner skulle kunne krediteres på kunders konti så tidlig som mulig på utbetalingsdagen. Fristen for morgenoppgjøret av NICS Masse ble derfor satt til kl. 06.00.

For beløpssmessig store betalinger som gjøres opp enkeltvis, det vil si betalinger som blir sendt på SWIFT-format, praktiserte bankene til å begynne med kreditering (betegnet "T-kopiering").

Denne praksisen ble lagt om ved at bankene gikk over til såkalt ”Y-kopiering” i februar 2002. Dette innebar at betalingsmottakers bank først fikk melding om en betaling da den var gjort opp i oppgjørsbanken.

T-kopiering og Y-kopiering

T-kopiering innebærer at betalerens bank sender melding om at betalingen er underveis til avregningsentralen og betalingsmottakers bank samtidig. Betalingsmottakerens bank kan dermed stille beløpet til disposisjon for betalingsmottakeren før avregningsentralen har bekreftet at pengene er overført til betalingsmottakers bank i oppgjørsbanken. Dette påfører betalingsmottakerens bank kredittrisiko.

Y-kopiering (utsatt kopiering), her sender ikke betalerens bank melding til betalingsmottakerens bank. Meldingen kommer fra avregningsentralen etter at pengene er overført til betalingsmottakers bank i oppgjørsbanken. Dermed elimineres kredittrisikoen.

Det meste av bankenes gjenværende kredittrisiko i betalingsformidlingen ble således fjernet i februar 2002. SWIFT-betalinger ble enten gjort opp kontinuerlig (RTGS) eller inngikk i NICS-SWIFT-avregningen, som hadde hyppige oppgjør.

Som omtalt i kapittel IV. 3.ii (”Interbanksystemet”) åpnet Norges Bank i en overgangsfase for usikrede lån (E-lån) for å sikre gjennomføringen av oppgjørene. Dette gjaldt verdipapiroppjøret (basert på avregningen fra VPO og NOS), masseoppjøret og oppgjør for bankenes uttak av kontanter og oppgjør i forbindelse med Norges Banks egne handler. E-lånene innebar en kredittrisiko for Norges Bank, og var i strid med prinsippet om at bankene skulle ha dekning for sine trekk på oppgjørskonti. Låneordningen ble derfor avviklet for disse oppgjørene da Norges Bank fant at det ikke lenger var behov for dem, jf. rundskriv nr. 3/16. mai 2001. Ordningen opphørte fra 1. juni 2001. E-lånsordningen ble imidlertid videreført med reduserte rammer for kontantoppjøret, og uten rammer for oppgjør knyttet til Norges Banks egne handler.

Prissetting av NBO-tjenester

Siden 1. juli 2001 (jf. rundskriv nr. 6/7. juni 2001) har Norges Bank tatt betaling for sine oppgjørstjenester. Prising var viktig for å styre ressursbruken i NBO og legge grunnlaget for rasjonelle løsninger ved bankenes bruk av systemet. På denne måten kunne de samlede kostnadene holdes nede. Ved prisfastsettelsen ble det lagt vekt på at prisene både skulle gi riktige insentiver og at prisstrukturen skulle være enkel. Dette innebar blant annet at Norges Bank

innførte forskjellige priser på manuelle og automatiserte tjenester. Prisstrukturen var tredelt, med en tilknytningsavgift (for nye deltakere), en årsavgift og en transaksjonspris.

Rabatter for høye transaksjonsvolumer ble innført fra 1. januar 2002. Med dette prisingsopplegget var Norges Bank på linje med andre sentralbanker når det gjaldt prisstruktur og prisnivå. Kostnadsdekningen var imidlertid lavere enn i mange andre sentralbanker. For å bedre kostnadsdekningen har Norges Bank gradvis økt prisene. Blant annet er de faste årsavgiftene knyttet til deltakelse i nettooppgjørene og prisene på behandling av manuelle bruttotransaksjoner og for deltakelse i nettooppgjørene blitt økt. De vedtatte prisøkningene har økt kostnadsdekningen for de kostnader som bankene forutsettes å dekke ved drift av NBO fra om lag 30 prosent i 2002 til 100 prosent i 2009. Drifts- og utviklingskostnader knyttet til Norges Banks funksjoner innen pengepolitikk, markedsovervåkning og andre sentralbankfunksjoner som ikke er relatert til interbankoppjøret dekkes av Norges Bank. Når bankene skal dekke kostnadene i NBO, har Norges Bank lagt til grunn at de skal få innsyn i ressursbruken og kunne være med på valg av funksjonalitet og forhold av betydning for kostnadsutviklingen i systemet.

Modernisering og utkontraktering av NBO

I august 2001 ga Norges Banks hovedstyre tilslutning til at det ble igangsatt arbeid med sikte på å modernisere og effektivisere Norges Banks oppgjørssystem. Oppgjørssystemet til Norges Bank hadde da en dataløsning som en på sikt ikke var tjent med. Den raske utviklingen på feltet krevde at oppgjørssystemene skulle være fleksible, slik at nye tekniske og organisasjonsmessige krav lett kunne implementeres.

Fremtidige oppgjørsløsninger skulle fortsatt gi Norges Bank mulighet til å fremme stabiliteten og effektiviteten i betalingssystemet. To viktige sentralbankoppgaver i betalingssystemet er å kunne:

- Tilby bankene oppgjør i et risikofritt betalingsmiddel, det vil si fordringer på Norges Bank.
- Sikre tilstrekkelig likviditet i interbankmarkedet, slik at avregning og oppgjør ikke stopper opp.

Det siste kan oppnås ved at bankene kan låne i Norges Bank på grunnlag av sikkerhet i sin verdipapirbeholdning. Disse primære oppgavene kunne imidlertid ivaretas uten at Norges Bank nødvendigvis hadde et omfattende drifts- og utviklingsengasjement innenfor oppgjørssystemet. Norges Bank inviterte derfor banknæringen til et samarbeidsprosjekt som skulle kartlegge grunnlaget en endret oppgavefordeling mellom Norges Bank og bankene i avregnings- og oppgjørssystemet. Målet var å etablere en arbeidsdeling med bankvesenet der sentralbanken kunne konsentrere seg om sine kjerneoppgaver. Det ble lagt til grunn at en slik gjennomgang skulle avdekke samordningsgevinster som reduserte de samlede kostnadene i avregnings- og oppgjørssystemet.

I samarbeidsprosjektet ble det konkludert at ansvarsfordelingen mellom bankene og sentralbanken burde være om lag som tidligere for funksjonene i oppgjørssystemet. Det betydde at bankene fortsatt skulle ta ansvaret for avregningen og oppgjør for de banker som valgte ikke å benytte Norges Bank som oppgjørspartner. Norges Bank skulle fortsette å ta ansvaret for oppgjøret på øverste nivå, dvs. for de banker som hadde sin oppgjørskonto i sentralbanken. Norges Banks ansvar for oppgjørene kunne imidlertid ivaretas uten at sentralbanken sto for den tekniske driften av systemet. I de fleste land er det sentralbanken som eier, utvikler og driver oppgjørssystemet, mens banknæringen er gitt en form for mulighet til å påvirke for eksempel funksjonaliteten i systemet. Sentralbankene i Danmark og Sveits hadde valgt andre løsninger, der eksterne selskaper sto for IT-driften av oppgjørssystemene på vegne av sentralbanken.

Etter en samlet vurdering – som var gjenstand for omfattende intern diskusjon – bestemte Norges Banks hovedstyre 9. oktober 2002 at det skulle arbeides videre med sikte på utkontraktering av IT-driften for oppgjørssystemet til ekstern leverandør¹⁵⁹. For å unngå risiko knyttet til parallelle prosesser med utkontraktering, flytting av systemet og systemmessig modernisering, valgte man å utsette moderniseringsarbeidet til utkontrakteringen var gjennomført. For å oppfylle kravene til forsvarlig og stabil drift ville en ekstern leverandør være avhengig av kjernekompetansen i Norges Bank. Det ble derfor lagt til grunn at utkontraktering ville være en virksomhetsoverdragelse i arbeidsrettslig forstand. I Hovedstyrets vedtak ble behovet for nær kontakt med banknæringen i denne prosessen understreket.

Norges Bank startet mot slutten av 2002 en omfattende prosess som forberedte en mulig utkontraktering av driften og utviklingen av oppgjørssystemet. Ved utgangen av 2002 ble aktuelle samarbeidspartnere invitert til å tilby drifts- og utviklingstjenester for oppgjørssystemet. I forhandlingene med aktuelle tilbydere la Norges Bank vekt på å få et opplegg som skulle sikre forsvarlig håndtering av risikoelementene ved overgangen. Det ble også lagt vekt på at mulige leverandører hadde ordninger for de forhold som ble ansett som kritiske for å lykkes med utkontrakteringen.

Ergo-Integration (nå EDB ErgoGroup ASA) ble i juni 2003 valgt som leverandør av IT-drift og forvaltning av Norges Banks oppgjørs- og sentralbanksystem, og overtok 1. september 2003 ansvaret for dette. Avtalen ble gjort gjeldende for 3 år, med mulighet for forlengelse i 3 år. Avtalen er senere ytterligere forlenget. Ergo-Integration overtok medarbeidere med sentral kompetanse på den IT-faglige drift og utvikling av systemene, samt programmer og maskinvare fra Norges Bank. Utkontrakteringen av drift, forvaltning og utvikling av IT-systemene som brukes i oppgjøret, medførte ingen endring i Norges Banks ansvarsforhold eller tjenestetilbud overfor bankene eller andre brukere av systemene. Utkontrakteringen skulle redusere de samlede

---

¹⁵⁹ Jon A. Solheim og Helge Strømme, "Modernisering og utkontraktering av Norges Banks oppgjørssystem", PEK 4/2003.

kostnadene til betalingsoppgjøret for Norges Bank og bankene. Sårbarheten ved drift og forvaltning av systemet ble også forventet å bli mindre etter utkontraktingen.

I oktober 2010 fusjonerte ErgoGroup AS med EDB BusinessPartner ASA, som leverer IT-tjenester til banker. Det midlertidige navnet på det fusjonerte selskapet er EDB ErgoGroup AS. Etter fusjonen er selskapet blitt Norges største IT-selskap og den nest største leverandøren av IT-tjenester i Norden. Fusjonen gjør at mange store aktører i norsk finansnæring er blitt avhengige av den samme leverandøren. På den annen side innebærer fusjonen et styrket fagmiljø og kan gjøre tjenestene mer robuste mot endringer i bemanningen. Verken Konkurransetilsynet eller Finanstilsynet hadde innvendinger til fusjonen.

Norges Bank innfører markedsverdi på sikkerhet for lån

Banker som deltar i Norges Banks oppgjørssystem, kan ta opp sentralbanklån under forutsetning av at det ble stilt sikkerhet for lånet. Sikkerheten består av norske obligasjoner pantsatt i VPS og utenlandske obligasjoner pantsatt i verdipapirsentralene i Danmark eller Sverige, samt i Euroclear og Clearstream. Ny lov om finansiell sikkerhetsstillelse, som trådte i kraft sommeren 2004, innebar at Norges Bank kunne realisere pant umiddelbart hvis en bank ble satt under offentlig administrasjon¹⁶⁰. Det ville da være hensiktsmessig at de pantsatte verdipapirene hadde en markedsbestemt verdi i stedet for den opprinnelige ordningen hvor låneadgangen var basert på det pantsatte papirets pålydende verdi. Ved bruk av markedsverdier ville Norges Bank redusere sin risiko ettersom låneadgangen ble justert når markedsverdien endret seg.

I oktober 2005 innførte Norges Bank nye regler for lån gitt ut fra pengepolitiske hensyn og lån til betalingsoppgjøret, de såkalte SIL-reglene (SIL = Sikkerhet for lån). Med disse reglene ble markedsverdier tatt i bruk som lånegrunnlag. Det ble stilt krav til rating både for utenlandske og innenlandske obligasjonsutstedere. Disse reglene ble endret høsten 2010.

IMF-vurdering av NBO

IMF og Verdensbanken lanserte i 1999 et program som skulle vurdere og fremme forslag til å bedre den finansielle stabiliteten til ulike land, det såkalte "Financial Sector Assessment Program" (FSAP). På basis av landets egen stabilitetsvurdering av finansiell sektor, foretok IMF en gjennomgang av landets oppfyllelse av internasjonale standarder for ulike deler av det finansielle systemet. Erfaringer har vist at en slik ekstern gjennomgang av det finansielle systemet har gitt myndighetene relevante anbefalinger for å gjøre systemene mer robuste og effektive.

Høsten 2004 og våren 2005 gjennomførte IMF en vurdering av det norske finansielle systemet, herunder NBO. Vurderingen av NBO ble foretatt mot "Core Principles for Systemically Important Payment Systems". Det ble også foretatt en gjennomgang av "Basel Core Principles for Effective Banking Supervision" og "Insurance Core Principles" fra "International

---

¹⁶⁰ Det er senere foretatt endringer i denne loven, se underkapittel 2.i ("Norges Banks stilling og rolle på betalings-systemområdet, 2000-2010").

Association of Insurance Supervisors” (IAIS) mot norske myndigheters arbeid¹⁶¹. Samtidig ble det innhentet informasjon på andre områder innenfor finansiell stabilitet. Rapporten fra FSAP-gjennomgangen forelå i juni 2005.¹⁶²

IMF var enig i Norges Banks egenvurdering om at NBO oppfylte alle relevante internasjonale standarder, men kom med noen forslag som ville forbedre systemet ytterligere. IMF gjennomgikk også systemet for verdipapiroppgjør (VPO) (se underkapittel 3.iii). IMF kom med følgende konkrete anbefalinger vedrørende NBO/NICS:

- I regelverket for NBO bør det spesifiseres at dersom kredittinstitusjoner som ikke er hjemmehørende i EØS-området søker om deltakelse i NBO, kan Norges Bank kreve en juridisk betenkning.
- Når nytt oppgjørssystem er på plass i Norges Bank, bør det utarbeides fullstendig informasjon som dekker alle tekniske og funksjonelle egenskaper ved systemet. Informasjon som gjelder nåværende system, ville vært lettere tilgjengelig dersom den ble publisert mer samlet på Norges Banks nettsider.
- NICS utgjør en viktig del av infrastrukturen, og reservestedet er lokalisert geografisk nær ordinært produksjonssted. Myndighetene bør vurdere sårbarheten i forhold til risikoen for en katastrofe med stort geografisk omfang.
- Det bør vurderes om bankenes egne retningslinjer om faste tidsvinduer for interbankoverføringer (koordinert transaksjonsutveksling) i NBO er den mest effektive måte å unngå at bankene holder betalinger tilbake i påvente at innkommende likviditet.
- NICS-SWIFT-nettingen bør vurderes avviklet.
- Store kunde-til-kunde-betalinger i NICS bør gjøres opp brutto i NBO.

NIBO-prosjektet (Nytt InterBank Oppgjørssystem)

Etter at Norges Bank hadde utkontraktert driften av oppgjørssystemet i 2003, startet arbeidet med å lage en mer hensiktsmessig oppgjørsløsning. I august 2004 satte Norges Bank i gang et arbeid med å forberede systemløsningene for et nytt oppgjørssystem. Det eksisterende systemet, hvor deler av teknologien var fra 1980-tallet, nærmet seg slutten på sin tekniske levetid. I tillegg hadde sentralbankens oppgaver endret seg mye siden systemet ble laget, og kompetanse om teknologien begynte å bli vanskelig å oppdrive. Arbeidet med å fornye oppgjørssystemet ble basert på prinsippet om at det nye systemet skulle være et standardsystem, og at kommunikasjonen med deltakerne og andre systemer skulle gå gjennom et svært begrenset antall internasjonalt anerkjente standardiserte grensesnitt. Med det nye systemet ville bankene kunne sende transaksjoner elektronisk til Norges Bank gjennom en særskilt teknisk løsning på SWIFT-format. Overgangen til et nytt oppgjørssystem ville også gjøre det mulig å opprette flere

---

¹⁶¹ Se lenkene: <http://www.bis.org/publ/cpss43.htm>, <http://www.bis.org/publ/bcbs129.htm> og http://www.iaisweb.org/__temp/Insurance_core_principles_and_methodology.pdf

¹⁶² Se lenke: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05200.pdf>

underkontoer for hver bank. Et nytt oppgjørssystem skulle også ha ny funksjonalitet for blant annet prioritering av transaksjoner og bilaterale grenser.

I mars 2006 undertegnet Norges Bank en avtale med det italienske selskapet SIA S.p.A (*Servizi di Informatica Assicurativa*) om levering av programvare til et nytt oppgjørssystem. Etter inngåelsen av avtalen ble det klart at et standardsystem med den ønskede funksjonaliteten ikke fantes. Det ble derfor satt i gang arbeid med å tilpasse det nye systemet til kravene fra Norges Bank og for å gjøre det klart til bruk. Det nye oppgjørssystemet ville ha de samme hovedfunksjonene som det tidligere systemet. En av de viktigste endringene var at alle betalingsoppdrag skulle sendes til systemet via SWIFT eller ved hjelp av et nettbanklignende system kalt NBO Online¹⁶³. NBO Online gir bankene realtidsinformasjon om saldo, likviditet og transaksjoner i eventuell ventekø. I det eksisterende systemet ble både SWIFT og særnorske løsninger benyttet. Kontostrukturen ble også endret. Hver bank skulle ha en hovedkonto der all likviditet ble samlet over natten for blant annet renteregning og opptrekk til Norges Banks regnskap. Hovedkontoen kunne også bli benyttet til å gjennomføre betalingsoppdrag. Et oppdrag som ble sendt for betaling fra denne kontoen, ville bli avvist med en gang og ikke bli lagt i kø dersom det ikke var dekning. Hovedkontoen ville derfor vanligvis bare bli benyttet for inn- og utbetalinger overfor Norges Bank.

I tilknytning til hovedkontoen fikk hver bank en lånekonto med anledning til å ta opp lån. I tillegg til hovedkontoen og lånekontoen fikk hver bank en eller flere underkonti som har mekanismer for effektiv bruk av likviditet (blant annet såkalt køfunksjonalitet). Banknæringen var lite begeistret for en slik oppstyking av likviditet i flere ”lommebøker”, og fremholdt at all likviditet i én lommebok ga den mest effektive utnyttelsen av likviditeten.

Ved oppstart av nytt interbankoppgjørssystem var det tre slike underkonti. Den ene var generell og skulle benyttes for alle ordinære oppgjørstransaksjoner. På denne kontoen ville også nettoposisjonene i avregningene fra NICS og VPS Clearing bli postert. Ved starten på dagen kunne bankene ta opp intradag lån og overføre likviditet til denne kontoen. Alle bankene som deltok i NBO, ville ha en slik konto. Banker som deltok i verdipapiroppgjøret og valutaoppgjørssystemet CLS (se underkapittel 3.iv ”Continued Linked Settlements – Oppgjør av grensekryssende transaksjoner”) ville ha egne underkonti for disse formålene. Overføring av likviditet til slike konti ville erstatte båndleggingen i det tidligere systemet. På bestemte tidspunkter og senest ved dagens slutt skulle likviditeten overføres fra underkontoene tilbake til hovedkontoen. Det nye oppgjørssystemet hadde i tillegg andre flere funksjoner som ikke fantes i det tidligere systemet. Norges Bank tok i bruk det nye interbank oppgjørssystemet 17. april 2009. Bankene betaler for kontoholds- og oppgjørstjenester i Norges Bank. Inntektene skulle dekke de relevante kostnadene Norges Bank har med å utføre disse tjenestene. Det var omfattende diskusjoner med banknæringen om hvorvidt deres innsyn i kostnadsbasen var tilstrekkelig.

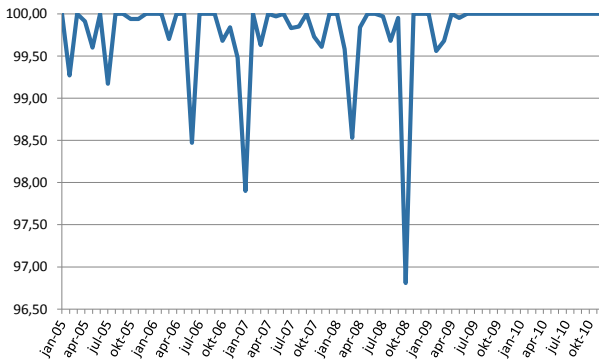
¹⁶³ Årsrapport om betalingssystem 2010, side 22.

Tilgjengelighet og omsetning i NBO

I perioden 2000-2010 har NBO hatt stor stabilitet og lite nedetid. Tilgjengeligheten til systemet har også økt. I den første del av perioden, 2001-2005, hadde Norges Bank 9 avvik i masseoppkjøret til NICS. Av disse ble ett avvik i oktober 2001 ført opp som ”alvorlig”. Dette førte til at morgenoppkjøret ble postert 1 time og 44 minutter forsinket. Det var ikke noen ”kritiske” avvik. På årsbasis viste antall avvik følgende utvikling: 2001 (fra 18.08): 2 avvik, 2002: 2 avvik, 2003: 4 avvik, 2004: 1 avvik, 2005: ingen avvik. For 2004 og 2005 ga dette begge årene en tilgjengelighet på ca. 99,8 prosent. I den siste delen av perioden har det også vært stor stabilitet.

Tilgjengeligheten i NBOs åpningstid i perioden 2005-10 fremgår av figur 19. I årene 2006 til 2008 var tilgjengeligheten for NBO henholdsvis ca. 99,70, 99,71 og 99,38 prosent i tidsrommet fra kl. 05.00 til kl. 17.30 alle norske virkedager. I fem måneder i 2007 var tilgjengeligheten 100 prosent. Målsettingen i denne perioden var en tilgjengelighet på minst 99,90 prosent hver måned innenfor den tekniske åpningstiden for NBO. I 2009 var gjennomsnittlig tilgjengelighet for NBO-systemene 99,92 prosent. Etter at det nye oppgjørssystemet ble tatt i bruk i april 2009, har tilgjengeligheten for selve oppgjørssystemet vært tett opptil 100 prosent. Tilgjengeligheten for NBO Online har også vært 100 prosent de fleste månedene. Den samlede tilgjengeligheten for det nye oppgjørssystemet har vært høyere enn i det tidligere NBO. Gjennomsnittlig tilgjengelighet for SIL¹⁶⁴-systemet var 99,99 prosent. For NBO Online, som gir bankene tilgang til kontoinformasjon og adgang til å registrere betalingsoppdrag, var tilgjengeligheten 99,95 %.

Figur 19: Tilgjengelighet i NBO's åpningstid. Månedresultat. Prosent. 2005–2010

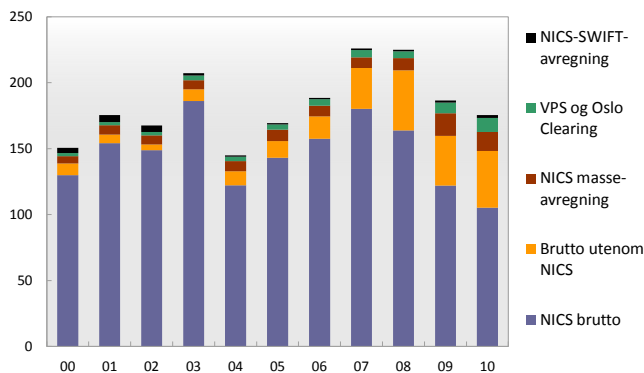
Kilde: Norges Bank

¹⁶⁴ SIL er en forkortelse for ”Sikkerhet for lån” (bankenes lån i Norges Bank).

Interbanksystemene i Norge var robuste også under den internasjonale uroen i finansmarkedene i perioden 2007-09. Det skyldtes blant annet at systemene var innrettet slik at det meste av kredittrisikoen ved vanlige betalinger og ved betalinger knyttet til valuta- og verdipapirhandel var fjernet. Dette bidrog til å holde aktiviteten i markedene og interbanksystemene oppe selv om tilliten til motparten var lav. Som det fremgår av figur 20 førte uroen i finansmarkedene til at omsetningen i NBO nådde en topp i 2007 og 2008. Mens gjennomsnittlig daglig omsetning i NBO beløp seg til omkring 225 milliarder kroner i 2007 og 2008, falt omsetningen til 187 milliarder kroner i 2009 og til 176 milliarder kroner i 2010. Også i andre sentralbanker har omsetningen i oppgjørssystemet falt etter finanskrisen. En grunn til at omsetningen blir stor i perioder med uro var at låntakerne måtte finansiere seg ved mer kortsiktige lån. Med samme lånebehov resulterte det i økt omsetning i oppgjørssystemene. En annen grunn kunne være at flere valutaeksponeringer ble sikret når valutakursene svingte mye.

Bruttotransaksjoner som ble sendt til NBO gjennom NICS utgjorde hoveddelen av omsetningen, og var hovedgrunnen til fluktuationene i samlet NBO-omsetning gjennom perioden. Bruttotransaksjoner sendt direkte til NBO var for eksempel betalinger til og fra valutaoppgjørssystemet CLS. Det meste av omsetningen i NBO utenom bruttotransaksjoner var nettooppgjør av massebetalinger (kort- og girobetalinger) og verdipapirhandel.

Figur 20: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NBO fordelt på oppgjør. Milliarder kroner. 2000–2010

Kilde: Norges Bank

Utviklingen av NICS

NICS Operatørkontor

NICS Operatørkontor har operatøransvaret for NICS. Øverste organ for Operatørkontoret er Bransjestyre bank og betalingsformidling i Finansnæringens Servicekontor og styret i

Sparebankforeningens Servicekontor. Etter etableringen av Finansnæringens Fellesorganisasjon (FNO) 1. januar 2010 er det Bransjestyre bank og betalingsformidling som utgjør Operatørkontorets øverste organ. Operatørkontoret har et eget styre. Den daglige driften administreres av daglig leder. Ressurser til Operatørkontorets daglige drift stilles til disposisjon fra banknæringen. Operatørkontoret skal også ha den nødvendige kontakten med Norges Bank som forutsettes i betalingsystemloven og ta hånd om avtaleforhold mellom kontoret og Norges Bank. Kontoret skal ivareta de oppgaver som er nedfelt i reglene om oppgjør og avregning av de transaksjoner som inngår i masseavregningen i NICS. Disse avregningene blir formidlet til Norges Bank, DnB NOR og Sparebank 1 SMN. En annen oppgave består i å følge opp de regler som gjelder for private oppgjørsbanker i relasjon til deres underliggende bankers deltakelse i NICS.

Det er fastsatt regler for hvor stort erstatningsansvar NICS Operatørkontor kan pådra seg hvis Operatørkontoret utøver sin virksomhet i strid med avtaler, lov, m.v. Nesten alle betalinger i Norge blir sendt til NICS for avregning før de blir gjort opp i NBO. Transaksjonene i norske kroner kan enten sendes til oppgjør i NBO enkeltvis eller avregnes i NICS slik at hver bank får sin netto gjelds- eller fordringsposisjon gjort opp i Norges Bank. NICS er underlagt betalingsystemlovens krav om konsesjon og tilsyn av Norges Bank. NICS er evaluert etter internasjonale prinsipper, og Norges Bank har konkludert at systemet har en tilfredsstillende lav risiko.

IMF-vurdering av NICS

I forbindelse med IMF's gjennomgang av den norske betalingsinfrastrukturen i 2004-05 ble ikke NICS spesifikt vurdert mot BIS' kjerneprinsipper. Enkelte anbefalinger fra IMF gjaldt likevel forhold ved NICS (se omtalen av "IMF-vurdering av NBO foran"). I tillegg pekte også IMF på følgende forhold ved NICS som burde vurderes nærmere:

Tiltak for å redusere likviditetsrisikoen i NICS-Masse.

NICS har rutiner for å kjøre om avregningen dersom en deltaker skulle mangle dekning på sin oppgjørskonto. En slik omkjøring består i å foreta en ny avregning uten transaksjoner til/fra den bank som ikke hadde dekning på sin Norges Bank. IMF påpekte at ved en slik omkjøring av avregningen kan likviditetsbehovet hos de andre deltakerne bli annerledes enn opprinnelig beregnet, og dette kan utgjøre en likviditetsrisiko. Norges Bank burde sammen med banknæringen se på mulige løsninger for å redusere denne risikoen. I NICS ble det i 2008 foretatt systemendringer som bidrog til at dette forholdet ble løst.

Det bør vurderes mer enn to oppgjør pr. døgn for NICS-Masse

IMF mente det burde vurderes å ha flere enn to daglige oppgjør i NICS-Masse pr. døgn. Norges Bank mente dette ikke var nødvendig ut fra risikohensyn, men erkjente at det kunne være hensiktsmessig ut fra publikums forventninger om hurtig gjennomføring av betalinger. Norges Bank stilte seg positiv til å kunne ta flere oppgjør pr. døgn i NBO dersom næringen skulle anmode om det. Fra 24. september 2010 har NICS-Masse hatt tre daglige oppgjør.

Endringer i NICS

NICS har gjennomgått store systemmessige endringer i perioden 2000-2010. I 2005 fikk NICS Operatørkontor beskjed om at BBS Infrastruktur ville skifte ut den teknologiske plattformen som ble benyttet for NICS. Det ville samtidig være hensiktsmessig å komme med enkelte funksjonelle endringer i NICS. Norges Bank fikk i den forbindelse endringsmelding fra Operatørkontoret i medhold av betalingssystemloven.

BBS Infrastruktur gjennomførte i perioden 2006-08 den gradvise utskiftningen av sin teknologiske plattform som var annonsert i 2005. Systemet opererte tidligere på en MVS-plattform (Multiple Virtual Storage, som er et driftssystem for IBMs stormaskiner). Denne ble skiftet ut med en UNIX/Java-plattform (minimaskin). Formålet med dette var å gjøre systemet sikrere og mer fleksibelt og samtidig redusere kostnadene. Korttransaksjoner fra betalingsterminaler og minibanker (BOLS-format) ble overført til den nye løsningen i april 2008, girobetalinger i 2009 og SWIFT-betalinger i 2010. Samtidig ble informasjonssystemet som bankene benytter i sin likviditetsstyring og transaksjonsoppfølging betydelig oppgradert.

Ved plattformskiftet ble det utviklet nye og forbedrede løsninger som ble gjennomført i nært samarbeid med bankene. Det ble opprettet en rådgivergruppe som medvirket til at løsningene ble godt tilpasset bankenes behov. I juni 2010 ble de egne nettoavregningene av SWIFT-transaksjoner avvirket, og avregningene av massetransaksjoner og SWIFT-transaksjoner ble slått sammen. Et nytt daglig nettooppgjør for massetransaksjoner ble etablert i september 2010 slik at det ble tre daglige oppgjør mot tidligere to. Det nye oppgjørstidspunktet var midt på dagen. I tillegg ble tidspunktet for siste oppgjør forskjøvet slik at flere transaksjoner kom med til samme dags oppgjør. FNO vurderer å innføre et fjerde daglige oppgjør.

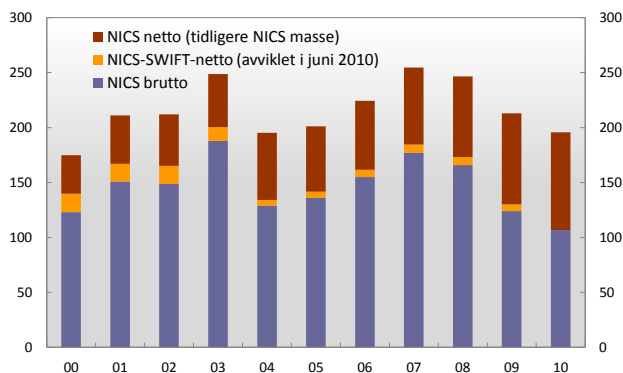
Samtidig ble det innført en beløpsgrense på 25 millioner kroner for alle typer transaksjoner som inngår i avregningen. Transaksjoner med høyere beløp skulle gjøres opp brutto. Dermed ble det beløpet, og ikke formatet på transaksjonen, som avgjorde om den blir gjort opp brutto eller netto. Videre ble det mulig for bankene å se hvilke posisjoner de hadde mot andre enkeltbanker. Med den nye løsningen ville NICS kunne produsere et nytt avregningsresultat med en gang dersom avregningen ble avvist av Norges Bank. Risikoen for de bankene som var med i NICS ble dermed redusert i forhold til tidligere.

Omsetning i NICS

En stor andel av betalingstransaksjonene i Norge blir sendt til NICS før de sendes videre til Norges Bank for oppgjør i NBO. Transaksjonene kan enten sendes enkeltvis til NBO for endelig oppgjør (NICS brutto) eller de kan bli avregnet multilateralt (nettoposisjoner). Ved utgangen av 2010 var det 142 banker som var deltakere i NICS og som deltok i de daglige nettooppgjørene. I oppgjøret av avregningene kan det skilles mellom de 21 bankene som får posisjonene sine gjort opp direkte i NBO (nivå 1) og de andre som får posisjonene gjort opp via en oppgjørsbank (nivå 2).

Som det fremgår av figur 21 var det i perioden 2000-10 til dels store årlige variasjoner i gjennomsnittlig daglig omsetning i NICS. Mens samlet omsetning var høyest i årene 2003, 2007 og 2008, var nivået merkbart lavere i årene 2000, 2004 og 2010. Siden NICS Netto (inklusive SWIFT Netto) viste oppgang gjennom hele perioden, kan svingningene tilskrives utviklingen i NICS Brutto.

Figur 21: Omsetning i NICS. Daglig gjennomsnitt.
Milliarder kroner. 2000–2010

Kilde: NICS Operatørkontor

Endringer i BankAxept-avtalen

Norges Bank tok i 2006 opp med NICS spørsmålet om hvorledes BankAxept transaksjoner skulle gjøres opp dersom en bank ble satt under offentlig administrasjon. I denne saken hadde det vært forskjellig syn mellom banknæringen og Norges Bank siden NICS fikk konsesjon for sitt interbanksystem i 2001. Dette hadde ført til at Norges Bank ikke hadde notifisert NICS overfor ESA (EFTAs overvåkinsorgan). En utfordring med avregningsavtaler i tilfelle offentlig administrasjon var hvordan avtalen skulle operasjonaliseres. I en multilateral nettoavregning er summen av alle deltagernes enkelte posisjoner (pr. definisjon) lik null. Om en av deltagerne ikke kunne gjøre opp sin posisjon, blir det et ”hullet” og summen av de øvrige bankers posisjoner blir forskjellig fra null. Avregningen kunne da ikke gjøres opp. Avregningen kunne heller ikke kjøres om igjen, fordi dette vil være i strid med selve avregningsavtalen. Noen eller ”noe” måtte fylle opp det ”hullet” som oppstod som følge av at en bank gikk i offentlig administrasjon. I BankAxept-reglene var det avtalt hvordan bankene skulle dekke det tap som oppstod som følge av offentlig administrasjon i en deltagende bank, men tapet utgjorde ikke nødvendigvis det samme beløp som likviditetsmessig manglet for å dekke inn det ”hullet” som fallentbanken hadde etterlatt i den multilaterale netto avregningen.

Hvordan det likviditetsmessige ”hullet” skulle dekkes inn ble gjennom flere år drøftet mellom Norges Bank og NICS Operatørkontor. I denne perioden fant det sted en gradvis innstramning av Norges Banks mulighet til å gi usikrede lån, noe som medførte at sentralbanken fikk begrensede muligheter til å bidra til å fylle opp den likviditetsmessige manko (”hullet”). Etter diskusjoner mellom banknæringen og Norges Bank kom næringen i 2007 med nye regler som innebar at oppgjørsbanken ikke lenger var pliktig til å tilføre likviditet for at oppgjøret skulle bli gjennomført, men at dette i første omgang skulle komme fra bankene i fellesskap. Etter dette fant Norges Bank at NICS oppfylte kjerneprinsippet om at systemet skal ha en velfundert rettslig basis i alle berørte jurisdiksjoner. NICS kunne dermed notifiseres til ESA.

Som konsesjonsorgan for NICS fikk Norges Bank i begynnelsen av 2010 en endringsmelding om Nets-fusjonen fra systemeieren NICS Operatørkontor. I brev av 8. februar 2010 kom Norges Bank med enkelte krav som måtte oppfylles for godkjenning av fusjonen. Finanstilsynet foretok også en vurdering av fusjonen, og synspunktene til Finanstilsynet tilsvarte i hovedsak Norges Banks vurderinger. I brev av 12. april 2010 godkjente Finansdepartementet fusjonen mellom Nordito og PBS Holding forutsatt oppfylling av Norges Banks og enkelte andre vilkår.

Scandinavian Cash Pool – likviditetstilførsel basert på sikkerhet i andre sentralbanker

Ettersom bankenes likviditet i NBO kunne variere betydelig gjennom året og innbetalingsforpliktelsene til det internasjonale oppgjørssystemet CLS kunne tenkes å øke, kunne det ikke utelukkes situasjoner med knappere likviditet i oppgjørssystemet. På denne bakgrunn utarbeidet sentralbankene i Norge, Sverige og Danmark en løsning for effektiv overføring av likviditet mellom de tre valutaene. Ordningen ble kalt ”Scandinavian Cash Pool” (SCP). SCP ble iverksatt i mars 2003 og innebar at banker kunne benytte innskudd i en av de skandinaviske sentralbankene som sikkerhet for lån i en av de andre. SCP bygget på eksisterende systemer og var basert på det enkelte lands nasjonale regler og prosedyrer. Ordningen er bare blitt benyttet mellom banker som tilhørte samme konsern, men regelverket var ikke til hinder for at ordningen kunne benyttes for likviditetsoverføring på tvers av bankkonsern.

Virkemåten til SCP kan illustreres ved et eksempel der en dansk bank ønsker å øke likviditeten til sin datterbank i Norge ved å stille sikkerhet i Danmark, se ramme og figur 22.

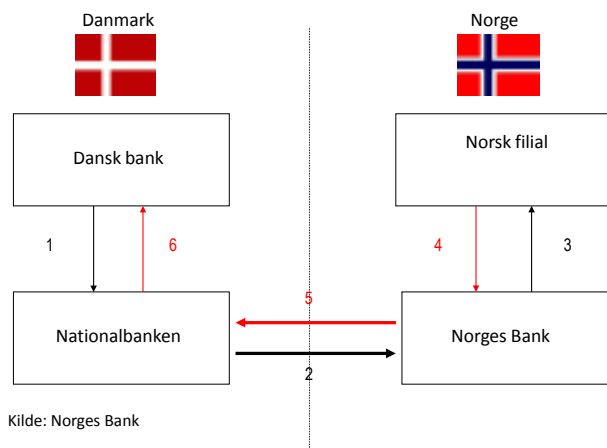
1. På anmodning fra den danske banken reserverer Nationalbanken en del av bankens ledige likviditet i det danske oppgjørssystemet, og overfører innskuddet i danske kroner til en konto i Nationalbanken som er pantsatt til fordel for Norges Bank. Kontoen står i den danske bankens navn.
2. Norges Bank mottar så en melding om at det aktuelle beløpet i danske kroner er stilt som sikkerhet for økt trekkadgang for datterbanken i Norge. Norges Bank omregner til norske kroner, trekker fra en 5 prosent avkorting (”haircut”) som sikkerhet mot valutakurssvingninger, og oppdaterer datterbankens saldo i NBO med det aktuelle beløpet.
3. Den norske datterbanken har fått økt sin tilgjengelige likviditet. Grensekryssende

sikkerhetsstillelse innenfor SCP gjennomføres i løpet av sekunder. Bankene er forpliktet til å innfri lån og sørge for at innstående på pantekonto i Norges Bank frigis samme dag.

4. Den norske datterbanken gir beskjed til Norges Bank om at pantet skal frigis. Norges Bank kontrollerer at pantet ikke er belånt, reduserer deretter datterbankens trekkadgang, legger til avkortningen og omregner det aktuelle beløpet fra norske til danske kroner.

5. Norges Bank gir melding til Nationalbanken om at det reserverte beløpet kan frigis. Nationalbanken frigjør beløpet ved å overføre fra den pantsatte kontoen til den danske bankens foliokonto i Nationalbanken. Den tilbakeførte likviditeten er tilgjengelig for den danske banken.

Figur 22: Scandinavian Cash Pool i drift. Et eksempel

Skifte av oppgjørsbank

NICS Operatørkontor har nedfelt regler som regulerer skifte av oppgjørsbank for de banker som gjør opp i annen bank enn Norges Bank. Disse reglene dekker både underliggende banks frivillige bytte og melding fra oppgjørsbanken om at den ikke lenger vil forestå oppgjør for den underliggende banken. Reglene er imidlertid ikke direkte myntet på å håndtere en situasjon der en privat oppgjørsbank ikke lenger kan oppfylle sine forpliktelser som oppgjørsbank. Hovedproblemet er ikke av teknisk karakter, men oppstår fordi underliggende banker ikke på forhånd har tatt stilling til hvor de skal gjøre opp i tilfelle svikt i den oppgjørsbank de benytter. Det vil således ikke foreligge avtaler som gir disse bankene rask tilgang til annen (alternativ) oppgjørsbank.

Uten oppgjørsbank (Norges Bank eller privat oppgjørsbank) vil det ikke være mulig å delta i NICS. Banker som blir stående uten oppgjørsbank vil derfor heller ikke kunne drive

betalingsformidling. Norges Bank mente derfor at det var viktig i slike tilfelle å legge til rette for et raskt skifte av oppgjørsbank. Det ble etter hvert klart at det i det alt vesentlige vil måtte være Norges Bank selv som sto som alternativ oppgjørsbank. Norges Bank etablerte på denne bakgrunn i 2007 avtaler om ”beredskaps oppgjørskonto” – en konto i Norges Bank som raskt kunne aktiviseres om privat oppgjørsbank svikter. Deltagelse i den såkalte ”byttelånsordningen” som ble etablert for å sikre likviditetstilgang under finanskrisen, forutsetter at banken hadde konto i Norges Bank. Dette reduserte behovet for å inngå avtaler med Norges Bank om beredskaps oppgjørskonto. Norges Bank vil imidlertid likevel følge opp håndteringen av underliggende banker i situasjoner der det er svikt i private oppgjørsbanker.

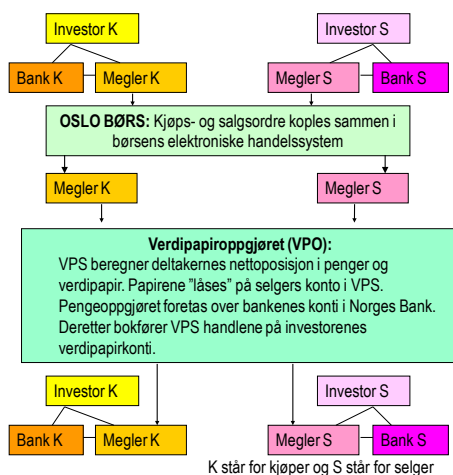
iii. Verdipapiroppgjør

Verdipapirsentralen (VPS)

VPS fører registeret for norske verdipapirer og avregner betalinger for handler med de ulike finansielle instrumenter som er registrert; aksjer, grunnfondsbevis, sertifikater og obligasjoner gjennom verdipapiroppgjøret (VPO). VPS har konsesjon fra Finansdepartementet både for verdipapirregisteret og for verdipapiroppgjørssystemet. I VPO regner VPS ut deltakernes posisjoner både i forhold til verdipapirene og til betalingen av verdipapirene. Oppgjøret av verdipapirer skjer enkeltvis i VPS, og oppgjøret av de tilhørende posisjonene skjer netto i NBO. De to systemene er innrettet slik at verdipapirer bare blir levert mot betaling (og omvendt), det vil si såkalt ”Delivery versus Payment (DvP). Norges Bank følger internasjonale anbefalinger i overvåkingen av verdipapiroppgjøret (VPO). Finanstilsynet fører tilsyn med VPS og de andre aktørene i verdipapiroppgjøret og Finanstilsynet har godkjent de reglene i VPO som er knyttet til betalingssystemlovens regler.

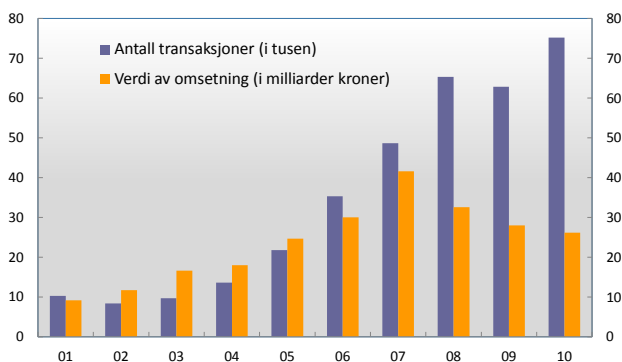
En forenklet oversikt over verdipapirhandelen og deltakerne i verdipapiroppgjøret er vist i figur 23. Figuren illustrerer transaksjonsgangen slik den var før august 2010. Siden august 2010 må all handel med egenkapitalinstrumenter på Oslo Børs bli gjort opp gjennom sentral motpart, det vil si Oslo Clearing.

Figur 23: Verdipapirhandel og verdipapiroppgjør

Kilde: Norges Bank

Figur 24: Antall transaksjoner og verdi av omsetning på Oslo Børs. Daglig gjennomsnitt. 2001–2010

Kilde: Oslo Børs

Som det fremgår av figur 24 økte antall utførte daglige verdipapirtransaksjoner på Oslo Børs merkbart i perioden 2000–10. Verdien av omsetningen har imidlertid vist nedgang siden 2007, noe som delvis kan forklares med finanskrisen i industrilandene. I 2010 sto aksjer og andre egenkapitalinstrumenter for om lag 27 prosent av handelen målt i verdi, mens rentepapirer

(inklusive gjenkjøpsavtaler) sto for om lag 73 prosent. Målt i verdi sto utenlandske investorer for mer enn 80 prosent av aksjeomsetningen i 2010.

Arbeidsfordeling på verdipapiroppgjørsmrådet

En prosjektgruppe med deltakere fra VPS, Kredittilsynet og Norges Bank vurderte i 2004 hvorvidt det norske verdipapiroppgjørssystemet oppfylte internasjonale anbefalinger fra sentralbanker og tilsynsmyndigheter (BIS/IOSCO¹⁶⁵ 2001). Prosjektgruppens konklusjon var at systemet oppfylte de fleste anbefalingene. For å oppfylle anbefalingen om myndighetenes tilsyn og overvåking var det nødvendig å utarbeide et eget offentlig dokument som definerte ansvars- og rollefordelingen mellom Kredittilsynet og Norges Bank i forhold til verdipapiroppgjøret. Et slikt dokument ble utarbeidet og finnes publisert på institusjonenes internettsider. Hovedinnholdet er:

- Kredittilsynet fører tilsyn og kan godkjenne verdipapiroppgjørssystemer ifølge betalingsystemloven § 4-1 (omhandler rettsverns og sikkerhetsregler for oppgjørsavtaler).
- Norges Bank vurderer løpende verdipapiroppgjørens påvirkning på finansiell stabilitet og er oppgjørsbank. Sentralbanken fastsetter også hvilke verdipapirer som kan stilles som sikkerhet for lån i sentralbanken.

Norges Bank og Kredittilsynet/Finanstilsynet har jevnlig informasjonsmøter og konsulterer hverandre før det treffes beslutninger av betydning for verdipapiroppgjørssystemene.

IMFs vurdering av verdipapiroppgjøret (VPO) og oppfølgingen av denne

IMF gjennomgikk ikke VPO i detalj mot internasjonale anbefalinger i FSAP-gjennomgangen i 2004/2005. IMF påpekte at det ligger en konsentrasjonsrisiko i at den største banken gir garantier til en stor andel av verdipapirforetakene. Det ble derfor anbefalt at det ble innført tiltak for å redusere markeds- og likviditetsrisikoen i VPO. VPS, Kredittilsynet og Norges Bank analyserte VPO høsten 2005 og vurderte mulige tiltak for å imøtekomme anbefalingen fra IMF. VPS ville selv se nærmere på hvilke tiltak som skulle gjennomføres. Både Kredittilsynet og Norges Bank skulle holdes orientert om fremdriften. Når endringene var gjennomført, ville Norges Bank publisere en evaluering av i hvilken grad systemet oppfylte de internasjonale prinsippene.

I 2007 oppnevnte finansnæringen og Norges Bank en arbeidsgruppe med representanter fra bankene, meglerne, VPS og Oslo Clearing. Gruppen skulle vurdere verdipapiroppgjøret i Norge ut fra anbefalingene til CPSS¹⁶⁶ og IOSCO. Våren 2009 kom gruppen med følgende forslag til endringer:

- Kontoen til en bank som er deltaker og/eller likviditetsbank i VPO skal kunne benyttes til oppgjør selv om deltakeren er satt under offentlig administrasjon. Dette ville medvirke til

---

¹⁶⁵ International Organization of Securities Commissions.

¹⁶⁶ BIS-komiteén: Committee on Payment and Settlement Systems.

at innmeldte handler i større grad ble gjort opp i slike tilfelle. Norges Bank skulle sammen med VPS vurdere om en slik løsning kunne etableres.

- Innføre bruttooppgjør i sanntid. Det var en fordel for aktørene som trengte raskt oppgjør for en handel. Bruttooppgjør skulle etter planen bli innført i tillegg til nettooppgjøret. Det meste av transaksjonene ville fortsatt bli gjort opp netto.
- Innføre sentral motpart for aksjehandel.

Høringsinstansene sluttet seg til forslagene fra arbeidsgruppen. Sommeren 2011 var bare det siste av de tre forslagene gjennomført, se neste avsnitt. Oslo Clearing som er et datterselskap av Oslo Børs. VPS Holding hadde i 2011 etablert en sentral motpart for aksjehandel på Oslo Børs og Oslo Axess. Det arbeides videre med de øvrige forslag fra arbeidsgruppen.

Flere netto verdipapiroppgjør pr. dag

Lov om registrering av finansielle instrumenter av 5. juli 2002 og nye tekniske løsninger utarbeidet av VPS og Norges Bank gjorde det mulig med flere verdipapiroppgjør pr. dag. Ordningen med flere nettooppgjør ble innført i mars 2003. Det innebar i første omgang at Norges Bank ville foreta oppgjør på bakgrunn av forutgående avregninger i VPS to ganger daglig mot tidligere en gang pr. dag. Begge oppgjørene forutsatte at bankene hadde dekning for sine (og meglernes) eventuelle debetposisjoner. Dersom markedsutviklingen eller andre hensyn skulle tilsi det, kunne antall daglige oppgjør utvides. I den nye løsningen var det også innført såkalte pengegrenser i avregningen. Tidligere kontrollerte VPS at selger hadde de verdipapirene som skulle selges, mens Norges Bank sjekket at kjøper hadde penger. Med den nye løsningen skulle VPS kontrollere papir- og pengedekningen samtidig. Dette innebar at avregningsresultatet kunne inneholde handler som var sikret å bli gjort opp, det vil si der selger hadde verdipapirene på konto og kjøper hadde pengedekning for sin nettoposisjon. En slik løsning ville fjerne situasjoner der et oppgjør måtte reverseres fordi en deltaker manglet dekning for sin pengeposisjon i verdipapiroppjøret.

VPS avregner også opsjonshandler på vegne av NOS. NOS Clearing¹⁶⁷ er oppgjørssentral for alle handler i opsjoner og terminer både på Oslo Børs og ”over the counter” (OTC-markedet), og for verdipapirlån som ikke er notert på Oslo Børs. NOS er sentral motpart i oppjøret mellom meglerne, det vil si at NOS går inn som mellommann mellom kjøper og selger på meglernivå. NOS er også garantist i tilfelle mislighold fra sluttkunde og oppgjørsmedlem.

Sentral motpart

Tilliten til at motparten står ved sine forpliktelser er en forutsetning for enhver handel. Under den internasjonale finanskrisen i 2007-09 ble markeder uten infrastruktur til å redusere motpartsrisikoen i oppjøret særskilt sårbare for forstyrrelser. Det var derfor både i markedsaktørenes og myndighetenes interesse å styrke infrastrukturen i enkelte markeder. Et tiltak var å legge til rette for bruk av sentral motpart (Central Counterparty, CCP). En sentral

---

¹⁶⁷ Se underkapittel IV.3.iii. NOS ble etablert i 1987 som en avregningssentral for egenkapitalderivater. Fra 2001 avregner NOS internasjonale fraktderivater og fra 2007 fiske- og kraftderivater.

motpart i aksjemarkedet vil tre inn som juridisk motpart for opprinnelig kjøper og selger fra og med det tidspunktet ordrene automatisk koples til en handel.

Sommeren 2004 var det ett medlem som ikke kunne gjøre opp sine posisjoner mot NOS, som dermed fikk et relativt stort tap knyttet til fraktmarkedet. Dette tilfellet anskueliggjorde den potensielle risikoen for smitte fra ett marked til et annet når en sentral motpart opererte i flere markeder. NOS innhentet senere ny kapital og iverksatte tiltak for å redusere risikoen i forbindelse med aktivitetene i fraktmarkedet ved at denne delen av virksomheten ble utskilt i eget selskap.

Ved bruk av sentrale motparter blir mye av risikoen samlet hos en aktør. Det er derfor avgjørende at den sentrale motparten er solid og styrer risiko på en god måte. Både CPSS/IOSCO og europeiske sentralbanker, i samarbeid med tilsynsmyndighetene CESR (Committee of European Securities Regulators)¹⁶⁸, har definert standarder for risikostyringen til sentrale motparter. Tilrådingene til CPSS/IOSCO (2001: "Recommendations for Securities Settlement Systems". og 2004: "Standards for Securities Clearing and Settlement in the European Union".) om verdipapiroppgjørssystem og sentrale motparter, og de etterfølgende mer presiserte og skjerpete tilrådingene i ESCB-CESR (2009: "Recommendations for securities settlement systems and central counterparties in the European Union") har vært utgangspunkt for det norske regelverket for sentral motpart.

I 2007 etablerte Oslo Børs Oslo Axess, en autorisert markeds plass for notering og handel med aksjer og egenkapitalbevis. Oslo Axess har noe mer lempelige opptaksvilkår enn Oslo Børs. I hovedsak er det krav til levetid, markedsverdi og spredning av aksjene som er lavere. Når et selskap først er tatt opp til notering på Oslo Axess, gjelder de samme forpliktelsene overfor markedet som for selskapene på Oslo Børs.

Styret i konsernet Oslo Børs vedtok i desember 2008 at all handel med aksjer, egenkapitalbevis og børsomsatte fond på Oslo Børs og Oslo Axess skulle gå til oppgjør gjennom en sentral motpart. Oslo Clearing skulle være primær sentral motpart, men også LCH Clearent skulle kunne operere sammen med Oslo Clearing. Etter tilråding fra Norges Bank og Finanstilsynet fikk Oslo Børs og Oslo Clearing i april 2010 de nødvendige tillatelser til å starte opp virksomheten som sentral motpart. Systemet med at verdipapirforetak og banker uten egen oppgjørskonto i VPO måtte ha garanti fra bank som deltok i VPO for å kunne delta i oppjøret ble fjernet i august 2010 for alle transaksjoner. Alle verdipapirforetakene som handler på Oslo Børs har etter dette måttet melde handlene sine for oppgjør til en sentral motpart, som regner ut netto posisjon både for hvert verdipapir og i penger. Dette reduserer risikoen i verdipapiroppjøret, og antall transaksjoner til oppgjør er redusert med mer enn 60 prosent siden endringene ble iverksatt i mai 2010. Mye risiko blir imidlertid konsentrert hos den sentrale motparten, og det er derfor viktig at den sentrale motparten er solid og har god styring med risikoen.

---

¹⁶⁸ CESR ble i 2010 erstattet av European Securities Market Authority (ESMA).

For handel med derivater er det i Norge tre sentrale motparter: Oslo Clearing ASA (egenkapitalinstrumenter), Nasdaq OMX Oslo NUF (tidligere Nord Pool Clearing ASA) (kraftpriser) og NOS Clearing ASA (fraktrater, laksekontrakter og kraftkontrakter). Pengeposisjonene fra Oslo Clearing blir gjort opp i Norges Bank, mens posisjonene fra de to andre blir gjort opp i private banker.

Verdipapiroppgjør i euro. TARGET2-Securities

VPS inngikk i 2000 en avtale med DnB om å etablere et oppgjørssystem for handel med verdipapirer notert i euro på Oslo Børs. Betalingsoppjøret for slike verdipapirer skjer gjennom DnBs filial i London, som er tilknyttet det sentralbankbaserte TARGET. Kredittilsynet godkjente dette systemet i desember 2001 og Norges Bank notifikerte det til ESA i januar 2002.

ECB og Eurosystemet kom tidlig med planer om et sentralisert verdipapiroppgjør for euro, og vedtok 17. juli 2008 å starte opp arbeidet med et sentralisert verdipapiroppgjør for euro kalt TARGET2-Securities (T2S). Det tas sikte på å utvikle en felles IT-plattform for oppgjør av verdipapirhandler i Europa. Systemet skal gjøre det enklere og billigere å gjøre opp verdipapirhandler på en trygg måte innenlands og over landegrensene.

ECB og politiske myndigheter i EU ser T2S som et virkemiddel for å realisere et indre verdipapirmarked i Europa. Bakgrunnen for forslaget var at grensekryssende verdipapiroppgjør innenfor eurosonen var dyre. Systemet skal etter planen være eid og driftet av Eurosystemet, og kan bidra til betydelige besparelser for deltakerne. Forslaget innebar at fire sentralbanker i Eurosystemet (Tyskland, Italia, Frankrike og Spania) skulle utvikle og drifte oppgjørsfunksjonen på vegne av de europeiske verdipapirsentralene. Verdipapirregisteret skal fortsatt ligge i den enkelte verdipapirsentral, men muligens vil noen land utplassere driften av registeret til T2S. Alle funksjoner i T2S vil være tilgjengelige for alle brukerne, men noen av funksjonene kan brukerne selv velge om de vil benytte. Videre kan verdipapirsentralene tilby tilleggstjenester ut over hva som er tilgjengelig i T2S. I første omgang vil systemet gjøre opp verdipapirhandler i euro, men andre valutaer vil kunne bli omfattet på sikt.

Reaksjonene fra markedsdeltakerne på T2S har vært blandet. ECOFIN Council, hvor finansministrene i EU deltar, har gitt støtte til prosjektet på visse betingelser. Styret i ECB konkluderte i mars 2007 med at prosjektet kunne gjennomføres. ECB skulle i samarbeid med markedsaktørene utarbeide en modell for hvorledes systemet skal fungere. Norges Bank ledet en norsk konsultasjonsgruppe som har fulgt prosjektet og har deltatt i flere åpne høringer. De fleste verdipapirsentralene i Europa uttalte i 2008 at de vil delta i T2S på visse forutsetninger. En intensjonsavtale fra høsten 2009 ble signert av totalt 29 private verdipapirsentraler. VPS var blant disse. Norges Bank har også meddelt ECB om at den vurderer hvordan verdipapirhandel i norske kroner skal gjøres opp i T2S dersom det norske markedet finner dette hensiktsmessig.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ Vigdis Husevåg, TARGET2-Securities, billigere og sikrere verdipapiroppgjør i Europa, PEK 1/2010.

Opprinnelig var planen å utvikle systemet teknisk i 2010-11, teste det i 2012-13 og starte opp i 2013-14. Oppstarten har blitt utsatt til september 2014, blant annet fordi det har tatt lengre tid enn forutsatt å utarbeide spesifikasjoner til T2S-prosjektet. Enkelte viktige spørsmål må dessuten avklares før ECB kan inngå formelle avtaler med verdipapirsentraler og sentralbanker. Dette gjelder blant annet spørsmålene om priser og styringsstruktur i driftsfasen. Det knytter seg fortsatt stor usikkerhet med hensyn til gjennomføringen av dette systemet. Blant norske aktører er det delte oppfatninger om det norske verdipapirmarkedet bør delta i T2S fra det tidspunkt systemet settes i drift.

Korrespondentbankers ansvar for fjernmedlemmer i verdipapirhandelen

Da Lehman Brothers gikk konkurs i 2008, viste det seg at deler av regelverket for VPO ikke var klart nok. Det var uenighet om banker var forpliktet til å levere både penger og verdipapirer for alle handler som var innmeldt på vegne av kundene. VPS reviderte etter dette regelverket i desember 2008 slik at det ble presisert at bankene er forpliktet til å stille både likviditet og verdipapirer for slike handler. Det ble også lagt bedre til rette for at utenlandske verdipapirforetak (fjernmedlemmer) kunne bli direkte deltakere i VPO, samtidig som den praktiske gjennomføringen ble utkontraktert til en bank som var deltaker i NBO. Fjernmedlemmet ville da trenge en garanti fra banken om at den ville stille likviditet inntil en bestemt grense i avregningen (bunngaranti). Banken ville ikke ha ansvar for å stille likviditet utover dette.

Linked up Markets

VPS og seks andre verdipapirsentraler i Europa kunngjorde i april 2008 en avtale om å danne et felles eid selskap, kalt Linked Up Markets. Selskapet hadde som mål å forbedre effektiviteten og redusere kostnadene for grensekryssende oppgjør av verdipapirhandler. Hver verdipapirsentral skulle bruke den eksisterende infrastrukturen innenlands og fremdeles være uavhengig. Linked Up Markets ville gjøre det mulig for investorene å holde både norske og utenlandske verdipapirer registrerte på verdipapirkontoen sin i VPS. De syv verdipapirsentralene dekket nesten halvparten av det europeiske verdipapirmarkedet. Det nye selskapet mente at tiltaket kunne redusere kostnadene ved grensekryssende verdipapiroppgjør med opp til 80 prosent. Linked Up Markets startet opp i mars 2009. Det er også mulig for andre verdipapirsentraler å være med.

iv. Systemer for grensekryssende betalinger

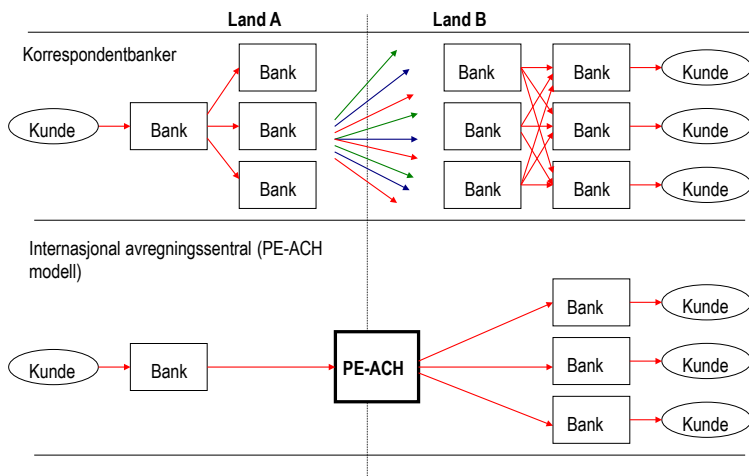
TARGET2

TARGET er Eurosystemets sanntids bruttooppgjørssystem for betalinger i euro, og står således i sentrum av den europeiske betalingsinfrastrukturen. Høsten 2002 kunngjorde ECB den fremtidige strategien for videreutvikling og modernisering av TARGET, også kalt TARGET2. I det nye systemet ville nasjonale sentralbanker fortsatt ha ansvaret for kontohold og de forretningsmessige relasjoner med deltagere innenfor deres jurisdiksjon. Siden en felles plattform ble introdusert, ville det ikke lenger være nødvendig for hver enkelt sentralbank å

oppretholde et oppgjørssystem med egen teknologisk plattform. Retningslinjene for TARGET2 ble sendt på høring hvor brukere av TARGET kunne gi uttrykk for forretningsmessige krav/ønsker i form av brukergrensesnitt, standarder for kommunikasjon, funksjonalitet og tjenester. Det var generell støtte til et mer integrert TARGET2, basert på harmoniserte kjernetjenester, en prisstruktur og kostnadseffektiv drift. TARGET2 startet driften i begynnelsen av 2007.

I mars 2007 vedtok styret i ECB å revidere gjeldende regler for sikkerhet for lån; en skulle spesielt se på Correspondent Central Banking Model (CCBM). Styret hadde tidligere vedtatt at det skulle utvikles en felles plattform for å håndtere sikkerheter. Denne skulle baseres på de eksisterende systemene og benyttes både på innenlandske og grensekryssende transaksjoner. Arbeidet skulle skje parallelt med TARGET2-Securities prosjektet for å utnytte mulige synergier og unngå at det skjedde overlappende arbeid. Fordelen ved å ha systemer/sentraler for oppgjør av grensekryssende betalinger er illustrert i figur 25. Øverste del av figuren viser situasjonen når det ikke finnes noe internasjonalt oppgjørssystem. Da vil betaler i Norge måtte foreta betalingen i sin bank i Norge. Ofte vil betalers bank ikke ha forbindelse med utenlandske banker. Den må derfor overføre betalingen til en norsk bank som har kontakt med en bank i landet til betalingsmottaker. Denne banken vil så ta kontakt med sin bankforbindelse i det andre landet. Sistnevnte bank behøver ikke å være betalingsmottakers bank, derfor må denne banken som oftest videregående betalingen til betalingsmottakers bank. Dersom det finnes et internasjonalt oppgjørssystem, vil dette ta i mot betalingen fra bankforbindelsen til betaler, og deretter videregående beløpet til mottakers bank i det andre landet Dette fremgår av nedre del av illustrasjonen i figur 25.

Figur 25: Bruk av korrespondentbank versus bruk av internasjonal avregningsentral

Kilde: Norges Bank

Østerrike, Kypros, Tyskland, Latvia, Litauen, Luxemburg, Malta og Slovenia var de første landene til å ta i bruk TARGET2. Det er Banca d'Italia, Banque de France og Deutsche Bundesbank som har ansvaret for den tekniske infrastrukturen i TARGET2, men systemet eies av Eurosystemet. Med en gjennomsnittlig daglig omsetning på 2.343 milliarder euro i desember 2010 er TARGET verdens største system for store betalinger. Deretter følger de amerikanske systemene Fedwire og CLS (Continuous Linked Settlement).

Med hensyn til andre europeiske avregningssystemer for euro (se kapittel IV.3.iv "Systemer for grensekryssende betalinger"), lanserte EBA i 2001 en betalingstjeneste for enkeltstående kommersielle transaksjoner i euro, Clearing STEP 1. Den tekniske infrastrukturen er den samme som for Euro 1. To år senere kom STEP 2. Dette er et system som behandler massebetalinger i euro. STEP 2 er et Pan-European Automated Clearing House (PEACH).

Sikkerhet for lån i euroområdet

I bankenes løpende likviditetsstyring står adgangen til lån i sentralbanken sentralt. I euroområdet deles verdipapirer som er godkjent som sikkerhet for lån inn i to klasser. Den ene klassen består av omsettelige gjeldsinstrumenter som tilfredsstillter kriterier som gjelder hele euroområdet. Den andre klassen består av et bredere utvalg aktiva som tilfredsstillter kriterier fastsatt av nasjonale sentralbanker og minstekrav fastsatt av ECB. Det er forskjeller i hva de enkelte euro-land godkjenner.

ECB besluttet i 2004 at systemet for hvilke verdipapirer som gir grunnlag for lån skulle endres, og at en enkelt liste med godkjent pant gradvis ville bli innført. Hensikten med omleggingen var å bidra til mer like konkurransevilkår innen euroområdet, å fremme likebehandling for motparter og utstedere, og å gjøre rammeverket for pant mer transparent. I den nye listen ville blant annet en ny kategori verdipapirer bli innført (gjeldsinstrumenter i euro utstedt av enheter etablert i G-10 land som ikke var en del av EØS). Også banklån skulle inkluderes i listen, mens aksjer skulle fases ut av panteregulverket.

Continued Linked Settlements (CLS) - Oppgjør av grensekryssende transaksjoner¹⁷⁰

Som omtalt i kapittel IV.3.iv ("Oppgjør av grensekryssende transaksjoner – ECHO og CLS") var hovedformålet ved opprettelsen av Continuous Linked Settlements Bank (CLSB) i 1996 å få etablert et system som sikret såkalt «betaling mot betaling» (PvP) ved oppgjør av valutakontrakter. Banker som deltok i CLS skulle gjøre opp innbyrdes valutahandler over konto i CLSB. Det innebar at en valuta ble utbetalt hvis og bare hvis motytelsen ble gjort opp samtidig. Slik fjernet man den betydelige kredittrisikoen som valutaoppgjør tidligere var utsatt for. Bak opprettelsen av CLS sto en gruppe bestående av verdens største banker. Systemet var operativt i syv valutaer fra midten av 2002 (australske, canadiske og amerikanske dollar, euro, yen, sveitsiske franc og britiske pund).

---

¹⁷⁰ Ingrid Andresen og Bjørn Bakke, "Continuous Linked Settlement – valuta for pengene", PEK 1/ 2004.

Norges Bank gjennomførte våren 2000 en kartlegging av valutaoppgjørskrisikoen i norske banker. Ut fra kjennskap til oppgjørssyklus og valutaenes vekt i markedet, kunne gjennomsnittlig eksponering gjennom dagen for norske banker grovt anslås til mer enn tre ganger deres samlede kjernekapital. Den risikoreduksjon CLS ville kunne gi banker i Norge var avhengig av hvordan disse valgte å tilpasse seg CLS. De norske deltakerne i kartleggingen var DnB, Kreditkassen (via Nordea-systemet), Fokus (gjennom Den Danske Bank) og Handelsbanken. Store utenlandske banker med nærvær i Norge var også tilknyttet CLS. Norges Bank arbeidet med sikte på at norske kroner skulle kunne inkluderes som en av valutaene i CLS. Den norske, svenske og danske kronen ble inkludert i CLS i september 2003.

Federal Reserve fører tilsyn med CLS og overvåker systemet sammen med sentralbankene for de andre valutaene som blir gjort opp i CLS. I 2009 tilbød CLS oppgjør i 17 valutaer, og har planer om å få med flere valutaer i oppgjøret. CLS har flere ganger utvidet tjenestetilbudet, og begynte i 2008 å gjøre opp også betalinger knyttet til kredittderivater, valutaopsjoner og såkalte "non-deliverable forwards". Nye tjenester vil bidra til økt effektivitet gjennom automatisering av bankrutiner, lavere operasjonell risiko i bankene, lavere kostnader pr. transaksjon og bedre innsikt i ulike markeder. Det at systemet blir viktigere for deltakerne innebærer også at en operasjonell svikt i CLS vil kunne få mer alvorlige konsekvenser. Risikoen øker også ved at systemet blir mer komplekst.

SWIFT

SWIFT er den største tilbyderen av tjenester for overføring av finansiell informasjon på verdensmarkedet. Det nye oppgjørssystemet til Norges Bank bruker tjenestene til SWIFT i stort omfang. SWIFT er blant annet kommunikasjonskanal for de viktigste transaksjonene fra enkeltbanker, NICS og VPS SWIFTNet, som er en nettbasert løsning, ble tatt i bruk i 2001. SWIFT foretok i 2003-04 enkelte tekniske endringer. Meldingene som tidligere ble sendt via et lukket nettverk (SWIFT Transport Network) skulle heretter gå over Internett (SWIFTNet). Omleggingen gjorde det mulig å introdusere flere tjenester til brukerne. SWIFT ønsket gjennom SWIFTNet også å øke graden av sikkerhet, pålitelighet og tilgjengelighet. Meldingene ville sendes via en på forhånd avklart og kryptert vei over Internett. Alle brukere skulle identifiseres ved bruk av elektronisk signatur for å sikre at meldingstrafikken var basert på reelle henvendelser.

Alle SWIFT medlemmer i Norge var brukere av SWIFTNet pr. 1. januar 2005. SWIFTNet skulle tilfredsstille bankenes behov for meldingsutveksling og filoverføring i sanntid og for "lagre-send"/batch-sendinger. Samtidig hadde bankene behov for sikret informasjonsinnhenting (browsing). I 2011 ble Swift benyttet i overkant av 200 land, og hadde enn 9.000 brukere (banker, verdipapirinstitusjoner og store industriselskaper), hvorav 25 banker i Norge.

IBAN-standarden

Det har i mange år vært et problem at banker i europeiske land har hatt sin egen kontonummer-oppygging. Norge var ett av få land der bankene hadde standardisert kontonummeret. Dette gjorde det tidligere både uforutsigbart og dyrt for bankene i avsenderlandet å utvikle automatiske kontroller av utenlandske kontonummer før betalingene skulle sendes. Europeiske banker ønsket derfor at et system som kunne benyttes ved forsendelse av betalingsoppdrag til alle land innenfor EU/EØS.

IBAN (International Bank Account Number) bygger på en ISO-standard og gir banker som overfører betalinger til andre land en mulighet til å validere et kontonummer innenfor Europa før betalingsoppdrag avsendes. Pådriver for denne standarden internasjonalt har vært European Council for Banking Standards (ECBS), som i 1993 påbegynte arbeidet med å lage en felles oppbygging av europeiske kontonummer. ECBS er senere integrert i EPC (European Payment Council). For norske banker består et IBAN-nummer av 15 karakterer (bokstaver eller tall): Først kommer bokstavkoden for Norge, NO, deretter kommer en kontrollnøkkel bestående av to tall og til slutt kommer det ordinære norske kontonummeret.

Bruk av IBAN-nummer innebærer at avsenderbank på en enkel måte kan være sikker på at mottakers kontonummer i et annet land er korrekt ved å foreta en enkel kontroll (modulus 97) før avsendelse. Flere og flere land har knyttet opp sin kontostruktur for internasjonale betalinger til denne standarden. I april 2001 sendte BSK brev til norske banker om hvordan implementeringen av IBAN for banker i Norge skulle skje. BSK påla opprinnelig ikke norske banker noe krav om at IBAN-nummer skulle formidles til alle kunder eller til de kunder som utsteder fakturaer til utlandet. En slik plikt følger nå av EU-regelverk som Norge har implementert i norsk regulering. For de som skal betale er det en fordel når betalingsmottaker påfører eget IBAN på fakturaer som sendes til kunder i et annet land. Prisen vil da bli lavere for betaler og kunne prosesseres raskere.

Priser på grensekryssende betalinger og SEPA

Betalinger over landegrensene er mer ressurskrevende å gjennomføre enn innenlandske betalinger. Hvert enkelt land har sitt eget system for betalinger. Betalinger over landegrensene omfatter derfor ofte flere banker og betalingssystemer som ikke er integrert. Dette fører til mange manuelle operasjoner. Ett unntak er de internasjonale kortsystemene. Helautomatiske betalingsoverføringer mellom land forutsetter at både kundene og bankene benytter internasjonale standarder som letter kommunikasjonen. I så måte er felles standarder for adresseringsmekanismer sentralt. Slike mekanismer må identifisere bank og konto.

I 2002 samlet den europeiske banknæringen seg om et prosjekt som har som mål å redusere kostnadene ved grensekryssende betalingstjenester og skape et felles betalingsområde i euro. Prosjektet ble kalt "Euroland – Our Single Payment Area". Prosjektet fikk navnet Single Euro Payments Area (SEPA). SEPA medførte utvikling av effektive betalingstjenester i euro, herunder

debet- og kredittkort, kontantuttak og girotjenester.^{171,172} De strategiske retningslinjene for arbeidet med SEPA ble utformet av European Payments Council (EPC). EPC representerer de europeiske bankforeningene og enkeltbanker. Norsk banknæring er også representert i EPC. ECB har fulgt opp arbeidet til EPC i sine ”Progress Reports” og har i disse rapportene kommet med synspunkter og råd for det videre arbeidet med prosjektet.

I prosjektet er det utviklet betalingsinstrumenter som en kan bruke for betalinger i euro både i hvert enkelt land og på tvers av landegrensene i hele EØS-området og i Sveits. Hvis betalinger i euro blir foretatt i et SEPA-instrument, vil det ikke ha noe å si om betalingen skjer innenfor et enkelt land eller over landegrensene. Ifølge euroforordningen (2560/2001/EF), som ble gjort gjeldende i norsk lov fra 1. januar 2005, skulle prisene på grensekryssende elektroniske eurobetalinger ikke være høyere enn for tilsvarende innenlandske eurobetalinger. Det betydde at dersom en nordmann vekslet et beløp fra norske kroner til euro og sendte dette til en mottaker i EU/EØS, skulle dette ikke koste mer enn om eurobeløpet ble sendt til en mottaker i Norge.

Pr. sommeren 2011 var euroforordningen ikke innført for norske kroner. Finansdepartementet har imidlertid fulgt utviklingen i priser på grensekryssende betalinger i norske kroner og vil vurdere tiltak – herunder å gjøre forordningen gjeldende for norske kroner – dersom prisene ikke går ned innen rimelig tid. En slik innføring ville bety at prisen på overføring av norske kroner fra en betaler i Norge til en mottaker i EU/EØS ikke skulle være høyere enn en tilsvarende overføring mellom to parter i Norge. I tillegg ville det påløpe et vekslingsgebyr om den som mottok norske kroner i utlandet vekslet beløpet til lokal valuta.

SEPA har detaljerte regler for hvordan betalingsinstrumentene ”direkte debitering” (SEPA direct debit) og ”kreditoverføring” (SEPA credit transfer) skal være utformet for at håndteringen kan være helt elektronisk. Dessuten er det et sett med regler som skal sikre at betalingskort skal kunne brukes i hele området. Direkte debitering er en betaling som blir initiert av mottakeren, mens kreditoverføring er en betaling som blir initiert av betaleren. SEPA-produktet ”direkte debitering” ble lansert i november 2009, mens ”kreditoverføring” ble lansert i januar 2008.

SEPA-systemene kan ikke brukes til å overføre beløp i norske kroner. Overføring av norske kroner til utlandet er mer ressurskrevende for bankene enn overføring av euro til utlandet. En grensekryssende betaling vil også være betydelig mer kostnadskrevende enn en kronebetaling innenlands. Ved lik pris på innenlandske betalinger vil følgelig kostnadsforskjellen mellom de to betalingene ikke bli avspeilet i prisen.

Innføringen av SEPA-instrumentene har gått senere enn forutsatt. ECB kom i oktober 2010 med en ny fremdriftsrapport om SEPA, som viste at om lag 10 prosent av kreditoverføringene og 1

---

¹⁷¹ Harald Haare, ”SEPA – standardiserte løsninger for betalingstjenester i Europa”, PEK 1/2008.

¹⁷² Gunnvald Grønvik, ”Ein europeisk marknad for betaling”, PEK 1/2010.

prosent av direkte debiteringer (begge deler er giroløsninger) ble foretatt gjennom SEPA-løsninger høsten 2010. Resten gikk gjennom nasjonale løsninger. For å øke bruken har ECB oppfordret store kunder, som bedrifter og offentlige myndigheter, til å ta i bruk SEPA-løsningene. Rapporten peker også på at tidsfrister for endelig innføring av SEPA-løsninger er nødvendig for å øke bruken av disse løsningene. Sluttdato for kreditoverføringer er i ECBs fremdriftsrapport foreslått til utgangen av 2012, mens endelig innføring av direkte debitering er foreslått til innen utgangen av 2013.

EU-kommisjonen har tilrådd at endelig sluttdato for bruk av nasjonale løsninger for kreditoverføringer blir fastsatt til 12 måneder etter at forordningen trer i kraft, mens nasjonale løsninger for direkte debitering må avvikles etter 24 måneder. Ettersom EU-parlamentet og medlemslandene gjennom Rådet tidligere har bedt om forslag til et slikt vedtak, er det grunn til å tro at endelig vedtak kan bli gjort i løpet av 2011. I mai 2011 kom EU-Kommisjonen med sin siste fremdriftsrapport om status for overgangen til SEPA-instrumentene.

Etter at regulativ 2560/2001¹⁷³ ble erstattet av en tilsvarende justert forordning (924/2009 EF) ble det i 2010 på ny reist spørsmål om en skal knytte norske kroner til ordningen. Norges Bank fremholdt i en høringsuttalelse fra 2010 et negativt syn på dette, med samme begrunnelse som forrige gang saken var oppe: Norges Bank mente at prisregulering i tråd med forordningen ikke tok hensyn til at bankene kan ha forskjellige kostnader for innenlandske og grensekryssende betalinger i norske kroner. Kryssubsidiering mellom ulike tjenester kunne føre til gal ressursbruk og burde unngås.

Hawala

Immigrasjon til Europa fra Afrika og Asia har resultert i et marked for private overføringer fra de som har utvandret til familien i hjemlandet. I 2007 ble det globalt registrert overføringer fra immigranter og deres etterkommere til familie i utviklingsland for mer enn 340 milliarder dollar. Det er mer enn dobbelt så mye som all offisiell utviklingsbistand til sammen. Det finnes ikke nøyaktige tall på hvor mye penger som overføres fra Norge. Dette markedet har ikke vært regulert på europeisk nivå. Betalingstjenestedirektivet setter imidlertid en standard for regulering av slik virksomhet innen EØS-området. De uformelle verdioverføringssystemene som benyttes blir ofte kalt hawala-system. Disse systemene gjør det mulig å sende penger til familie som bor i deler av verden som ikke har et velfungerende banksystem. Frem til 2011 har hawala-systemene i Norge operert uten konsesjon fra Finanstilsynet. Dette har ført til at markedet for pengeoverføringer har vært lite transparent, og kostnadene ved å overføre penger kan være svært høye.

I 2010 ble finansieringsvirksomhetsloven endret for å legge forholdene bedre til rette for at uformelle verdioverføringssystemer som hawala-virksomhet skulle bli lovregulerte. Det nye kapittel 4b i finansieringsvirksomhetsloven har regler om hvem som kan yte betalingstjenester,

---

¹⁷³ Dette regulativet ble også ofte kalt "Euroforordningen".

og lovens § 4b-3 åpner også for betalingsforetak som bare kan tilby et begrenset omfang av pengeoverføringer. I en overgangsperiode frem til 1. juli 2011 ble det lagt mindre vekt på det generelle kravet om at personer med ansvar for ledelse eller drift av slik virksomhet hadde tidligere erfaring med å drive betalingsvirksomhet. Det ble gjort for å få hawala-virksomheten inn i lovlige former. Tillatelsen ble gitt gis med en tidsbegrensning på to år, og det må søkes på nytt om virksomheten skal fortsette. I denne perioden vil Finanstilsynet følge disse foretakene ekstra tett. Sommeren 2011 var det godkjent 6 søknader om å drive virksomhet som betalingsformidler.

v. Internasjonalt samarbeid

Som EØS-medlem har Norge det siste tiåret måttet implementere i norsk lovgivning en rekke lovinitiativ på betalingssystemområdet som har vært vurdert som EØS-relevante. Disse er omtalt i de forskjellige kapitlene. I dette kapitlet vil begrense oss til å beskrive enkelte andre internasjonale initiativ som har hatt betydning for Norge. Internasjonalt har blant annet BIS, EU-kommisjonen og EUs sentralbanksjefkomite arbeidet med retningslinjer for betalingsformidling over landegrensene og med sentralbankenes rolle på dette feltet. Anbefalingene fra disse institusjonene har gått klart og entydig i retning av at sentralbankene måtte påta seg ansvaret for betalingssystemenes funksjonsmåte og virkningen for den finansielle stabilitet. Særlig måtte det legges vekt på hensynet til systemrisiko.

Viktige aktiviteter i BIS på betalingssystemområdet

Kjerneprinsipper for systemviktige betalingssystemer

I januar 2001 kom CPSS med den endelige versjonen av «Core Principles for Systematically Important Payment Systems», de såkalte Trundle-kravene (etter John Trundle fra Bank of England, som ledet arbeidet). Trundle-kravene bygde i stor grad på (de seks) Lamfalussy-anbefalingene fra 1990. Dette arbeidet hadde pågått siden 1998, og gruppen hadde bestått av 11 land i tillegg til G10-landene, ECB, IMF og Verdensbanken. Rapportens hovedformål var å etablere standarder som skulle redusere systemrisiko i betalingssystemene, og samtidig opprettholde eller øke effektiviteten. Rapporten konsentrerte seg om systemer som var viktige for den finansielle stabilitet. Lukkede og/eller små systemer ville ikke i samme grad bli berørt av prinsippene.

Kjerneprinsipper for systemviktige betalings- og oppgjørssystemer

1. Systemet skal ha en velfundert rettslig basis i alle berørte jurisdiksjoner.
2. Den finansielle risiko som er forbundet med deltakelse i systemet, skal være kjent og forstått av den enkelte deltaker.
3. Systemet skal ha klart definerte prosedyrer for håndtering av kreditt- og likviditetsrisiko,

som angir de respektive ansvarsområder for operatøren og deltakerne, og som gir nødvendige incentiver til å håndtere og beherske disse risikoene.

4. Systemet skal ha omgående endelig oppgjør på valuteringsdagen, fortrinnsvis i løpet av dagen, og senest ved dagens slutt.

5. Et system der det foretas multilateral netting skal, som et minstekrav, være i stand til å sikre et korrekt daglig oppgjør, selv om deltakeren med den største enkeltstående oppgjørsforpliktelsen ikke klarer å gjøre opp for seg.

6. Oppgjøret skal fortrinnsvis foretas ved bruk av fordringer på sentralbanken. Dersom andre aktiva blir brukt, skal de ha liten eller ingen kredittrisiko.

7. Systemet skal være sikkert og operasjonelt pålitelig og ha beredskapsløsninger som sikrer gjennomføringen av det daglige oppgjøret, dersom det ordinære systemet ikke fungerer.

8. Systemet skal kunne tilby effektive og praktiske betalingsløsninger.

9. Systemet skal ha objektive og offentlig tilgjengelige kriterier for deltakelse som muliggjør rettfærdig og åpen tilgang.

10. Systemet skal ha en effektiv, klar og oversiktlig organisering.

I tillegg til kravene i rammen ovenfor er det fire ulike krav til sentralbankene:

- Sentralbankene skal ha klart definerte mål for betalingssystemet, og de skal offentliggjøre sin rolle og sine viktigste retningslinjer for betalingssystemer av betydning for den finansielle stabilitet.
- Sentralbankene skal sørge for at deres egne betalingssystemer oppfyller kjerneprinsippene.
- Sentralbanken skal ved tilsynet av betalingssystemene sørge for at kjerneprinsippene overholdes, og den må ha fullmakt og mulighet til å foreta slikt tilsyn.
- Sentralbanken må i tilsynsarbeidet samarbeide med andre sentralbanker og andre relevante innenlandske og utenlandske myndigheter.

I arbeidet med å gi konsesjoner til interbanksystemer har Norges Bank lagt stor vekt på at systemene tilfredstilte kravene ovenfor. For verdipapiroppgjøret er det utarbeidet egne anbefalinger basert på 19 ulike prinsipper og også for forsikring finnes slike kjerneprinsipper. Disse finner sine paralleller i kjerneprinsippene for interbanksystemene. Det foreligger et forslag om å ”fusjonere” de tidligere anbefalingene til ialt 24 nye prinsipper. De nye prinsippene skal gjelde for FMI’er (Financial Market Infrastructures). Forslaget ble sendt på en høringsrunde med frist for uttalelse pr. 29. juli 2011. Norges Bank stilte seg positiv til forslaget, men påpekte i sin høringsuttalelse blant annet at alle anbefalingene ikke passer for alle institusjoner på grunn av

regler i nasjonal lovgivning. Det ble også pekt på at det ut fra effektivitetshensyn kunne være akseptabelt av et oppgjør ble avvist og beregnet på nytt.

Anbefalinger for verdipapiroppgjør

BIS/IOSCO (Bank for International Settlement/International Organization of Securities Commissions) ga i november 2001 ut "Recommendations for Securities Settlement Systems". Rapporten har 19 anbefalinger. BIS/IOSCO kom med en supplerende rapport som behandlet vurderingssystemene for dette i november 2002.

Andre anbefalinger

BIS har i perioden 2000-10 kommet med blant annet følgende anbefalinger:

BIS anbefalinger:

BIS/CPSS Report no 55/2003: "The role of the central bank money in payment systems"

BIS/CPSS Report no 67/2005: "New developments in large-value payment systems"

BIS/CPSS Report no 68/2005: "Central bank oversight of payment and settlement systems"

BIS/CPSS Report no 70/2006: "General guidance for national payment system development"

BIS/CPSS Report no 71/2006: "Cross-border collateral arrangements"

BIS/CPSS Report no 83/2008: "Progress in reducing foreign exchange settlement risk"

BIS/CPSS Report no 84/2008: "The interdependencies of payment and settlement systems"

Viktige aktiviteter i EU og ECB på betalingsystemområdet

Euroforordningen

En av drivkreftene bak næringens arbeid for å oppnå et mer effektivt betalingssystem har vært EUs forordning om grensekryssende betalinger i euro. Forordningen trådte i kraft 1. januar 2002 og hadde som målsetting å gi mer effektive og billigere betalinger innenfor EU, og dermed bidra til det indre markedes effektivitet og tiltro til euroen. For å oppnå dette fastsatte forordningen blant annet et prinsipp om at det ikke skal koste mer å overføre penger til en mottaker i et annet euroland enn det en tilsvarende innenlandsk betalingsoverføring kostet. Fra juli 2002 omfattet forordningen elektroniske transaksjoner som e-penger, korttransaksjoner og minibankuttak. Fra juli 2003 ble også girobetalinger inkludert.

SEPA

EU og ECB har vært viktige pådrivere for arbeidet med å utvikle SEPA. ECB har i sine "Progress Reports" over mange år kommentert og kommet med forslag til utviklingen av SEPA. Tanken om et felles betalingsområde for Europa kom også fra EU. I 1999 lanserte EU Aksjonsplanen for finansielle tjenester (Financial Services Action Plan). Planen var et rammeverk for utvikling av et enhetlig marked for finansielle tjenester. På toppmøtet i Lisboa i

2000 kom Lisboa-planen (The Lisbon Agenda). Den trakk opp målsetninger for en rekke ulike satsningsområder i EU, blant annet for arbeidet med å effektivisere de finansielle markedene.

Payments Services Directive

Parallelt med næringens arbeid for et effektivt betalingssystem i euro, arbeidet EU-kommisjonen med et felles regelverk for betalingstjenester i det indre marked. I den sammenheng ga en arbeidsgruppe i mai 2002 ut et dokument som kartla behovet for et nytt regelverk og diskuterte forhold knyttet til utarbeidelsen av et felles regelverk. I 2007 kom Kommisjonen med det såkalte Payments Service Directive (PSD). Den privatrettslige og offentligrettslige delen av direktivet ble implementert i norsk lovgivning i henholdsvis 2009 og 2010.

Andre lovinitiativ

Etter år 2000 har EU for øvrig kommet med mange lovinitiativ på betalingsområdet som er EØS-relevante, det vil si lovinitiativ som må innpasses i norsk lovgivning. Et eksempel på dette er e-pengelovgivningen.

ECB/CESR anbefaling på verdipapiriområdet

ECB og Committee of European Securities Regulators (CESR) publiserte i 2004 "Standards for securities clearing and settlement in the European Union". Anbefalingen bygger på BIS/IOSCOs anbefaling, men setter noe strengere krav for medlemslandene i EU

Andre institusjoners aktiviteter på betalingssystemområdet

IMF - Financial Sector Assessment Program

Effektivitets- og risikoforholdene i betalingssystemet er viktige for det finansielle systemets effektivitet og stabilitet og for den generelle tiltro til en valuta. Som et ledd i arbeidet for stabile finansielle systemer internasjonalt, introduserte IMF og Verdensbanken i 1999 et program for vurdering av finansiell sektor kalt Financial Sector Assessment Program (FSAP). Ved en FSAP identifiseres sterke og svake sider av et lands finansielle system, herunder oppgjørs- og betalingssystemene. Det norske systemet ble vurdert av IMF i 2004/2005. Dette er beskrevet i underkapitlene 3.ii og 3.iii foran.

I evalueringen benyttes "Core Principles for Systemically Important Payment Systems" fra BIS og anbefalinger for verdipapiroppgjørssystemer fra BIS og IOSCO. BIS/IOSCO-anbefalingene ble i 2002 fulgt opp med en veiledning for hvordan et lands verdipapiroppgjørssystem bør gjennomgås og vurderes.

The World Bank – Global Payment Systems Survey

The World Bank lanserte i 2007 The Global Payment Systems Survey. Resultatene ble publisert året etter. Undersøkelsen omfattet 128 sentralbanker i 142 land og dekker følgende temaer:

- Lovmessige og reguleringsmessige forhold.
- Interbanksystemer.

- Systemer for betalingstjenester.
- Systemer for overføring av transaksjoner i fremmed valuta.
- Systemer for grensekryssende transaksjoner.
- Verdipapiroppgjørssystemer.
- Overvåking og samarbeid.
- Planlagte og pågående reformer i de nasjonale betalingssystemene.

I 2010 ble det gjennomført en tilsvarende undersøkelse med deltakelse fra 172 sentralbanker og 191 land. De endelige resultatene fra undersøkelsen foreligger ennå ikke, men det er presentert foreløpige resultater. Resultatene fra denne undersøkelsen er spesielt nyttige for land som har betalingssystemer som er under oppbygging¹⁷⁴.

---

¹⁷⁴ For resultater fra undersøkelsen, benytt følgende link: <http://www.worldbank.org>

Forkortelser og definisjoner

ABM	Alternative Bond Market: Det selvregulerte obligasjonsmarkedet.
Autogiro	En elektronisk innkrevingsrutine der bedrifter kan få trukket utestående fordringer direkte fra kundenes bankkonti ved forfall (se også direkte debiteringer).
Avregning	Flere transaksjoner blir regnet mot hverandre, og for hver deltaker i avregningen blir det regnet ut en nettoposisjon som blir sendt til oppgjør.
Avtalegiro	Banken gjennomfører automatisk betaling av faste regninger på forfallsdato fra konto (se også direkte debiteringer).
B2B, B2C, B2G, G2C	B2B – Business to business, B2C – Business to consumers, B2G – Business to government, G2C – Government to consumers.
BACS	Banks Automated Clearing Services: Avregningssystem i Storbritannia.
BALTUS	BAnkenes on-Line TransaksjonsUtvekslingsSystem.
BANK	Bankavdelingen (tidligere avdeling i Norges Bank).
BankAxept-kort	Debetkort som er utstedt av norske banker og knyttet opp mot en bankkonto for bruk i Norge. Dette er det dominerende kortsystemet i Norge.
BankAxxess	Betalingsløsning for betaling fra bankkonto over internett med BankID.
Bankforeningen	Den norske Bankforening var en fellesorganisasjon for norske forretningsbanker; etablert i 1915. Bankforeningen og Norges Forsikringsforbund ble slått sammen til Finansnæringens Hovedorganisasjon (FNH) i 2000. I 2010 etablerte FNH og Sparebankforeningen den felles Finansnæringens Fellesorganisasjon (FNO).
BankID	En PKI (Public Key Infrastructure) basert elektronisk legitimasjon. Kan benyttes til betalinger over internett, mobiltelefon m.v.
BAST	Bankstaben (tidligere organisasjonsenhet i Norges Bank).
BAX	Forkortelse for BankAxept.
BBS	Bankenes Betalingssentral AS (BBS gikk i 2010 inn i det nyetablerte selskapet Nets som en av partene).
BCBS	Basel Committee on Banking Supervision.
Bedriftsterminalgiro	Betalingsløsning for bedrifter. Løsningen forutsetter at programvare er installert lokalt hos brukeren/bedriften. Bedriftsterminalgiro blir blant annet brukt til enkeltbetalinger og masseutbetalinger til betalingsmottakere med og uten konto.